

गठबन्धन

राजनीतिक दलका लागि निर्देशिका

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

यो पुस्तक अन्तर्राष्ट्रिय विकासका लागि अमेरिकी सहयोग नियोग (यु.एस.एड.) अन्तर्गतको एसोसिएट कोअपरेटिभ सम्झौता नं. ३६७-एल-ए.-१०-००००१ मार्फत अमेरिकी जनताको हार्दिक सहयोगबाट सम्भव भएको हो। यसमा व्यक्त गरिएका विचारहरू लेखक (हरू) का हुन् र तिनले यु.एस.एड. र अमेरिकी सरकारका भावनाहरूको प्रतिनिधित्व गर्दैनन्।

गठबन्धन

राजनीतिक दलका लागि निर्देशिका

गठबन्धन

राजनीतिक दलका लागि निर्देशिका

नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट, द ओस्लो सेन्टर फर पिस, डेमोक्रेसी एण्ड ह्युमन राइट्स

नेपाली संस्करण : सन् २०१६

सर्वाधिकार © २०१६, नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट (एनडीआई) र द ओस्लो सेन्टर फर पिस, डेमोक्रेसी एण्ड ह्युमन राइट्स (द ओस्लो सेन्टर)

सर्वाधिकार सुरक्षित

गैरव्यापारिक उद्देश्यका लागि एनडीआई र ओस्लो सेन्टरको मूल स्रोतबाट उद्धरण गरेर यस निर्देशिकाका विभिन्न भाग पुनःउत्पादन अथवा अनुवाद गर्न सकिन्छ। यसरी पुनःउत्पादित वा अनुदित सामग्रीका केही प्रति ती संस्थालाई पठाउनुपर्नेछ।

नेपालमा मुद्रित

द नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट (एनडीआई) एक मुनाफारहित, निष्पक्ष, गैरसरकारी संस्था हो । यसले विश्वभरिका जनताको आधारभूत मानव अधिकारलाई स्वीकार र प्रवर्द्धन गर्ने तथा प्रजातान्त्रिक समाजमा बाँच्ने आकांक्षा पूरा गर्न सहयोग गर्छ ।

सन् १९८३ मा स्थापना भएदेखि एनडीआई र यसका स्थानीय साभेदारले प्रजातान्त्रिक संस्था र अभ्यासलाई सहयोग गर्न र सुदृढ बनाउन काम गरिरहेका छन् । त्यसका लागि उनीहरूले राजनीतिक दल, नागरिक सङ्गठन र संसदलाई सुदृढ बनाउने, निर्वाचनलाई भयमुक्त बनाउने र नागरिकको सहभागिता, सरकारी पारदर्शिता र उत्तरदायित्व प्रवर्द्धन गर्ने काम गरिरहेका छन् ।

विश्वका १०० भन्दा बढी देशका आफ्ना कर्मचारी र स्वयंसेवी राजनीतिक कार्यकर्तामार्फत एनडीआईले विभिन्न व्यक्ति र समूहबीच विचार, ज्ञान, अनुभव र सीप आदानप्रदान गराउँछ । यसका साभेदारले संसारभरिका प्रजातान्त्रिक विकासका क्षेत्रका असल अभ्यासबारे थाहा पाउँछन्, जसलाई उनीहरूले आफ्नो देशको आवश्यकता अनुसार हेरफेर गरेर लागू गर्न सक्छन् । एनडीआईको बहुराष्ट्रिय अवधारणाले 'संसारमा प्रजातन्त्रको एउटा मात्रै मोडेल छैन तर केही आधारभूत सिद्धान्तलाई सबै प्रजातान्त्रिक मुलुकमा स्वीकार गरिएको छ' भन्ने सन्देशलाई जोड दिएको छ ।

एनडीआईले आफ्ना काममा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्रमा उल्लेख भएका सिद्धान्त पालना गर्छ । यसले नागरिक, राजनीतिक संघसंस्था र निर्वाचित पदाधिकारीहरूबीच सञ्चारको संस्थागत माध्यम बनाउन र उनीहरूको क्षमता बढाउन जोड दिन्छ, जसले गर्दा सबै नागरिकको जीवनस्तर सुधार्न मद्दत मिल्छ । एनडीआईका सम्बन्धमा थप जानकारीका लागि यहाँ जानुहोला : www.ndi.org.

ओस्लो सेन्टर फर पिस, डेमोक्रेसी एण्ड ह्युमन राइट्स नर्वेका पूर्व प्रधानमन्त्री सेल मग्ने बोन्डभिक र नर्वेका पूर्व सांसद तथा मन्त्री आइनार स्टिनेसद्वारा सन् २००६ मा स्थापित संस्था हो । यो संस्था स्थापना गर्नुको उद्देश्य अन्तर्राष्ट्रिय शान्ति र मानव अधिकारसम्बन्धी कामका लागि नर्वेमा यस्तो नयाँ मञ्च खडा गर्नु हो, जहाँका कर्मचारी र साभेदारले आन्तरिक र अन्तर्राष्ट्रिय राजनीतिमा वर्षौं लगाएर आर्जन गरेका अनुभव, दक्षता र सञ्जालको उपयोग गर्छन् ।

ओस्लो सेन्टर स्वतन्त्र, पेशेवर र राजनीतिक रूपले सान्दर्भिक, प्रजातान्त्रिक विषयमा सहयोग गर्ने केन्द्रका रूपमा स्थापित छ । यो संस्था विज्ञ, परिवर्तनका वाहक र राजनीतिज्ञहरूको मिलन थलो पनि बनेको छ । ओस्लो सेन्टरले तुलनात्मक ज्ञान उपलब्ध गराउँछ र व्यावहारिक अनुभव बाँड्नुका साथै द्वन्द्व रोकथाम, संवाद र जिम्मेवार नेतृत्व सुदृढीकरणका लागि भेटघाट गर्ने वातावरण तयार गर्छ । यसको समग्र लक्ष्य कमजोर राज्य र कमजोर प्रजातान्त्रिक प्रणालीलाई आफ्ना प्रजातान्त्रिक संस्था र प्रक्रिया सुदृढ बनाउन सहयोग गर्नु हो । ओस्लो सेन्टरसम्बन्धी थप जानकारीका लागि यहाँ जानुहोला : www.oslocenter.no.

विषयसूची

कृतज्ञता	७
सिंहावलोकन	९
परिचय	१३
गठबन्धन निर्माणका लागि सल्लाह र उपाय	१९
आधारभूत अवधारणा	१९
पहिलो चरण : पार्टीको रणनीति तयार गर्ने	२५
दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता	४५
तेस्रो चरण : गठबन्धनको थालनी	५५
चौथो चरण : गठबन्धनमा काम गर्दा	६१
पाँचौं चरण : सिकिएका पाठको अभिलेख	७३
केस स्टडी	९९
चिले	९९
नर्वे	१०३
आयरल्याण्ड	१०७
सन्दर्भ सामग्री	११३
वर्कसिटसूची	
वर्कसिट १ : गठबन्धन बनाउँदा गर्नुपर्ने कामको सूची	७९
वर्कसिट २ : कानुनी प्रावधान हेर्ने	८३
वर्कसिट ३ : पार्टीको सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र जोखिम	८४
वर्कसिट ४ : नीति र गठबन्धनमा भूमिकाबारे प्राथमिकता तोक्ने	८६
वर्कसिट ५ : गठबन्धनका साभेदारको स्वार्थ पत्ता लगाउने	८७
वर्कसिट ६ : गठबन्धनका लागि गरिने वार्ताका फाइदा र बेफाइदा	८९
वर्कसिट ७ : वार्तापछि हुने सम्झौताका सर्वोत्तम विकल्प र आपसी लाभ	९१
वर्कसिट ८क : गठबन्धन बनाउने सम्झौताको ढाँचा	९२
वर्कसिट ८ख : गठबन्धन सम्झौतासम्बन्धी जाँचसूची	९३
वर्कसिट ९क : गठबन्धनमा हुँदाका अनुभवको मूल्याङ्कन र सिकिएका पाठको अभिलेख	९४
वर्कसिट ९ख : गठबन्धनमा हुँदाका अनुभवको मूल्याङ्कन र सिकिएका पाठको अभिलेख	९६

कृतज्ञता

यो पुस्तिका नेसनल डेमोक्रैटिक इन्स्टिच्युटका सेफ आशियाग्बोर र ओस्लो सेन्टर फर पिस, डेमोक्रेसी एण्ड ह्युमन राइट्सका बियार्ते टोराले तयार गरेका हुन् । यसमा गठबन्धन र गठबन्धन व्यवस्थापन तथा विभिन्न सङ्गठनको एकता : राजनीतिक गठबन्धन निर्माण, प्रवेश र निर्माणका लागि निर्देशिका लगायतका गठबन्धन निर्माणका विषयमा यसभन्दा पहिले प्रकाशित सामग्रीहरूको व्यापक रूपमा उपयोग गरिएको छ । विभिन्न राजनीतिक दलका पदाधिकारीको सहयोगविना यो निर्देशिका तयार हुन सम्भव थिएन । उनीहरूले आफ्ना अनुभव बताइदिएकाले मात्र यो काम हुन सक्यो । प्रश्नावली भरेर पठाउने तथा आफ्ना अनुभवसम्बन्धी केस स्टडी पठाउने महानुभावहरूप्रति एनडीआई र ओस्लो सेन्टर विशेष आभारी छन् । यस प्रकाशनका क्रममा एनडीआईका कर्मचारीहरू ग्रेगोरी अल्सन, हाना मुर्र र फिलिप्पा उडले विभिन्न योगदान गरेका छन् । ओस्लो सेन्टरका सिसिलिया बिलेसो र ओस्लो सेन्टरका परामर्शदाता स्टेफन मारिबी र एड्विन मुलिमीले मस्यौदा तयार गर्न सघाएका थिए । यसबाहेक, द इलेक्टोरल इन्स्टिच्युट फर सस्टेनेबल डेमोक्रेसी इन अफ्रिकाका डेनिस कडिमा र एनडीआईका निकोलस बेन्सन, इभान डोहर्ती, यन लभ्डाल र लियो प्लाटभोयतले यस निर्देशिकाको मस्यौदा पढेर बहुमूल्य सुझाव दिएका थिए । यसको प्रकाशनका लागि नेसनल इन्डावमेन्ट फर डेमोक्रेसीले उदारतापूर्वक सहयोग गरेको थियो ।

सिंहावलोकन

स्थापित र उदयीमान दुवै खालका प्रजातन्त्रमा सत्तारूढ र विपक्षी पार्टीले विभिन्न कामका लागि गठबन्धन बनाउने गरेका छन् । विशेष गरी चुनावमा प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाउन, प्रजातान्त्रिक सुधारका पक्षमा वकालत गर्न, नीति निर्माणमा आफ्नो प्रभाव बढाउन, आफ्ना सीमित स्रोत-साधनलाई अभि बढी प्रभावकारी ढङ्गले उपयोग गर्न र सरकारका कार्यक्रमका सम्बन्धमा सहमति बनाउन गठबन्धन बनाउने गरिन्छ । चिलेमा सन् १९८८ को जनमत सङ्ग्रहमा विजय हासिल गरेको गठबन्धनमा पहिले कट्टर विरोधी रहेका समाजवादी र क्रिस्चियन डेमोक्रेट पार्टीसहित एक दर्जनभन्दा बढी पार्टी सम्मिलित थिए । गठबन्धनमार्फत उनीहरूले पूर्व जनरल पिनोसेको सत्ता लम्ब्याउने प्रयासलाई असफल बनाए । त्यसपछिका बहुदलीय निर्वाचनमा पनि उनीहरू विजयी भए । त्यसै गरी, राष्ट्रिय सहमतिको सरकार गठन गर्न पनि गठबन्धन बनाउने गरिएको छ । राजनीतिक रूपले सङ्कटमा परेका देशलाई समृद्ध पार्न, शान्ति स्थापना गर्न, समावेशी र उत्तरदायी शासन प्रवर्द्धन गर्न, बृहत् सुधारका काममा सहमतिको आधार प्रदान गर्न राष्ट्रिय सहमतिका सरकार सफल भएका छन् । गठबन्धनले प्रजातान्त्रिक प्रतिस्पर्धा र सुशासन अभिवृद्धि गर्न सहयोग पुऱ्याएका छन् । सकेसम्म बढी नागरिकको आर्थिक एवं सामाजिक अवस्था सुधार्ने नीतितर ध्यानै नदिई सत्ता ढाल्ने कामका लागि पनि पार्टीहरूले साभेदारी गर्ने गरेका छन् ।

असल उद्देश्यले बनाइएका भए पनि गठबन्धनले स्वभावतः विभिन्न खाले चुनौती बेहोर्नुपर्छ । किनभने, गठबन्धनमा संलग्न पार्टीहरूले गठबन्धन साभेदारप्रतिको आफ्नो दायित्व स्वीकार्दा स्वीकार्दै पनि पार्टीको अलग छवि कायम गर्छन् । गठबन्धनका साभेदारसँग समन्वय गर्न संयन्त्र बनाएका हुन्छन् । गठबन्धनको लक्ष्य र त्यसले हासिल गरेका उपलब्धिबारे आफ्ना सदस्य र आममानिसलाई बताउँछन् । उदाहरणका लागि, विशेष गरी राजनीतिक ध्रुवीकरण वा द्वन्द्वको इतिहास भएका ठाउँमा पार्टीका सदस्यहरूले अर्को पार्टीसँग साभेदारी गर्नुलाई आफ्नो पार्टीको कमजोरी वा पार्टीले आफ्ना मूलभूत मान्यता त्यागेको सङ्केतका रूपमा लिन्छन् । अर्कातिर, गठबन्धनमा रहेका केही पार्टीले आफ्नो प्रभाव बढाउन सक्छन् भने अरू विशेषतः साना अथवा 'कनिष्ठ' साभेदारले आफ्ना मतदाता वा आफ्नो विशिष्ट छवि गुमाउन सक्छन् । बेल्जियम, जर्मनी, नेदरल्याण्ड र नर्वेको राजनीतिमा गठबन्धन स्थायी विशेषता जस्तै भइसकेको छ । अरू ठाउँमा राजनीतिक दल टुक्रिँदै गएकाले गठबन्धन बनाउने क्रम बढेको थियो । द्वन्द्व र लामो समयको निरङ्कुश शासनले गर्दा कमजोर भएका देशमा गठबन्धन सफल बनाउन नसक्दा प्रजातान्त्रिक सुधारका प्रयास कमजोर भएका छन् र राजनीतिक अस्थिरता बढेको छ ।

संसारका दर्जनौँ देशमा द नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट (एनडीआई) र ओस्लो सेन्टर फर पिस, डेमोक्रेसी एण्ड ह्युमन राइट्सले राजनीतिक दललाई निम्न काम गर्न प्राविधिक सहायता उपलब्ध गराएका छन् : गठबन्धन बनाउँदा फाइदा हुन्छ कि हुँदैन भन्ने विषयमा निर्णय गर्न, गठबन्धनका सम्भावित साभेदार पहिचान गर्न, फलदायी सम्झौताका लागि वार्ता गर्न, यस्तो साभेदारीलाई व्यवस्थापन गर्न व्यावहारिक संयन्त्र बनाउन । यस निर्देशिकाको उद्देश्य उदयीमान प्रजातन्त्र भएका देशका राजनीतिक पार्टी र ती पार्टीलाई सघाउने संस्थालाई गठबन्धन निर्माणका लागि व्यावहारिक सल्लाह र यस क्षेत्रमा हासिल गरिएका पाठ उपलब्ध गराउनु हो । राजनीतिक दललाई सहयोग गर्ने संस्थाले विभिन्न व्यावहारिक सल्लाह र अनुभवसम्बन्धी निर्देशिका तयार गर्नु र त्यसका आधारमा प्रजातन्त्र

हुर्कदै गरेका देशका राजनीतिक दलले सहायता मागेका बेला सहयोग गर्न सकून् भन्ने चाहना एनडीआई र ओस्लो सेन्टरको छ । यसबाहेक, राजनीतिक दलका मध्यमस्तरका पदाधिकारीले गठबन्धन निर्माणका लागि तयारी गर्दा यो निर्देशिका उपयोग गर्न सक्छन् । यस निर्देशिकामा एनडीआई र ओस्लो सेन्टरले पहिले प्रकाशन गरेका सामग्रीमा भन्दा निम्न कुरा थप गरिएको छ : यसमा गठबन्धन चक्र बनाइएको छ, त्यस चक्रका हरेक चरणमा गर्नु पर्ने कामका बारेमा जानकारी गराइएको छ, गठबन्धनका काममा अनुभवी राजनीतिज्ञले दिएका सल्लाहमा जोड दिइएको छ । चिले, आयरल्याण्ड र नर्वेमा गठबन्धन बनाउने काममा मुख्य भूमिका निर्वाह गरेका महानुभावले लेखेका तीनवटा केस स्टडी राखिएका छन् । यो दस्तावेज गठबन्धन सम्बन्धमा एनडीआई र ओस्लो सेन्टरले तयार गरेका अन्य सामग्रीभन्दा गहन छ । तल यसका विषयवस्तु सङ्क्षेपमा दिइएका छन् ।

भूमिकामा विभिन्न किसिमका गठबन्धनको सिंहावलोकन गरिएको छ । गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी सल्लाह र उपायको शुरूमा निम्न चारवटा अवधारणाको सङ्क्षिप्त चर्चा गरिएको छ :

- गठबन्धनका फाइदा र बेफाइदा दुवै हुन्छन् । यस सम्बन्धमा राजनीतिक दल सजग हुनुपर्छ,
- गठबन्धन कस्तो खालको हुनुपर्छ र कसरी बनाउनुपर्छ भन्ने विषय आफ्नो देशको सन्दर्भमा भर पर्छ,
- गठबन्धन प्रक्रियामा सञ्चार, परामर्श, सहमति र लेनदेनलाई आधार बनाउनुपर्छ,
- गठबन्धन प्रक्रियालाई निम्न पाँच चरणको चक्रमा बाँड्न सकिन्छ :
 - पार्टीको रणनीति निर्माण,
 - गठबन्धनका लागि वार्ता,
 - थालनी,
 - गठबन्धनअन्तर्गत काम, र
 - सिकिएका पाठको अभिलेख ।

त्यसपछि, यी हरेक चरणमा राजनीतिक दलहरूले सम्बोधन गर्नुपर्ने विषयका सम्बन्धमा यस निर्देशिकामा विस्तारमा वर्णन गरिएको छ ।

पहिलो चरण : पार्टीको रणनीति तयार गर्ने शीर्षक अन्तर्गत सम्भावित गठबन्धन निर्माणका लागि तयारी गर्ने क्रममा पार्टीले चाल्नुपर्ने कदम र उपयोग गर्न सक्ने उपाय अनि सल्लाह समेटिएका छन् । यिनमा निम्न कुरा पर्छन् : पालना गर्नुपर्ने नियम र पार्टीको आन्तरिक प्रक्रियाबारे स्पष्ट हुने, साभेदार र रणनीति सम्बन्धमा अनुसन्धानका लागि टोली गठन गर्ने, वार्ताका लागि आफूले प्रस्तुत गर्ने तर्क तयार गर्ने ।

दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता शीर्षक अन्तर्गत वार्ता प्रक्रियालाई सहयोग गर्न आवश्यक पर्ने केही प्रशासनिक संयन्त्रबारेमा उल्लेख छ । वार्ताको संरचना कस्तो बनाइएको थियो र सहमतिमा पुग्न आपसी लेनदेन गर्ने क्रममा कस्ता-कस्ता अवधारणा पार्टीले अपनाएका थिए भन्नेबारेमा विभिन्न पार्टीका अनुभव पनि यहाँ दिइएका छन् ।

तेस्रो चरण : गठबन्धनको थालनी शीर्षक अन्तर्गत गठबन्धनका लागि गरिने सम्झौताको महत्त्व गठबन्धनसँगको लेनदेनलाई अन्तिम रूप दिँदा र यसका अन्तर्वस्तु आफ्ना पार्टीका विभिन्न निकाय र आममानिसलाई बताउँदा पार्टीले अपनाउनुपर्ने प्रक्रियाबारेमा व्याख्या गरिएको छ ।

चौथो चरण : गठबन्धनमा काम गर्दा शीर्षकमा गठबन्धनमा मिलेर काम गर्दा आपसी सम्बन्ध कायम राख्न र जानकारी आदानप्रदान गर्न पार्टीहरूले उपयोग गरेका केही संरचना र प्रणालीका बारेमा उल्लेख गरिएको छ ।

पाँचौँ चरण : सिकिएका पाठको अभिलेख शीर्षक अन्तर्गत पार्टीहरूको गठबन्धन भङ्ग हुने केही कारणको वर्णन गरिएको छ । गठबन्धन अन्तर्गत सम्पन्न भएका काम र सिकिएका पाठ (गठबन्धन बनाउँदा आफ्नो पार्टीमा परेको प्रभावलगायत) को समीक्षा गर्न पार्टीले उपयोग गर्न सक्ने केही उपायको रूपरेखा पनि यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

यस निर्देशिकामा विभिन्न काम जनाउनका लागि चित्रहरूको उपयोग गरिएको छ । तिनको अर्थ तल दिइएको छ ।

उदाहरण

यस चित्रले उदाहरण भन्ने जनाउँछ, जुन संसारका विभिन्न खालका गठबन्धनबारे गरिएका अनुसन्धानमा आधारित छ ।

अनुभव

अर्जेन्टिना, बेल्जियम, कोलम्बिया, आयरल्याण्ड, नेदरल्याण्ड, नर्वे, रोमानिया र संयुक्त अधिराज्यका राजनीतिज्ञहरूले एनडीआई/ओस्लो सेन्टरले पठाएका प्रश्नावली भरेर गठबन्धन निर्माण सम्बन्धमा उनीहरूका देशका अनुभवका आधारमा अनुकरणीय अभ्यास र सिकिएका पाठसम्बन्धी जानकारी पठाएका थिए । यस चित्रले प्रश्नावलीको जवाफ दिने क्रममा उनीहरूले लेखेका कुरा जस्ताको तस्तै राखिएको र उनीहरूका कुराको सार भन्ने बुझाउँछ ।

सल्लाह
र
उपाय

यस निर्देशिकामा वर्कसिट/प्रश्नावली दिइएका छन्, जसलाई गठबन्धन चक्रका विभिन्न चरणमा उपयोग गर्न सकिन्छ । यस चित्रले वर्कसिट र प्रश्नावली भन्ने बुझाउँछ । यहाँ नौवटा वर्कसिट/प्रश्नावली राखिएका छन् । वर्कसिट १ मा गठबन्धन निर्माणका हरेक चरणका लागि उपयोगी संक्षिप्त सल्लाह दिइएको छ ।

यस प्रकाशनको अन्त्यमा गठबन्धन निर्माणका क्रममा मुख्य भूमिका निर्वाह गरेका नर्वेका पूर्व प्रधानमन्त्री सेल माग्ने बोन्डभिक, चिलेका पूर्व मन्त्री सेर्जियो बितार र आयरल्याण्डका पूर्व प्रधानमन्त्री जोन ब्रुटनले तयार गरेका केस स्टडी राखिएका छन् । तिनमा उनीहरूले आफ्ना अनुभवका आधारमा सिकेका पाठबारे जानकारी दिइएका छन् ।

परिचय

प्रजातान्त्रिक परिपाटीमा राजनीतिक दलहरूले जनताको समर्थन जुटाउने, निश्चित नीति र राजनीतिक मूल्यका लागि सहयोग परिचालन गर्ने काममा एक अर्काबीच प्रतिस्पर्धा गर्छन् । सरकारमा पुगेपछि उनीहरू आफ्ना दृष्टिकोण लागू गर्न खोज्छन् । विपक्षमा रहँदा उनीहरू सत्ताधारी पार्टीले गरेका कामको आलोचना गर्दै त्यसको विकल्प प्रस्तुत गर्छन्, जसले सरकारलाई आफ्ना कामप्रति उत्तरदायी बनाउँछ । विचारका बीचमा प्रतिस्पर्धा हुँदा हरेक पार्टीलाई आफ्ना कार्यक्रम सुधार गर्न र अरूसँग कुन कुरामा विचार मिल्छ भनेर खोज्न प्रोत्साहन मिल्छ । यसले आममानिसलाई फाइदा पुऱ्याउन पनि सक्छ । त्यसैले प्रजातन्त्र फलदायी हुनका लागि राजनीतिक बहुलपन र प्रतिस्पर्धा जरूरी हुन्छ ।

गतिशील प्रजातान्त्रिक परिपाटीमा पार्टीहरूले नागरिक प्रतिस्पर्धालाई आत्मसात् गरेका हुन्छन् । प्रजातन्त्रलाई सक्रिय बनाउनका लागि चाहिने वादविवाद, संवाद र लेनदेन गर्न पनि उनीहरू योग्य हुन्छन् ।^१ राजनीतिक प्रतिस्पर्धा र शासनलाई नियमन गर्ने आधारभूत नियम र संरचना, शान्ति र सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था अनि अत्यधिक स्थिरता खोज्ने नीति जस्ता विषयमा सहमतिमा पुग्नका लागि विभिन्न पार्टीबीच विश्वास, संवाद र सहयोग जरूरी हुन्छ । उदाहरणका लागि, नर्वेको तेलबाट आउने आमदानी कसरी व्यवस्थापन गर्ने भन्ने कुरा राजनीतिक सहमतिका आधारमा तय गर्ने चलन छ । एक जना राजनीतिक नेताले हालै भनेका छन्, “हाम्रा विचारमा यी विषयमा सहमति हुनु जरूरी छ । तेलबाट यति धेरै आमदानी हुन्छ कि यसमा राजनीति नगर्नु अति आवश्यक छ ।”^२

यसबाहेक, कुनै पार्टीले कुनै बेला निश्चित लक्ष्य हासिल गर्नका लागि अरू पार्टीसँग मिलेर काम गर्नु आवश्यक ठान्न सक्छन् । अरू पार्टीसँग मिलेर काम गर्दा बढी फाइदा हुन्छ भन्ने पनि ठान्न सक्छन् । सामान्यतया, पार्टी एकलैले हासिल गर्न सक्नेभन्दा बढी प्रभाव वा शक्ति हासिल गर्नका लागि दुई वा दुईभन्दा बढी पार्टीले अस्थायी सम्झौता वा साभेदारी गर्नुलाई गठबन्धन भनिन्छ । गठबन्धन गरेका पार्टीहरूले आफ्ना साभ्ना उद्देश्यमा ध्यान दिन्छन्, एक अर्काका स्रोत-साधन (नीतिसम्बन्धी विशेषज्ञता, पैसा, क्षेत्रीय शक्ति, समर्थन) उपयोग गर्छन्, एक अर्काका क्षमतामा भर पर्छन् र साभ्ना सरोकारका विषयमा संयुक्त रूपमा प्रस्तुत हुँदाका फाइदा उठाउँछन् । गठबन्धन बनाउनुका निश्चित उद्देश्य (चुनाव वा जनमत सङ्ग्रह जित्नु, निश्चित विधेयक पारित गर्नु/असफल बनाउनु अथवा सरकार गठन गर्नु) हुने भएकाले ती उद्देश्य प्राप्त भएपछि गठबन्धनको आयु सकिन्छ वा भनौँ गठबन्धनको औचित्य सकिन्छ ।^३ (पार्टी एकता वा विलय हुँदा भने दुई वा दुईभन्दा बढी पार्टी अलग पार्टीको अस्तित्व त्यागेर एकीकृत स्थायी सङ्गठन बनाउन सहमत हुन्छन् । एकीकरण गर्न चाहने

१ नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट, *पोलिटिकल पार्टी प्रोग्रामिङ गाइड* (वासिङटन, डी.सी. : नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट, २०१४), २ ।

२ यान टोरे सानेर, कन्जर्भेटिभका उपनेता तथा वित्तसम्बन्धी प्रवक्ता, “डिबेट हेराल्ड्स चेन्ज फर नर्वेज अयल फण्ड” मा उद्धृत, *फाइनान्सियल टाइम्स*, जून ३०, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/8466bd90-e007-11e2-9de6-00144feab7de.html#axzz3cTpCycXW>.

३ जे. ब्रायन ओ’डे, “ज्वाइनड फोर्सेस : अ गाइड टु फर्मिड, ज्वाइनड एण्ड बिल्डिड कोअलिसेन्स,” (वासिङटन, डी.सी. : नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट, २००४), २ ।

पार्टीले यस दिशाको पहिलो कदमका रूपमा शुरूमा गठबन्धन बनाउन सक्छन् ।) यस निर्देशिकामा गठबन्धन भन्नाले निम्न अनुसारका सहकार्यलाई जनाउँछ : चुनावी गठबन्धन, बहुमत वा अल्पमतको सरकार बनाउने गठबन्धन, बृहत् गठबन्धन, राष्ट्रिय सहमतिको सरकार र विधायिकासम्बन्धी गठबन्धन । यहाँ विभिन्न किसिमका गठबन्धनका बारेमा सङ्क्षिप्त चर्चा गरिएको छ ।

गठबन्धनका प्रकार

चुनावी गठबन्धन : चुनावी गठबन्धनको मुख्य उद्देश्य दुई वा दुईभन्दा बढी पार्टीका स्रोत-साधन संयुक्त रूपले उपयोग गरेर चुनावी नतिजा गठबन्धनमा रहेका पार्टीको पक्षमा पार्नु हो । यसो गर्दा गठबन्धनका पार्टीले एउटै उम्मेदवारलाई सघाउँछन् । निश्चित निर्वाचन क्षेत्रमा प्रत्यक्ष निर्वाचनमा गठबन्धनको एउटा पार्टीको उम्मेदवार विरुद्ध अर्को पार्टीको उम्मेदवार उठाउँदैनन् । यसको अन्तिम उद्देश्य चुनाव जित्नका लागि गठबन्धनका सदस्यको मत एउटै उम्मेदवारलाई दिएर चुनाव जिताउनु, विधायिकामा बहुमत हासिल गर्नु र सरकार गठन गर्नु हो । उदाहरणका लागि, केन्याको नेसनल रेन्बो गठबन्धनले सन् २००२ को निर्वाचन गठबन्धन अन्तर्गत लडेर चुनावमा विजय हासिल गर्‍यो (यससम्बन्धी थप जानकारी तल दिइएको छ) । समानुपातिक निर्वाचनतर्फ भने संसद्मा प्रवेश पाउनका लागि चाहिने न्यूनतम प्रतिशत मत हासिल गर्नका लागि गठबन्धन गर्ने गरिन्छ । उदाहरणका लागि, स्वीडेनको क्रिश्चियन डेमोक्रेटिक पार्टी (केडी) ले चुनावी गठबन्धन गरेकाले सन् १९८५ मा संसद्मा पहिलो पटक प्रवेश पायो । निर्वाचनमा उम्मेदवार उठाउनका लागि आवश्यक कानुनी मापदण्ड पूरा गर्न पनि गठबन्धन बनाउनुपर्ने हुन सक्छ । यसको एउटा उदाहरण इण्डोनेसियाको घटना हो, जसका बारेमा तल उल्लेख गरिएको छ । गठबन्धनका सदस्य पार्टीहरूले शुरूमा चुनाव जित्नका लागि मात्र होइन सरकार सफल पार्नका लागि पनि योजना बनाउनुपर्छ । यस्तो योजना नबनाउँदा गठबन्धनमा आन्तरिक खटपट हुन्छ, जसले गर्दा सरकारमा रहेको गठबन्धनको कार्यकुशलता घट्छ र सरकार ढल्न पनि सक्छ ।

उदाहरण

इण्डोनेसिया, केन्या र स्वीडेनमा चुनावी गठबन्धन

इण्डोनेसिया । इण्डोनेसियाको निर्वाचन ऐन अनुसार राष्ट्रपतिको निर्वाचनमा उम्मेदवार उठाउन अघिल्लो निर्वाचनमा जनप्रतिनिधि परिषद् (डीपीआर) मा कम्तीमा २० प्रतिशत सिट अथवा कुल मतको २५ प्रतिशत मत ल्याएको हुनुपर्छ । सन् २०१४ को निर्वाचनमा त्यहाँका कुनै पनि पार्टीले यो मापदण्ड पूरा गरेनन् । त्यसले गर्दा त्यहाँका पार्टी दुई जना उम्मेदवारका पक्षमा गठबन्धनमा बाँडिए : बृहत् इण्डोनेसिया आन्दोलन पार्टी (गेरिन्द्रा) का प्राबोओ सुबियान्तो र इण्डोनेसियाली आन्दोलन प्रजातान्त्रिक पार्टी (पेरुङ्गान) का जोको विडोडो । संसद्का ५५० मध्ये ६३ सिट र कुल मतको ५९ प्रतिशत मत जितेका छवटा पार्टीले सुबियान्तोलाई र चारवटा पार्टीले विडोडोलाई समर्थन गरे । यस निर्वाचनमा ५३ प्रतिशत मत ल्याएर विडोडो विजयी भए ।^४

^४ सारा स्कोनहार्दत्, “इण्डोनेसियाज पोलिटिकल पार्टी हरिङ्ङ टु विउल्ड कोअलिषन्स,” *वाल स्ट्रिट जर्नल*, मे १२, २०१४, <http://blogs.wsj.com/searealtime/2014/05/12/indonesias-political-parties-hurrying-to-build-coalitions/>; र विकिपेडिया कन्ट्रिब्युटर्स, “इण्डोनेसियन प्रेसिडेन्सियल इलेक्सन, २०१४,” *विकिपिडिया, द फ्री इन्साइक्लोपेडिया*, फेब्रुअरी १२, २०१५ मा हेरेको, http://en.wikipedia.org/wiki/Indonesian_presidential_election,_2014.

केन्या । केन्याको राष्ट्रपति निर्वाचनमा डेनियल आराप मोई सन् १९९२ र १९९७ मा क्रमशः ३६.८ र ४०.५१ प्रतिशत मत ल्याएर विजयी भए । विपक्षी उम्मेदवारहरूले ल्याएको मत जोड्दा विजयी उम्मेदवारले ल्याएको मतभन्दा बढी हुन्थ्यो तर मत बाँडिएकाले राष्ट्रपति निर्वाचनमा उनीहरूले संसद्मा बहुमत हासिल गर्न सकेनन् । सन् २००२ को निर्वाचनभन्दा पहिले विपक्षी पार्टीले केन्या अफ्रिकन नेसनल युनियन (केएनयु) लाई पराजित गर्न मिलेर चुनाव लड्ने विषयमा अनौपचारिक कुराकानी थाले । चौधवटा दल मिलेर नेसनल एलायन्स पार्टी अफ केन्या (एनएके) गठबन्धन बनाए । पछि लिबरल डेमोक्रेटिक पार्टी (एलडीपी) सँग गठबन्धन सम्भौता गरेपछि यो अफ टूलो नेसनल रेन्बो गठबन्धन (एनएआरसी) मा परिणत भयो ।

यस गठबन्धनका घटकबीच निम्न सहमति भयो : राष्ट्रपतिका लागि साभा उम्मेदवार उठाउने, संसद्को निर्वाचनमा कुनै पनि निर्वाचन क्षेत्रमा साभा उम्मेदवार उठाउने, मन्त्रिमण्डलका सिट एनएके र एलडीपी/रेन्बो अलायन्सलाई बराबरी बाँड्ने । गठबन्धनका घटकले सहमतिपत्रमा हस्ताक्षर गरे । तर, सन् २००२ को निर्वाचन जित्ने बित्तिकै गठबन्धनमा खटपट शुरू भयो । गठबन्धनका केही सदस्यले राष्ट्रपति किबाकीले मन्त्रिमण्डल गठन गर्दा आफ्नो पार्टीलाई च्यापेको र सम्भौता उल्लङ्घन गरेको आरोप लगाए भने अरूले एलडीपी/रेन्बो अलायन्सले उम्मेदवार छनोट प्रक्रियामा धाँधली गरेको आरोप लगाए । अन्त्यमा, एनएआरसीका सदस्यले सन् २००५ को संवैधानिक जनमत सङ्ग्रहमा विपक्षीको भूमिका निर्वाह गरे । राष्ट्रपति किबाकीले मन्त्रिमण्डलबाट एलडीपीका मन्त्रीहरूलाई हटाएर त्यस पार्टीका मन्त्रीले सम्हालेका मन्त्रालय आफूले पहिले विरोध गरेको पार्टी केएनयूलाई दिए । सन् २००७ को निर्वाचनमा पहिलेको एलडीपी/रेन्बो अलायन्सका राइला ओडिङ्गाले पहिलेको एनएके/डेमोक्रेटिक पार्टी विरुद्ध चुनाव लडे ।^५

स्वीडेन । सन् १९६० र १९७० का दशकका संसदीय निर्वाचनमा स्वीडेनको केडीले २ प्रतिशतभन्दा कम मत ल्याएको थियो । संसद्मा प्रवेश पाउन कम्तीमा ४ प्रतिशत मत ल्याउनुपर्ने प्रावधान भएकाले ऊ संसद्मा पुन पाएन । सन् १९८५ को निर्वाचनमा त्यस पार्टीले सेन्टर पार्टी (सेन्टरपार्टियट) सँग चुनावी तालमेल गर्‍यो । यसरी केडी संसद्मा पहिलो पटक सिट पाउन सफल भयो । त्यसयता केडी पार्टी लगातार संसद्मा पुगिरहेको छ । कतिवटा गठबन्धन सरकारमा पनि बसेको छ ।

सत्ता गठबन्धन । सामान्यतया गठबन्धन सरकार त्यति बेला बन्छ, जति बेला संसद्मा कुनै पनि पार्टीले स्पष्ट बहुमत ल्याउँदैनन् । संसदीय व्यवस्थामा संसद्को सबैभन्दा ठूलो पार्टीले सरकार बनाउनका लागि आफूसँग विचार मिल्ने अरू पार्टीसँग सहमति गर्छ । त्यसो गर्दा विधायिकामा उसको बहुमत हुन्छ र सरकार बनाउन उसले वैधानिकता पाउँछ । गठबन्धनका लागि भएका नीतिगत सहमतिका आधारमा मन्त्रिमण्डलमा विभिन्न पार्टीका सदस्य नियुक्त हुन्छन् । गठबन्धनले संसद्मा प्रस्तुत गरेका प्रस्तावलाई गठबन्धनका सांसदहरूले समर्थन गर्छन् । अल्पमतको सरकार गठन हुन पनि सक्छ तर संसद्मा प्रस्तुत भएका प्रस्ताव पारित गर्नका लागि उसले लगातार अरूको मद्दत लिइरहनुपर्छ । राष्ट्रपतीय प्रणालीमा राष्ट्रपतिले संसद्मा बहुमत गुमाएपछि विधायिकामा प्रस्तुत प्रस्ताव पारित गराउन आफ्नो बहुमत पुग्ने गरी अरूसँग गठबन्धन बनाउनुपर्ने हुन सक्छ ।

५ डेनिस काडिमा र फेलिक्स ओओर, “द नेसनल रेन्बो कोअलिसन : एचभेन्ट्स एण्ड च्यालेन्जेज अफ कोअलिसन बिल्डिङ एण्ड सस्टेनिङ ब्रोड-बेसड पोलिटिकल पार्टी कोअलिसन इन केन्या,” *द पोलिटिक्स अफ पार्टी कोअलिसन इन अफ्रिका* मा, सं. डेनिस काडिमा (जोहानेसबर्ग, इलेक्टोरल इन्स्टिच्युट फर द सस्टेनेबिलिटी अफ डेमोक्रेसी इन अफ्रिका २००६.); र शोम जे. ओचुओदो, *डान अफ रेन्बो: द अनटोल्ड इन्ट्रिग्यु अफ केन्याज फस्ट कोअलिसन गभर्मेन्ट* (नैरोबी : एडेजे पब्लिसिड एण्ड इन्फर्मेसन सर्भिसेज, २०१२), ९१-१३४ र २२१-२२९ ।

उदाहरण

भारत र नर्वेमा सत्ता गठबन्धन

भारत । भारतका दुई ठूला पार्टी भारतीय जनता पार्टी (भाजपा वा बीजेपी) र भारतीय राष्ट्रिय कांग्रेस (कांग्रेस) ले लामो समयसम्म भारतको राष्ट्रिय राजनीतिमा प्रभुत्व जमाए । तर, बितेका २० वर्षमा राष्ट्रिय सरकार र राज्य सरकारमा शक्ति सन्तुलन परिवर्तन भएकाले साना र क्षेत्रीय पार्टी शक्तिशाली भए । राष्ट्रिय पार्टी कमजोर भएकाले क्षेत्रीय प्रभुत्व बढ्यो र क्षेत्रीय पार्टीले प्रभाव फैलाए । यसले गर्दा भारतको राजनीतिमा राष्ट्रिय सरकार बनाउन गठबन्धन गर्नुपर्ने कुरा सामान्य बन्दै गएको छ । बितेका ३० वर्षका अधिकांश समय भारतमा कांग्रेस नेतृत्वको संयुक्त प्रगतिशील गठबन्धन (यूपीए) र भाजपाले नेतृत्व गरेको राष्ट्रिय प्रजातान्त्रिक गठबन्धन (एनडीए) ले शासन गरेका छन् । सन् २०१४ मा भएको संसद् को तल्लो सदन लोकसभाको निर्वाचनमा बीजेपीले कुल ५४३ मध्ये २८२ सिट जित्यो भने यसका चुनावी गठबन्धनका अन्य घटकले ५४ सिट जिते ।^६ बीजेपी एकलैले सरकार बनाउन पुगे सिट जितेको भए पनि उसले मन्त्रिमण्डलमा आफ्ना चुनावी गठबन्धनका घटकलाई पनि समावेश गर्‍यो ।

नर्वे । नर्वेको सन् २०१३ को निर्वाचनपछि पहिलेका चारवटा विपक्षी पार्टी (होयर), प्रोग्रेसिभ पार्टी (एफआरपी), क्रिश्चियन डेमोक्रेटिक पार्टी (केआरएफ) र लिबर पार्टी (भेन्स्ट्रे) गठबन्धन बनाउनका लागि साझा दृष्टिकोण तयार गर्न भेला भए । संसद्मा होयरले ४८ र एफआरपीले २९ सिट जितेका थिए । यी दुई पार्टी गठबन्धन सरकार गठन गर्न सहमत भए । केआरएफ र भेन्स्ट्रे गठबन्धन सरकार बनाउने विषयमा अरू दुई पार्टीसँग सहमत भएनन् । निश्चित नीतिगत विषयमा सरकारका प्रस्तावलाई समर्थन गर्ने विषयमा छलफल गर्न भने उनीहरू सहमत भए ।^७

बृहत् गठबन्धन । सरकार बनाउन प्रतिस्पर्धामा उत्रिएका देशका मुख्य राजनीतिक दलहरू नै गठबन्धन सरकार बनाउन जुट्दा बृहत् गठबन्धन बन्छ । यस्ता दल एक अर्काका प्रतिस्पर्धी भएकाले र उनीहरूले विगतमा आपसमा झगडा गरेका हुने भएकाले यस्ता पार्टीबीच गठबन्धन बनाउन खास कठिनाई हुन्छ । देशमा राष्ट्रिय राजनीतिक सङ्कट आएका बेला बृहत् गठबन्धन बनाउनुपर्ने हुन सक्छ किनभने यति बेला अरू कुनै विकल्प उपयोगी हुँदैन अथवा कुनै पनि पार्टीको प्रभाव सीमित गर्ने कुनै उपाय बाँकी हुँदैन । जर्मनीमा धेरै पटक बृहत् गठबन्धन बनेका छन्, जहाँ आपसमा प्रतिस्पर्धी क्रिश्चियन डेमोक्रेटिक युनियन (सीडीयू) र सोसल डेमोक्रेटाट्स (एसपीडी) ले मिलेर सरकार बनाएका छन् । यसै गरी अष्ट्रिया, इजरायल र इटलीमा पनि प्रतिस्पर्धी पार्टीहरू मिलेर बृहत् गठबन्धन बनाउने गरेका छन् ।

६ क्रिस्टोफे ज्याफ्रेलोट, “द रिजनालाइजेसन अफ इन्डियन पोलिटिक्स एण्ड द च्यालेन्ज अफ कोअलिशन-बिल्डिङ,” *द कार्नेजी इन्ड्यामेन्ट फर इन्टरनेसनल पिस*, नोभेम्बर ८, २०१२, <http://carnegieendowment.org/2012/11/08/regionalization-of-indian-politics-and-challenge-of-coalition-building/eaq5>; एलेन ब्यारी, “कोलिशन-बिल्डिङ सिजन इन इन्डिया,” *न्युयोर्क टाइम्स*, अप्रिल १२, २०१४, http://www.nytimes.com/2014/04/13/world/asia/coalition-building-season-in-india.html?_r=0; र अंकित पान्डा, “बीजेपी, मोदी विन ल्यान्डस्लाइड भिक्ट्री इन इन्डियन इलेक्सन्स,” *द डिप्लोम्याट*, मे १६, २०१४, and Ankit Panda, “BJP, Modi Win Landslide Victory in Indian Elections,” *The Diplomat*, May 16, 2014, <http://thediplomat.com/2014/05/bjp-modi-win-landslide-victory-in-indian-elections/>.

७ योअचिम डागेनबर्ग, “नर्वेज कन्जर्भेटिभ क्लिन्च कोअलिशन डिल,” *रिउटर्स*, अक्टोबर ७, २०१३, <http://www.reuters.com/article/2013/10/07/us-norway-government-coalition-idUSBRE99600K20131007>; र लार्स बेभान्जर, “नर्वे इलेक्सन : कन्जर्भेटिभ इम्मा सोल्बर्ग ट्रियुम्फ्स” *बीबीसी*, सेप्टेम्बर १०, २०१३, <http://www.bbc.com/news/world-europe-24014551>.

उदाहरण

जर्मनीमा बृहत् गठबन्धन

जर्मनीमा गठबन्धनको लामो इतिहास छ । यस्ता अधिकांश गठबन्धन वैचारिक आधारमा भएका छन् । सीडीयू अथवा एसपीडीले अरू पार्टीलाई मिलाएर गठबन्धन बनाउँथे । दोस्रो विश्वयुद्ध यता भने सङ्घीय तहमा तीनवटा गठबन्धन सरकार बनेका छन्, जसमा आपसका प्रतिस्पर्धी सीडीयू र एसपीडीका साथै अरू पार्टी संलग्न थिए ।

सन् १९६६-१९६९ को बृहत् गठबन्धनमा सोसल डेमोक्रेटाका साथै क्रिश्चियन डेमोक्रेटा (सीडीयूका साथै उनीहरूको भगिनी पार्टी सीएसयू) सामेल भए । यस गठबन्धनमा भएका पार्टीले संसद्का ९५ प्रतिशत सिट जिते । केही समय पहिले चान्सलर एन्जेला मर्केलले एसपीडीसँग मिलेर दुईवटा बृहत् गठबन्धन सरकार बनाइसकेकी छिन् : पहिले सन् २००५-२००९ मा र सन् २०१३ को निर्वाचनपछि ।^८

राष्ट्रिय सहमतिको सरकार । सामान्यतया देशमा राष्ट्रिय राजनीतिक सङ्कट भएका बेला राष्ट्रिय सहमतिको सरकार गठन गरिन्छ । जस्तै : नयाँ संविधान बनाउनुपर्दा र आमूल सुधार गर्नुपर्दा । यस्तो गठबन्धनमा सिट र जिम्मेवारी बाँडफाँट गर्दा चुनावमा कसले कति मत ल्याएको थियो भन्ने जस्ता कुरा हेर्दिन । उदाहरणका लागि, केन्यामा सन् २००८ मा र जिम्बाबेमा सन् २०१० मा निर्वाचन परिणामसम्बन्धी विवादको फलस्वरूप राष्ट्रिय सहमतिका सरकार गठन भए । निर्वाचनमा एउटा पार्टीले स्पष्ट बहुमत पाए पनि आमूल परिवर्तनका विषयमा सहमति आवश्यक पर्ने भएकाले राष्ट्रिय सहमतिको सरकार गठन गर्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि, दक्षिण अफ्रिकाको अन्तरिम संविधानमा भएको प्रावधान अनुसार राष्ट्रिय सभामा २० सिट भएको पार्टी एक वा दुई मन्त्रालयको जिम्मा लिएर मन्त्रिमण्डलमा सामेल हुन सक्थ्यो । यसले गर्दा अफ्रिकन नेसनल कांग्रेस (एएनसी) ले सन् १९९४ को निर्वाचनमा स्पष्ट बहुमत ल्याएको भए पनि सन् १९९४-१९९७ सम्म द नेसनल पार्टी र इन्काथा फ्रिडम पार्टी एनसीसँगै सरकारमा सामेल भए ।

विधायिकी गठबन्धन । मन्त्रिमण्डल/कार्यकारी जिम्मेवारीमा हिस्सा नलिईकन निश्चित ऐन, कानून तथा नीतिका पक्षमा वकालत गर्ने लक्ष्य लिएका खण्डमा यस्तो गठबन्धन बन्न सक्छ । सत्तारूढ दलले पनि यस्तो गठबन्धन गर्न सक्ने भए पनि यस्तो गठबन्धन विशेष गरेर विपक्षी दलबीच हुने गर्छ । केन्याको सन् २०१३ को निर्वाचनपछि चुनावका लागि गठित गठबन्धन कोलुसन रिफर्म्स फर डेमोक्रेसी विपक्षीको भूमिका निर्वाह गर्नका लागि विधायिकी गठबन्धनमा परिणत भयो । यसबाहेक, सन् १९९० को दशकको शुरूमा मोरक्कोको विपक्षीहरूको गठबन्धन कौट्ला स्वतन्त्र निर्वाचन आयोगको गठन, प्रत्यक्ष निर्वाचित संसद्को व्यवस्था जस्ता सुधार गर्न प्रभावकारी भयो । राष्ट्रपतीय प्रणालीमा संसद्मा स्पष्ट बहुमत नभएमा राष्ट्रपतिले अरू दलसँग कार्यकारी अधिकार नबाँडीकनै विधायिकासम्बन्धी एजेण्डामा सहयोग गर्ने शर्तमा अरू पार्टी समेटेर गठबन्धन बनाउन सक्छन् ।

^८ विकिपिडिया कन्ट्रिब्युटर्स, “ग्रान्ड कोअलिशन (जर्मनी),” विकिपिडिया, द फ्री इन्साइक्लोपिडिया, फेब्रुअरी १२, २०१५ मा हेरेको, [http://en.wikipedia.org/wiki/Grand_coalition_\(Germany\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Grand_coalition_(Germany)).

उदाहरण

मेक्सिको सम्झौता

सन् १९९४ को निर्वाचन यता मेक्सिकोका तीनवटा ठूला दलमध्ये कसैले पनि कांग्रेसमा स्पष्ट बहुमत ल्याएनन् । यसले गर्दा कांग्रेसमा गतिरोध उत्पन्न भयो । सरकारले केही काम गर्न सकेन र मतदातामा निराशा छायो । भविष्यमा यस्तो नहोस् भनेर सन् २०१२ मा इन्स्टिच्युसनल रिभोल्युसनरी पार्टी (पीआरआई) बाट राष्ट्रपतिमा निर्वाचित एन्रिके पेना नियतले नेसनल एक्सन पार्टी (पीएएन) र पार्टी अफ द डेमोक्रेटिक रिभोल्युसन (पीआरडी) सँग विधायिकासम्बन्धी साभा एजेण्डा खोज्ने विषयमा उनीहरूको साथ मागे । यो सम्झौता मेक्सिको सम्झौताका नामले चिनिन्छ । यो सम्झौता सरकार चलाउनका लागि गठबन्धन बनाउन गरिएको थिएन । यी तीनवटै पार्टी मिलेर काम गर्दा मेक्सिकोका सबैभन्दा ठूला चुनौती पार गर्न सकिने र आंशिक रूपमा भए पनि राजनीतिक लडाइँ जित्ने आशा गठबन्धनका पार्टीले गरेका थिए ।^९

राजनीतिक दलले माथि भनिएका जस्ता विभिन्न प्रकारका गठबन्धन बनाउनुका धेरै कारण हुन्छन् । यस निर्देशिकाको अर्को खण्डमा यस विषयका मुख्य अवधारणा, गठबन्धन बनाउँदा काम लाने सल्लाह र अपनाउन सकिने उपायबारे छलफल गरिएको छ ।

९ “प्याक्टो पोर मेक्सिको,” नोभेम्बर २९, २०१२, <http://pactopormexico.org/como/>; आन्द्रेस साडा, “एक्सप्लेनर: ह्वाट इज द प्याक्टो पोर मेक्सिको ?” अमेरिकाज सोसाइटी-कार्डिनल अफ द अमेरिकाज, मार्च ११, २०१३, <http://www.as-coa.org/articles/explainer-what-pacto-por-m%C3%A9xico>; डुनक्यान उड, “अ लुक एट मेक्सिकोज पोलिटिकल रिफर्म-द एक्सपर्ट टेक,” द विल्सन सेन्टर, अक्टोबर १६, २०१३, <http://www.wilsoncenter.org/article/look-mexico%E2%80%99s-political-re-form-the-expert-take>; र “चुज पेमेक्स ओभर द प्याक्ट,” द इकोनमिस्ट, जुलाई १३, २०१३, <http://www.economist.com/news/leaders/21581730-successful-cross-party-pact-has-broken-congressional-gridlock-it-must-not-become-obstacle>.

गठबन्धन निर्माणका लागि सल्लाह र उपाय

आधारभूत अवधारणा

यस खण्डमा गठबन्धन निर्माणका चारवटा अति महत्त्वपूर्ण अवधारणाबारे वर्णन गरिएको छ । ती अवधारणा यसप्रकार छन् : पहिलो, गठबन्धन निर्माणका फाइदा पनि छन्, बेफाइदा पनि छन् । त्यसैले गठबन्धन बनाउने पार्टीले यसबाट सकेसम्म बढी फाइदा कसरी लिन सकिन्छ र यसका जोखिम कसरी घटाउन सकिन्छ भन्नेबारेमा ध्यान दिनुपर्छ । दोस्रो, गठबन्धन बनाउँदाको सन्दर्भ महत्त्वपूर्ण हुन्छ । गठबन्धन निर्माणका के-के विकल्प छन् र गठबन्धनले कसरी काम गर्छ भन्ने कुरा गठबन्धन गठन हुँदाको सन्दर्भमा भर पर्छ । तेस्रो, गठबन्धन निर्माणका सबै प्रक्रियामा पार्टीलाई सञ्चार, परामर्श, सहमति निर्माण र लेनदेन गर्नका लागि विभिन्न उपाय र संयन्त्र चाहिन्छन् । गठबन्धन सफल बनाउन यी चारवटा तत्व नभई हुँदैन । चौथो, गठबन्धन निर्माणका कामलाई मुख्य पाँचवटा चरणमा विभाजन गर्न सकिन्छ : पार्टीको रणनीति तयारी, गठबन्धनका लागि वार्ता, गठबन्धनको थालनी, गठबन्धनमा सहकार्य, गठबन्धनमा बस्दा सिकिएका पाठको अभिलेख । यी हरेक चरणमा विशेष काम गर्नुपर्छ । हरेक चरणमा गठबन्धनलाई सफल बनाउन सकिने अवसर हुन्छ । यी हरेक अवधारणाका बारेमा थप जानकारी तल दिइएका छन् ।

गठबन्धन निर्माणका फाइदा र बेफाइदा

अघिल्लो खण्डमा भनिएँ, पार्टीले गठबन्धन बनाउनुका धेरै कारण हुन्छन् । गठबन्धन बनाउँदा फाइदा मात्र हुँदैन, यसका घटकहरूले विभिन्न चुनौतीको पनि सामना गर्नुपर्ने हुन सक्छ । गठबन्धन निर्माणका सबैभन्दा साभ्ना फाइदा र बेफाइदा चित्र १ मा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

राजनीतिक दलले सकेसम्म बढी फाइदा लिन र जोखिम घटाउन गठबन्धन निर्माणका हरेक चरणमा काम गर्नुपर्छ ।

सन्दर्भ महत्त्वपूर्ण हुन्छ

राजनीतिक सन्दर्भ । गठबन्धन किन र कसरी बनाउने अनि गठबन्धनलाई अरूले कसरी लिन्छन् भन्ने कुरा गठबन्धन बन्दाको सन्दर्भसँग सम्बन्धित धेरै तत्वबाट निर्धारण हुन्छन् । यी तत्वमा औपचारिक कानून र शासन संरचना प्रणाली (एकात्मक वा सङ्घीय, राष्ट्रपतीय वा संसदीय), निर्वाचन प्रणाली र गठबन्धनलाई कुन हदसम्म नियमन गरिएको छ भन्ने कुरा पर्छन् । यी कुरालाई निर्धारण गर्ने अनौपचारिक तत्व यसप्रकार छन् : गठबन्धन बनाउने परम्परा छ भने त्यस्तो परम्परा र अन्तरपार्टी सम्बन्धलाई पार्टीले कसरी व्यवस्थापन

चित्र १ : गठबन्धन निर्माणका फाइदा र बेफाइदा^{१०}

फाइदा/अवसर	बेफाइदा/जोखिम
<ul style="list-style-type: none"> दुई वा दुईभन्दा बढी पार्टीको शक्ति (तागत) र स्रोत-साधन एक ठाउँमा ल्याएर पार्टीहरूले आफ्नो प्रभाव बढाउन सक्छन् र एकलै हुँदा हासिल गर्न नसकिने लक्ष्य प्राप्त गर्न सक्छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> साभेदारसँग साभ्दा धारणा बनाउन हरेक पार्टीले आफ्ना प्राथमिकता र सिद्धान्तमा तलमाथि गर्नुपर्ने हुन्छ, केही हदसम्म आफ्नो नियन्त्रण गुमाउनुपर्छ ।
<ul style="list-style-type: none"> अरू साभेदारसमेतको तागत उपयोग गरेर पार्टीले आफ्ना कुरा अझ बढी मात्रामा फैलाउन र मत बढाउन सक्छन् । यसो गर्दा आफ्नो सिट बढ्ने, सरकार गठन गर्न पाइने र निश्चित राजनीतिक लक्ष्य प्राप्त गर्ने अवसर बढ्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> पार्टीले दिने सन्देश र निर्णय प्रक्रियामा पार्टीहरूले नियन्त्रण गुमाउन सक्छन्, गठबन्धनमा रहेका अरू पार्टीभन्दा आफ्नो पार्टीको पृथक् पहिचान कायम राख्न कठिन हुन सक्छ (गठबन्धनमा बसेका साना साभेदार प्रायः कमजोर बन्छन्) ।
<ul style="list-style-type: none"> राजनीतिक पार्टीहरूले मतभेद (जातीय, धार्मिक विभाजन) कम गर्ने र सरकारमा सहभागिता व्यापक बनाउने अवसर पाउँछन् । 	<ul style="list-style-type: none"> पार्टी नेता आफ्ना सिद्धान्त त्यागेर शक्तिमा पुगे भने पार्टी र नेता बदनाम हुन सक्छन् ।
<ul style="list-style-type: none"> स्रोत-साधन (पैसा, जनशक्ति) साभ्दा ढङ्गले उपयोग गर्दा एक अर्काका कमजोरी हटाउन र साभेदारको शक्तिबाट फाइदा लिन सकिन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> जनताले निश्चित पार्टीलाई गठबन्धनका विवादास्पद/अलोकप्रिय नीतिका लागि जिम्मेवार ठहर्नाउन सक्छन् । यसो गर्दा पछिका निर्वाचनमा गठबन्धनमा रहेका पार्टीले समर्थन गुमाउन सक्छन् ।
<ul style="list-style-type: none"> गठबन्धन बनाउँदा अरूका विचार सुन्नुपर्छ र आपसमा लेनदेन गर्नुपर्छ । यस्तो प्रयासलाई मानिसले राम्रो कामका रूपमा लिन सक्छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> निर्णय गर्दा गठबन्धनका साभेदारसँग परामर्श गरेर सहमतिमा पुगनुपर्ने भएकाले सरकारको निर्णय प्रक्रिया अझ बढी जटिल अथवा सुस्त बन्न सक्छ ।
<ul style="list-style-type: none"> गठबन्धनका साभेदारले एक अर्काबाट सिक्न सक्छन् र त्यसका आधारमा आफ्नो पार्टीको सङ्गठनलाई सुदृढ बनाउन सक्छन् । 	<ul style="list-style-type: none"> गठबन्धनका लक्ष्य, उद्देश्य र फाइदाका बारेमा त्यसका घटकसँग राम्ररी सञ्चार नहुँदा गठबन्धनबीच तनाव/मतभेद हुन्छ ।
<ul style="list-style-type: none"> मानिसले गठबन्धनको सफलताको जस पार्टीलाई दिन सक्छन्, जसले गर्दा पार्टीको समर्थन बढ्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> बृहत् गठबन्धन वा बहुमत हासिल गर्न बनाइएको गठबन्धनले प्रजातान्त्रिक विपक्षी समूहलाई पाखा लगाउन सक्छ ।
<ul style="list-style-type: none"> गठबन्धनले सहमति र लेनदेनका आधार तयार पार्न सक्छ । यो कुरा त्यस्ता मुद्दामा महत्त्वपूर्ण हुन्छ, जुन मुद्दामा नीतिगत स्थिरता चाहिन्छ वा भविष्यमा यस्तो नीति बन्छ भनी मानिसले गरेको अनुमान सही हुनुपर्ने अवस्था चाहिन्छ (उदाहरणका लागि, संविधानमा यस्तो सुधार हुन्छ, उद्योगबाट प्राप्त गरेको व्यवस्थापन यसरी गरिन्छ आदि) । 	<ul style="list-style-type: none"> गठबन्धनबाट केही पनि गुम्ने डर नभएका ठूला पार्टीले भविष्यमा आफ्ना प्रतिस्पर्धी बन्न सक्ने पार्टीलाई त्यसो हुनुभन्दा पहिले नै आफूमा विलय गराउने, कमजोर बनाउने वा समाप्त पार्ने डर हुन्छ ।

गरेका छन् भन्ने कुरा, विभिन्न पार्टीबीचको गठबन्धनलाई दुनियाँले कसरी लिन्छ भन्ने कुरा । उदाहरणका लागि, बेल्जियम, जर्मनी, नेदरल्याण्ड र नर्वेमा गठबन्धन बनाउने राजनीतिक परम्परा भइसकेको छ । त्यहाँ पार्टीहरूले गठबन्धन निर्माणलाई पार्टी चलाउन नभई नहुने कलाका रूपमा अङ्गीकार गरेका छन् । शान्ति सम्भौताबमोजिम गठन भएको राष्ट्रिय सहमतिको सरकारको सन्दर्भ भने योभन्दा बिल्कुलै फरक हुन्छ । द्वन्द्व भएका र पार्टीहरू एकदमै धेरै ध्रुवीकृत भएका देशमा पार्टीका समर्थकले अन्तरपार्टी सहकार्यलाई पार्टीको कमजोरी र पार्टीका मूल्य-मान्यताप्रतिको धोकाका रूपमा लिन सक्छन् । गठबन्धनमा रहेका घटकका नेतृत्व तहका नेताबीच न्यूनतम विश्वासको वातावरण बनाउने काम कठिन हुन सक्छ । शान्ति प्रक्रिया छाडेर फेरि हिंसातर्फ फर्कने धम्की कुनै घटकले दिएको छ भने यो काम भन्नु गाह्रो हुन्छ । थप कुरा के भने, गठबन्धन यान्त्रिक वा प्राविधिक कुरामात्र होइन, राजनीतिक साधन पनि हो । यस निर्देशिकामा दिइएको चिलेको केस स्टडीले के देखाएको छ भने सहकार्य गर्ने प्रयास गरिरहेका राजनीतिक पार्टीहरूले त्यति बेला आपसका मतभेद

१० ओ'डे, ज्वाइनिङ फोर्सेस, ४-७ ।

हटाउने थप प्रेरणा पाउँछन्, जति बेला उनीहरूले ठूलो बाह्य चुनौती बेहोरेका हुन्छन् र यस्तो खतरा कम हुने बित्तिकै सहकार्यबाट फाइदाभन्दा बेफाइदा बढी हुन थाल्छ ।

समय / आदर्श अवस्थामा मत सर्वेक्षण, राजनीतिक विश्लेषण र पहिलेका चुनावी नतिजा आदिका आधारमा राजनीतिक दलहरूले चुनावमा कसको अवस्था कस्तो हुन्छ भन्ने सङ्केत पहिले नै पाएका हुन्छन् । त्यसैले कहिलेकाहीँ गठबन्धन गर्नुपर्छ कि पढैन भन्ने कुरा उनीहरूलाई अलि पहिले नै थाहा हुन सक्छ । उदाहरणका लागि, उनीहरूले संसद्मा कसैको बहुमत नहुने छोट देख्न सक्छन् । यस्तो भएपछि पार्टीहरूले चुनावभन्दा धेरै पहिलेदेखि नै गठबन्धन बनाउन तयारी थाल्न सक्छन् । त्यसै गरी पहिलेका चुनावका परिणाम र अरू जानकारीका आधारमा चुनावमा विभिन्न पार्टीको कस्तो अवस्था हुन्छ भन्ने कुरा आकलन गरेर पार्टीहरूले चुनावी अभियान शुरू गर्नुभन्दा धेरै पहिले नै चुनावी गठबन्धनसम्बन्धी योजना बनाउन थाल्न सक्छन् । कुनै बेला अलि थोरै समयमा गठबन्धन बनाउनुपर्ने हुन सक्छ । वार्ताका लागि पार्टीहरूले कतिको राम्रो तयारी गरेका छन् भन्ने कुरा धेरै हदसम्म त्यसका लागि उनीहरूले कति समय पाएका छन् भन्ने कुरामा भरपर्छ, विशेष गरी गठबन्धन बनाएर काम गरेको अनुभव छैन भने । उदाहरणका लागि, केही देशमा निश्चित समयभित्र सरकार गठन भएन भने नयाँ चुनाव आह्वान गर्नुपर्ने व्यवस्था हुन सक्छ । टर्कीको संविधानले ४५ दिनभित्रमा नयाँ सरकार गठन गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । स्वीडेनमा चुनाव भएको तीन हप्ता जतिमा नयाँ सरकारको विश्वासको मतसम्बन्धी कारबाहीका लागि संसद् (रिस्कदाग) को बैठक बस्छ । यसले गर्दा, सरकारको नेतृत्व कसले गर्ने, सरकारका कार्यक्रम कसरी तय गर्ने र कुन पार्टीलाई कुन मन्त्रालय दिने भन्ने जस्ता कुरा पार्टीहरूले निर्धारित समयभित्र गरिसक्नुपर्छ ।^{११} गठबन्धन बनाउनुपर्ने अवस्था आउन सक्ने कुरा पहिले नै थाहा पाउन सकिन्छ भने पार्टीहरूले त्यस्तो अवसरको उपयोग गरेर पार्टीको रणनीति बनाउन थाल्नुपर्छ । गठबन्धनका लागि पार्टीहरूले जति बढी तयारी गरेका हुन्छन्, गठबन्धनसम्बन्धी वार्ताबाट उनीहरूले त्यति नै बढी लाभ उठाउन सक्छन् ।

गठबन्धनका प्रकार / अधिल्लो खण्डमा सङ्केत गरिएका गठबन्धन विभिन्न प्रकारका हुन सक्छन् । उदाहरणका लागि, चुनावी गठबन्धन र सत्ता गठबन्धन बिल्कुलै फरक-फरक अवस्थामा गरिन्छन् । चुनावी गठबन्धनका लागि वार्ताबाट कसरी राम्रो परिणाम ल्याउने भन्ने कुरामा पार्टीलाई अलि बढी स्वतन्त्रता हुन सक्छ । सरकार गठन गर्दा गठबन्धन बनाइसक्ने म्यादाभित्र काम गरिसक्न पार्टीमाथि औपचारिक र अनौपचारिक दबाव पर्न सक्छ । सम्झौता गर्नुभन्दा पहिले नै यी-यी मुख्य कुरामा हामी सहमत भयौँ भनेर दुनियाँलाई बताउनुपर्ने हुन सक्छ । यस निर्देशिकामा गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी केही असल अभ्यास र सल्लाह दिइएका छन् । अवस्था अनुसार र बनाउन लागिएको गठबन्धनको प्रकार अनुसार कुनै ठाउँ र परिस्थितिमा एउटा काम बढी महत्त्वपूर्ण हुन सक्छ भने अर्को ठाउँ र परिस्थितिमा अर्को काम महत्त्वपूर्ण हुन सक्छ ।

चारवटा कुरा : सञ्चार, परामर्श, सहमति र लेनदेन

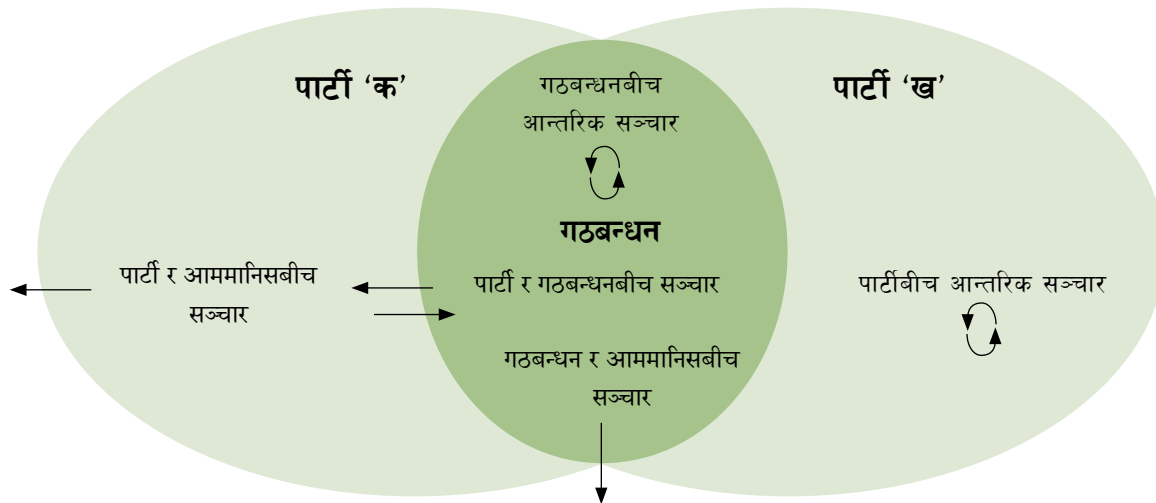
गठबन्धन निर्माणका लागि एक अर्काप्रति न्यूनतम विश्वास गर्ने वातावरण नभई हुँदैन । तर, सधैं सबैले सबैलाई उत्तिकै विश्वास गर्दैनन् । गठबन्धनका विभिन्न चरणमा यसमा उतारचढाव भइरहन्छ । गठबन्धनमा संलग्न एउटा घटकलाई अर्को घटकले आफूसँग व्यवहार गर्दा छलकपट गरेको छैन भन्ने विश्वास हुनुपर्छ । गठबन्धनमा सहभागी एक वा एकभन्दा बढी घटकले प्रतिबद्धता पूरा गरेका छैनन् कि भन्ने शङ्का अर्को घटकलाई लागेमा, त्यस्तो शङ्का आधारहीन भए पनि त्यसले उनीहरूबीचको सम्बन्ध बिगाछ । त्यसैले, एक अर्काबीचमा सञ्चार, परामर्श, सहमति र लेनदेनको प्रणाली तथा प्रक्रिया स्थापित गर्दा गठबन्धनलाई दिगो बनाउन सहयोग पुग्छ । गठबन्धनका

^{११} ओलोफ रुइन, “मेनेजिड कोअलिसन गभर्मेन्ट्स: द स्वीडिस एक्स्पेरियन्स,” *पार्लियामेन्ट्री अफेयर्स*, ५३ (२०००) : ७१३ | doi: 10.1093/pa/53.4.710.

सदस्यबीचको सम्बन्ध हुनुपर्ने जति सुमधुर नभएका बेला यो कुरा भन्नु महत्त्वपूर्ण हुन्छ । गठबन्धनका सदस्यहरूले छलफल र सहमति गर्दा यी चारवटा कुरा छुटाउनु हुँदैन ।

सञ्चार : चित्र दुईमा देखाइएभैं गठबन्धनका सदस्यहरूले पार्टीका कामका लागि स्पष्ट र कामलाग्दो सञ्चार प्रणाली स्थापित गर्नुपर्छ, साभेदारबीच र आममानिससम्म सञ्चार गर्नका लागि ।

चित्र २ : गठबन्धन सञ्चार

- **पार्टीविशेष सञ्चार ।** गठबन्धन निर्माण-चक्रका सबै पाँचवटै चरणमा दुईवटा उद्देश्यका लागि पार्टीविशेष सञ्चार जरूरी हुन्छ । पहिलो, पार्टीका नेताले गठबन्धन बनाउनुको उद्देश्य, त्यसले हासिल गर्ने वा गरेका उपलब्धि र चुनौतीका सम्बन्धमा आफ्ना कुरा पार्टी सदस्य र समर्थकहरूलाई बताउनुपर्छ र यी विषयमा उनीहरूका प्रतिक्रिया लिनुपर्छ । यसरी पार्टीका नेता अनि सदस्य तथा समर्थकबीच दोहोरो सञ्चार हुनुपर्छ । जुन नेताले गठबन्धनबाट आफूमा कस्तो प्रभाव परेको छ र गठबन्धनलाई आफ्ना पार्टीका समर्थकले कसरी लिएका छन् भन्ने कुरा नजिकबाट नियालेको हुन्छ, पार्टीप्रतिको असन्तुष्टि सम्बोधन गर्न र पार्टीको संरचनालाई गतिशील राख्न अपनाउनुपर्ने सुधारका उपाय अपनाउन ऊ सबैभन्दा उपयुक्त व्यक्ति हुन्छ । गठबन्धनप्रति प्रतिबद्ध हुँदाहुँदै पनि पार्टीको आफ्नो अस्तित्व कायम रहोस् भन्नका लागि पार्टीविशेषले पार्टीभन्दा बाहिरका मानिसलाई पनि आफ्ना कुरा बताउनुपर्छ ।
- **गठबन्धनका सदस्यबीच सञ्चार ।** सूचना भनेको शक्ति हो । जसले सूचनालाई नियन्त्रण गर्छ अथवा सूचनासम्म जसको व्यापक पहुँच हुन्छ, उसले अवसरको राम्रोसँग फाइदा उठाउन सक्छ । त्यस्तो व्यक्तिले चुनौतीलाई जुन तरिकाले पार लगाउँछ, त्यो कुरा कम सूचना पाएको मानिसले सोच्न पनि सक्दैन । त्यसैले, गठबन्धनका साभेदारबीच सूचना बाँडफाँटमा असन्तुलन भएमा त्यसले असमझदारी र तनाव सिर्जना गर्छ । गठबन्धन साभेदारबीच सञ्चार गर्दा सकेसम्म बढी इमानदारीपूर्वक गर्नुपर्छ । छद्म एजेण्डा र छलकपटले गर्दा कतिपय गठबन्धन भङ्ग भएका छन् । यसबाहेक, साभेदारहरूमा सबै साभेदारले आफ्ना भागमा परेका काम राम्रोसँग गरेका छन् र साभेदारीको फाइदा सबैमा उचित किसिमले बाँडिएको छ भन्ने भावना उत्पन्न भएको हुनुपर्छ । गठबन्धनका निर्णय कसरी गर्ने, सूचना कसरी आदानप्रदान गर्ने र कुन भूमिका र जिम्मेवारी कसले निर्वाह गर्ने भन्ने कुरामा साभेदारबीच स्पष्ट सम्झौता र समझदारी भएको हुनुपर्छ ।

- **गठबन्धनका तर्फबाट प्रचारप्रसार** । गठबन्धनबीचमा सम्झौता र कामका कतिपय पक्ष यस्ता हुन्छन्, जसका बारेमा आम मानिसलाई बताइँदैन । तर, अधिकांश गठबन्धनले कुनै न कुनै किसिमको प्रचारप्रसार संयन्त्र बनाउनुपर्छ । सबै प्रकृतिका गठबन्धनका लागि एकै खालको संयन्त्र उचित हुँदैन तर प्रचारप्रसार अभियानका लागि राम्रोसँग संयोजन गरिएको रणनीति भने सबै खालका गठबन्धनसँग हुनुपर्छ । यस रणनीति अन्तर्गत विधायिकामा अपनाइने रणनीतिका बारेमा प्रकाश पार्न सकिएला अथवा सरकारका योजना र उपलब्धिबारे प्रचार गर्न सकिएला । अधिकांश अवस्थामा यस्तो सञ्चारको उद्देश्य गठबन्धनका साभा लक्ष्य र उपलब्धिका सम्बन्धमा प्रकाश पार्ने सञ्चार गर्नु र गठबन्धन एक ढिक्का छ भन्ने छाप आममानिसमा पार्नु हो ।

परामर्श । गठबन्धन निर्माणको काम सफल हुन त्यसका साभेदारले एक अर्काका विचार जान्नु र बुझ्नुपर्छ । यसो गर्दा सहमति र लेनदेनका लागि वातावरण तयार हुन्छ । सहमति र लेनदेन सम्भव नभए पनि साभेदारका प्राथमिकता, विचार र स्वार्थबारेमा पार्टीहरू स्पष्ट हुँदा गठबन्धनमा रहेका सबै साभेदारका चाहना व्यवस्थापन गर्न सहयोग पुग्छ । भविष्यमा कुनै समस्या आउनुभन्दा अगाडि नै साभेदारले गठबन्धनबीचमा आउन सक्ने द्वन्द्व साम्य पार्नका लागि स्पष्ट र सबैलाई मान्य उपायबारेमा सहमति गरेर यस्तो उपाय अपनाउनुपर्छ ।

सहमति । सहमति कायम गर्नका लागि गठबन्धन गर्न इच्छुक साभेदारका साभा स्वार्थ पत्ता लगाउनुपर्छ । सहमतिबारे सबै साभेदारको चित्त बुझेको हुनुपर्छ र त्यसमा आफ्ना विचार परेका छन् भन्ने अनुभूति उनीहरूलाई हुनुपर्छ । गठबन्धनका साभेदारले आफूभिन्न जति धेरै साभा स्वार्थ पत्ता लगाउन सक्छन्, उनीहरूको गठबन्धन त्यति नै बलियो हुन्छ । गठबन्धन निर्माणका लागि धेरै समय लगाएर निकै प्रयास गर्नुपर्छ । यति गर्दा पनि सबै विषयमा गठबन्धनका सबै साभेदारबीच सहमति कायम नहुन सक्छ । गठबन्धन साभेदारबीच सहमति कायम हुन नसकेमा लेनदेन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

लेनदेन । लेनदेन गर्दा गठबन्धनका साभेदार सबैलाई हामीले लाभ पायौं भन्ने अनुभूति हुनुपर्छ । सहमति गर्दा हरेक साभेदारले केही कुरा त्याग्नुपर्छ, केही कुरा पाउनुपर्छ । उदाहरणका लागि, एउटा साभेदारले एउटा मुद्दामा आफ्ना कुरामा अरूलाई मनाउन सक्थो भने उसले अर्को मुद्दामा अरूका कुरा मान्नुपर्छ ।

पाँचवटा चरण

यस निर्देशिकामा गठबन्धन निर्माणको पाँचवटा चरणका प्रक्रियाको रूपरेखा दिइएको छ । हरेक चरणका लागि छुट्टै संरचना र प्रक्रिया चाहिन्छन् । पछिल्लो चरण अधिल्लो चरणमा आधारित हुन्छ । त्यसैले, कुनै चरणलाई कम महत्त्वको ठानेमा वा त्यसलाई छुटाएमा यसै त अप्ठ्यारो गठबन्धन निर्माणको काम चाहिनेभन्दा बढी चुनौतीपूर्ण हुन्छ । कहिलेकाहीँ यसो गर्दा गठबन्धन बन्दै बन्दैन, कहिले चाँडै भत्कन्छ । गठबन्धन-चक्रका हरेक कदममा गठबन्धनका लागि अवसर बढाउने र यसका जोखिम कम गर्ने अवसर हुन्छन् ।

पहिलो चरण: पार्टीको रणनीति बनाउने । गठबन्धन निर्माणको सबैभन्दा पहिलो काम पार्टीको रणनीति तयार गर्नु हो, जसले वार्तालाई सफल बनाउने आधार तयार गर्छ । यस चरणमा पार्टीले जति बढी प्रयास गर्छन्, रणनीतिक साभेदार फेला पार्न, ऊसँग उचित सम्झौता गर्न र गठबन्धन निर्माणका समस्या हटाउन उनीहरू उति नै बढी सक्षम हुन्छन् ।

दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता । पहिलो चरणमा तयार गरेका रणनीतिका आधारमा यस चरणमा पार्टीहरू छलफलका लागि सँगै बस्छन् र गठबन्धन कुन शर्तमा बनाउने भन्ने विषयमा सहमति कायम गर्छन् । यस्तो वार्ता पूरै गोप्य वा आंशिक रूपमा सार्वजनिक हुन सक्छ । यो कुरा गठबन्धन गठन हुँदाको सन्दर्भ र गठन गर्नुको उद्देश्यमा भर पर्छ । कुनै मुद्दामा सजिलोसँग सहमति हुन सक्ला, कुनै विषयमा बढी मतभेद हुन सक्ला । यस्ता विषयमा लेनदेन मिलाउन फरक खालको तरिका अपनाउनुपर्ला ।

तेस्रो चरण : गठबन्धनको थालानी । यस चरणमा वार्ता अन्त्य भएर राजनीतिक दलका बीचमा सम्झौतामा हस्ताक्षर हुनुपर्छ । यस अन्तर्गत निम्न काम पर्दछन् : लिखित सम्झौता, गठबन्धनमा सामेल पार्टीका उपयुक्त तहबाट सम्झौता अनुमोदन र गठबन्धन घोषणा ।

चौथो चरण : गठबन्धनमा काम गर्दा । गठबन्धन बनाएर त्यसका सम्झौता लागू गर्दा पार्टीहरूले आपसमा राम्रो सम्बन्ध कायम गर्नुपर्छ । त्यसका लागि आपसमा विश्वासको वातावरण कायम राख्नुपर्छ अथवा यस्तो वातावरण अझ राम्रो पार्नुपर्छ र गठबन्धनका घटकबीच राम्रो सञ्चार कायम राख्नुपर्छ । हरेक पार्टीले गठबन्धनप्रतिको प्रतिबद्धताको आदर गर्ने र पार्टीको अलग चिनारी कायम गर्ने कामका बीचमा सन्तुलन कायम गर्नुपर्छ ।

पाँचौँ चरण : सिकिएका पाठको अभिलेख । निश्चित समयपछि गठबन्धनमा संलग्न पार्टीले अब एकलै अघि बढ्ने निर्णय गरे पनि वा अर्को गठबन्धन बनाउने निर्णय गरे पनि यो गठबन्धन बनाएर त्यस अन्तर्गत काम गर्दा के पाठ सिकियो भन्ने समीक्षा गरेर त्यसको अभिलेख राख्ने काम गर्नुपर्छ । यसो गर्दा गठबन्धनबाट आफ्नो पार्टीमा परेका राम्रा र नराम्रा प्रभावको चित्र स्पष्ट हुन्छ र त्यसका आधारमा भविष्यमा गठबन्धन बनाउँदा के कसो गर्नुपर्छ भन्ने थाहा हुन्छ ।

यस निर्देशिकाका अब आउने पाँच खण्डमा यी हरेक चरणसम्बन्धी थप जानकारीका साथै ती चरणमा पार्टीका लागि उपयोगी हुने सल्लाह र पार्टीले अपनाउन सक्ने तरिका दिइएको छ ।

पहिलो चरण : पार्टीको रणनीति तयार गर्ने

गठबन्धन निर्माणको काम सफल बनाउन त्यसमा संलग्न हुने पार्टीले गर्ने आन्तरिक तयारीको ठूलो भूमिका हुन्छ । तर, पार्टीहरूले गठबन्धन निर्माण प्रक्रियामा पहिलो चरणको महत्त्वलाई कम आँकेका हुन्छन् वा पूरै बेवास्ता गर्ने गर्छन् । यस चरणमा अपनाइने प्रक्रियाले निम्न काम गर्ने अवसर जुटाउँछ :

- गठबन्धनका उद्देश्य निर्धारण गर्न;
- कानुनी प्रावधान हेर्न;
- गठबन्धन बनाउँदा पालना गर्नुपर्ने नियम (आन्तरिक तथा बाह्य) के रहेछन् भनी स्पष्ट हुन;
- परामर्श गर्नुपर्ने पार्टीका नेतासँग परामर्श गर्न र गठबन्धन निर्माणका प्रक्रियामा उनीहरूलाई संलग्न गराउन;
- गठबन्धन निर्माण गर्नुका लक्ष्य हासिल गर्न कुन कुन उपाय अपनाउने भन्ने निर्धारण गर्न;
- गठबन्धनका सम्भावित साभेदार पहिचान गर्न; र
- गठबन्धनलाई सफल बनाउने आधार तयार गर्न ।

यस चरणमा पार्टीले जति बढी प्रयास गर्छन्, रणनीतिक साभेदार पहिचान गर्न र सम्भौताका लागि वार्ता गर्न उनीहरू त्यति नै बढी सफल हुन सक्छन् ।

गठबन्धनको उद्देश्य निर्धारण गर्ने ।

अधिकांश अवस्थामा गठबन्धन गठन गर्नुको मुख्य उद्देश्य स्पष्ट हुन्छ तर यस्तो उद्देश्य बृहत् हुन सक्छ । जस्तै : चुनाव जित्नु, संसदीय निर्वाचनमा राखिएको थ्रेसहोल्ड पूरा गर्नु अथवा सरकार बनाउनु । तर, यी उद्देश्य साध्यमा पुग्ने साधन मात्र हुन् । पार्टीले सरकार गठन गर्न चाहनुको मुख्य कारण सम्भव भएसम्म बढी मानिसको हित हुने निश्चित नीति लागू गर्नु हो । यसैगरी, संसद्मा पहिलो पटक प्रवेश पाउनु भनेको पार्टीको छवि बढाउने, जनसमर्थन विस्तार गर्ने र आफ्ना नीति लागू गर्ने रणनीतिको एउटा चरण मात्रै हुन सक्छ ।

कानुनी प्रावधान बुझ्ने ।

अधिकांश देशमा गठबन्धन भनेको साभेदारहरूबीचको राजनीतिक सम्भौता हो, यो कानुनी रूपले बाध्यकारी सम्भौता होइन । तर, केन्या र मेक्सिकोलगायतका केही देशमा गठबन्धन निर्माणका विविध पक्षलाई कानुनले नियमन गरेको छ । यस्ता कानुनमा गठबन्धनलाई परिभाषित गरिएको हुन सक्छ, गठबन्धन दर्ता गर्नुपर्ने हुन सक्छ, तोकिएको अधिकारीसमक्ष गठबन्धनसम्बन्धी कागजात पेश गर्ने म्याद तोकिएको हुन सक्छ । कानुनी प्रावधानको अध्ययन गर्दा पार्टीले ध्यान दिनुपर्ने केही बुँदा वर्किसिट २ मा दिइएका छन् ।

उदाहरण

केन्या र मेक्सिकोका गठबन्धनसम्बन्धी नियम

गठबन्धनको परिभाषा : गठबन्धनसम्बन्धी नियमले गठबन्धनलाई विभिन्न दलबीचका अन्य खालका साभेदारीभन्दा फरक सम्बन्ध भनेर परिभाषा गरेको छ । आफ्नो देशमा गठबन्धनको कानुनी परिभाषा छ कि छैन, छ भने त्यसले के के कुरा समेटेको छ र गठबन्धन बनाउँदा के कस्ता कार्यविधि अपनाउनुपर्छ भन्ने कुरा दलहरूले थाहा पाउनुपर्छ । उदाहरणका लागि, मेक्सिकोको निर्वाचन आचारसंहिताले गठबन्धनलाई विभिन्न वर्गमा बाँडेको छ र तिनका लागि छुट्टाछुट्टै कानुनी प्रावधान राखेको छ ।

दर्ता प्रक्रिया र समय तालिका : गठबन्धनलाई निश्चित समयभित्र निर्वाचन आयोग वा राजनीतिक दललाई नियमन गर्ने अन्य निकायमा दर्ता गर्नुपर्ने प्रावधान हुन सक्छ । उदाहरणका लागि, मेक्सिकोमा गठबन्धन (निर्वाचन गठबन्धन) ले चुनाव हुनुभन्दा कम्तीमा ३० दिन पहिले गठबन्धनका घटकबीचको सम्झौता निर्वाचन गराउने निकायमा बुझाइसक्नुपर्छ । केन्यामा, निर्वाचनका लागि गठन भएका गठबन्धनले निर्वाचन हुनुभन्दा कम्तीमा तीन महिना पहिले आफूबीच भएको सम्झौतापत्र राजनीतिक दल रजिष्टारलाई बुझाइसक्नुपर्छ । निर्वाचनपछि बनेको गठबन्धनले हस्ताक्षर भएको २१ दिनभित्र सम्झौता पेश गरिसक्नुपर्छ ।

गठबन्धनसम्बन्धी सम्झौतामा हुनुपर्ने कुरा : गठबन्धनसम्बन्धी सम्झौतामा यी यी कुरा परेको हुनुपर्छ भनेर नियमले तोकेको हुन सक्छ । उदाहरणका लागि, केन्याको राजनीतिक दल ऐनले गठबन्धन सम्झौताले १६ वटा विषयलाई सम्बोधन गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

- **पार्टीले पाउने अनुदान बाँडफाँट :** धेरै देशमा राजनीतिक दलले सरकारबाट पैसा र राज्यको स्वामित्वमा रहेका सञ्चार माध्यममा निःशुल्क प्रसारण समय पाउँछन् । केन्याको नियम अनुसार गठबन्धनमा रहेका राजनीतिक दलले यस्तो पैसा र समय आपसमा कसरी वितरण गर्छन् भन्ने कुरा निश्चित गर्नुपर्छ ।
- **उम्मेदवारको छनोट र जिम्मेवारी बाँडफाँट :** गठबन्धनमा आबद्ध दलहरूले आपसमा सिट कसरी बाँड्छन् र उम्मेदवार कसरी छनोट गर्छन् भन्ने कुरा गठबन्धनपिच्छे फरक हुन सक्छ । तर, गठबन्धनका बीचमा भएको सम्झौतामा यसको कार्यविधि उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था हुन सक्छ । उदाहरणका लागि, केन्या र मेक्सिकोमा यस्तो व्यवस्था छ ।^{१२}

दलको आन्तरिक नियम थाहा पाउने ।

सबैभन्दा पहिले, गठबन्धन बनाउँदा पालना गर्नुपर्ने कार्यविधि सम्बन्धमा आफ्नो पार्टीको नियममा के कुरा उल्लेख छ भन्ने हेर्नुपर्छ । गठबन्धन कसरी बनाउने भन्नेबारेमा हरेक पार्टीले आन्तरिक नियम बनाउनुपर्छ र त्यसको कार्यविधि स्पष्ट रूपमा उल्लेख गरेको हुनुपर्छ ।

१२ केन्या, द पोलिटिक पार्टीज एक्ट, २०११, <http://www.cickenya.org/index.php/legislation/acts/item/219-political-parties-act#.VbZPSvIVhBc>; Mexico, Ley General de Los Partidos Politicos, 2014, http://www.ine.mx/archivos2/ CDD/Reforma_Electoral2014/descargas/normatividad/ LEY%20GENERAL%20DE%20PARTIDOS.htm; मेक्सिको, Código Federal de Instituciones y Procedimientos Electorales, 2008, http://norma.ife.org.mx/docu-ments/27912/276760/2008_COFIPE.pdf/56e9c54e-2481-48f9-9122-a8231dc3806b, दफा ९३-९९ ।

यस्तो नियम र कार्यविधि तयार गर्दा सबैसँग परामर्श गरिएको हुनुपर्छ । यस्तो विधि दलको उपयुक्त निकायबाट औपचारिक रूपमा पारित भएको हुनुपर्छ र यस्तो नियमबारेमा पार्टीका सदस्यलाई बताइएको हुनुपर्छ । उनीहरूले पनि यी कुरा बुझेको हुनुपर्छ । यस्तो नियम र कार्यविधि बनाउँदा पार्टीको विधानलाई आधार बनाएको हुनुपर्छ । यस्तो नियम र कार्यविधिको अलग दस्तावेज हुनुपर्छ । त्यस्तो दस्तावेजमा निम्न कुरा स्पष्ट रूपमा लेखिएको हुनुपर्छ :

- गठबन्धनको सम्भाव्यता खोज्ने वा गठबन्धन बनाउने काम थाल्ने (उदाहरणका लागि, सम्भावित साभेदार छान्ने वा वार्तालाई अगाडि बढाउने) अधिकार कसलाई दिइएको छ ?
- औपचारिक वार्ता गर्न अनुमति दिने अधिकार कोसँग छ ?
- गठबन्धन बनाउने विषयमा पार्टीभित्र परामर्श गर्दा कुन प्रक्रिया अपनाउनुपर्छ ?
- गठबन्धनसम्बन्धी सम्झौता अनुमोदन गर्ने अधिकार पार्टीको कुन निकाय (उदाहरणका लागि, सर्वोच्च कमिटी वा पार्षद् भेला वा सबै सदस्यको भेला) लाई दिने ? (चित्र ३ मा गठबन्धनसम्बन्धी सम्झौता अनुमोदन गर्ने विभिन्न विकल्पका फाइदा र बेफाइदाबारे उल्लेख गरिएको छ ।)

पार्टीका हालका दस्तावेजमा गठबन्धन बनाउने प्रक्रियासँग सम्बन्धित केही कुरा मात्र उल्लेख भएका हुन सक्छन् । त्यसैले भइरहेका दस्तावेजमा के कस्ता प्रावधान परिसकेका छन् र के के कुराको थप व्याख्या गर्नुपर्छ भनेर पार्टीले समीक्षा गर्नुपर्छ । गठबन्धन कुन सन्दर्भमा बनाउन लागिएको हो भन्ने आधारमा थप कुरा उल्लेख गर्नुपर्ने हुन पनि सक्छ ।

चित्र ३ : गठबन्धनसम्बन्धी सम्झौता अनुमोदन गर्ने विभिन्न विकल्प

	सबल पक्ष	चुनौती
नेता	<ul style="list-style-type: none"> • तुलनात्मक रूपमा चाँडो हुने । • गोपनीयता कायम राख्न सजिलो हुने । 	<ul style="list-style-type: none"> • नेतृत्वबाहेकका पार्टी सदस्य/संरचनाको कुरा नसुनिने हुनाले यसले पार्टीको एकतामा आँच पुऱ्याउन सक्छ ।
पार्टीको कार्यसमिति	<ul style="list-style-type: none"> • नेताले अनुमोदन गर्नुभन्दा बढी समावेशी, • तुलनात्मक रूपमा सजिलो र छिटो, • अनुभवी/वरिष्ठ नेताले गठबन्धनमा आफ्नो प्रभाव पार्ने अवसर पाउने । 	<ul style="list-style-type: none"> • कार्यसमितिबाहेकका पार्टी सदस्य/संरचनाका कुरा नसुनिएकाले यसले असन्तोष फैलाउन सक्छ ।
पार्षद् भेला	<ul style="list-style-type: none"> • पार्षद् छनोट सहभागितात्मक तरिकाले गरिएका खण्डमा यो प्रक्रिया कार्यसमितिभन्दा बढी समावेशी हुन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> • यस्तो भेला आयोजना गर्न समय लाग्छ ।
साधारण सदस्यको भोट	<ul style="list-style-type: none"> • यसो गर्दा छलफल र अन्तिम भोटमा सबै सदस्यको आवाज सुनिन्छ । • गठबन्धनमा सम्झौतालाई अभि बढी आफ्ना पक्षमा पर्ने गरी संशोधन गराउन उपयोग गर्न सकिन्छ (मोरक्कोको उदाहरण हेर्नुहोला) । 	<ul style="list-style-type: none"> • यस्तो भेला आयोजना गर्न समय लाग्छ । • यसले गठबन्धन सम्झौतालाई धरमरमा पार्न सक्छ ।

आवश्यक पर्न सक्ने पार्टीका थप आन्तरिक नियम र प्रक्रियाबारेमा स्पष्ट पार्ने र यसबारेमा अरूलाई बताइदिने ।

निम्न विषयसँग सम्बन्धित प्रावधानका बारेमा पार्टी पदाधिकारीहरूले अख्तियारप्राप्त पार्टीको नेतृत्व र निकायसँग छलफल गरी सहमतिमा पुग्नुपर्छ :

- थपन लागिएका प्रावधानले विद्यमान प्रावधानमा अपुग भएका कुरा समेट्नुपर्छ ।
- ती प्रावधान पार्टीको चलनसँग मिल्दाजुल्दा हुनुपर्छ ।
- ती प्रावधान काम गरिसक्नुपर्ने म्याद र राजनीतिक संवेदनशीलता अथवा अन्य विचारणीय पक्ष जस्ता सन्दर्भमा व्यावहारिक हुनुपर्छ ।

अन्तिम विवरणबारे पार्टीका पदाधिकारी र निकायलाई बताउनुपर्छ, जसले गर्दा भविष्यमा के हुन्छ भन्नेबारेमा सबैलाई थाहा होस् ।

उदाहरण

मोरक्कोमा गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी पार्टीका आन्तरिक प्रक्रिया

मे २०१३ मा स्वतन्त्रता दल (इस्तिक्लाल) पार्टी मोरक्कोको गठबन्धन सरकारबाट अलग भयो । सत्तारूढ गठबन्धनमा तीनवटा मात्र पार्टी भएपछि मध्यावधि निर्वाचन हुने सम्भावना भयो । त्यसैले, जस्टिस एण्ड डेभलपमेन्ट पार्टी (पीजेडी) ले नेसनल च्याली अफ इन्डिपेन्डेन्ट्स (आरएनआई) लाई सरकारमा सामेल हुन अनुरोध गर्‍यो । सन् २०११ को चुनावपछि आरएनआईले पीजेडीको नेतृत्वमा सरकारमा सामेल नहुने बताएको थियो । सन् २०१३ मा त्यो पार्टीले पीजेडीको अनुरोधबारे विचार गर्ने कि नगर्ने भन्ने विषयमा निर्णय गर्न औपचारिक प्रक्रिया अपनायो ।

यस विषयमा छलफल गर्न पार्टीको ३३ सदस्यीय कार्यसमितिको बैठक दुई पटक बस्यो । पहिलो बैठकले पार्टी सभापतिलाई प्रधानमन्त्रीसँग प्रारम्भिक कुराकानी गर्ने टोलीको नेतृत्व गर्न अख्तियारी दियो । प्रारम्भिक छलफलका परिणामका विषयमा छलफल गर्न दोस्रो बैठक बस्यो । पार्टी सरकारमा जान सक्ने सम्भावनाबारे पार्टीका ८०० जना प्रतिनिधि भएको आफ्नो राष्ट्रिय परिषद्लाई जानकारी दिने निर्णय पनि कार्यसमितिले गर्‍यो । क्षेत्रीय शाखाका प्रमुख, सांसद् र पार्टीका अन्य पदाधिकारी सदस्य रहेको राष्ट्रिय परिषद्ले कार्यसमिति छान्ने र कार्यसमितिले लागू गर्ने रणनीतिक निर्णय लिने गर्छ । गठबन्धन सरकारमा जाने कि नजाने भन्ने विषयमा छलफल गर्न परिषद्को विशेष बैठक बस्यो । सरकारमा जाँदा हुन सक्ने फाइदा र बेफाइदाका साथै सरकारमा जानका लागि गरिने सम्झौतामा राख्नुपर्ने निश्चित शर्तका सम्बन्धमा छलफल गरेपछि परिषद्ले सरकारमा जाने विषयमा छलफल जारी राख्ने प्रस्ताव पारित गर्‍यो ।

छलफल र प्रस्ताव पारित गर्ने यस्तो प्रक्रियाले वार्ता टोलीलाई पीजेडीसँग सम्झौता गर्ने अख्तियारी दियो । अलिपछि त्यसै वर्ष आरएनआई सरकारमा गयो । पार्टीका विभिन्न पदाधिकारीको सल्लाह मानेर इन्डिपेन्डेन्स पार्टी सरकारबाट बाहिरिँदा खाली भएका मन्त्रालय मात्र लिनुको साटो वार्ता टोलीले मुख्य मन्त्रालय आफ्ना भागमा पार्न सक्‍यो । उसले दुई जना महिलालाई पनि मन्त्रीका लागि मनोनयन गर्‍यो ।^{१३}

१३ “Maroc - Gouvernement: le RNI prend son temps,” *अफ्रिका टाइम*, जुलाई २९, २०१३, <http://fr.africatime.com/soudan/articles/maroc-gouvernement-le-rni-prend-son-temps>; and “Après l’approbation par le conseil national du principe d’intégrer la majorité: Le RNI est d’accord pour participer au gouvernement Benkirane,” *डेभेन्च्युअर*, अगस्ट ८, २०१३, <http://www.devanture.net/news.php?id=19092#>.

पार्टीको रणनीति तयार गर्न टोली गठन गर्ने ।

गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी पार्टीको रणनीति तयार गर्न पार्टीले टोली बनाउनुपर्छ । (कहिलेकाहीँ यस्तो टोली पछि गएर वार्ता टोलीमा परिणत हुन पनि सक्छ । वार्ता टोली र रणनीति निर्माण टोली अलग अलग बनाउने हो भने यी दुवैका भूमिका र जिम्मेवारी स्पष्ट रूपमा छुट्याउनुपर्छ ।) पार्टीको आधिकारिक निकायले यस्तो टोलीलाई स्पष्ट 'म्यान्डेट' दिनुपर्छ, जसमा टोली गठन गर्नुका उद्देश्य, टोलीका मुख्य काम र निर्णय गर्ने अधिकार (टोलीको अधिकारका सीमासमेत) उल्लेख गर्नुपर्छ । टोलीले पार्टीका नेतालाई कसरी र कहिले आफ्ना कुरा बताउने भन्ने विषयमा पनि स्पष्ट निर्देशन दिइएको हुनुपर्छ ।

त्यस्तो टोलीले निम्न काम गर्नुपर्छ :

- सम्भावित गठबन्धनको साभेदारका रूपमा पार्टीका सबल र दुर्बल पक्षको खाका तयार गर्ने,
- सम्भावित गठबन्धनका अरू साभेदारका सबल र दुर्बल पक्ष पत्ता लगाउने,
- वार्ता गर्दा आफूले कति जना मन्त्री, कुन मन्त्रालय वा कति जना उम्मेदवारको दाबी गर्ने भन्नेलगायत वार्ता टोलीले आफ्नो कुनचाहिँ प्रस्तावलाई प्राथमिकता दिनुपर्छ भन्ने निर्धारण गर्ने,
- वार्ताको रणनीति तयार गर्ने,
- वार्ता प्रक्रिया कसरी बढ्ने, गठबन्धनको संरचना कस्तो हुने र यसको सञ्चालन कसरी गर्ने भन्ने कुरा समेटिएको प्रस्ताव मस्यौदा गर्ने,
- गठबन्धनका लागि 'संयोजक' वा औपचारिक रूपमा सभापति चाहिन्छ कि ? विचार गर्ने ।

यी कुरा पार्टीका रणनीतिसम्बन्धी एउटा अथवा धेरैवटा दस्तावेजमा समावेश हुनुपर्छ ।

चित्र ४ : पार्टीको रणनीति तयार गर्न कति समय लाग्छ ?

पार्टीको रणनीति तयार गर्न दुईचार दिन मात्र लाग्छ कि महिनाौँ लाग्छ भन्ने कुरा धेरै तत्वमा भर पर्छ । ती यसप्रकार छन् :

कति समय उपलब्ध छ ?

गठबन्धन बन्नुभन्दा कति अगाडि नै पार्टीको रणनीति तयार गरिसक्ने भन्ने कुरा सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण हुन सक्ला । उदाहरणका लागि, कुनै राजनीतिक दललाई चुनावपछि गठबन्धन सरकार बनाउनुपर्ने हुन सक्छ भन्ने लाग्यो र उसले मतदान हुनुभन्दा पहिले नै सम्भावित गठबन्धनका लागि पार्टीको रणनीति तयार गर्ने विचार गर्‍यो भने धेरै विचार विमर्श गरिएको राम्रो रणनीति बनाउन उसलाई प्रशस्त समय हुन्छ ।

उदाहरणका लागि, यस खण्डमा अलिपछि देखाइएभैं, संयुक्त अधिराज्यको लिबरल डेमोक्रेचाट्सले सन् २०१० को निर्वाचनभन्दा ६ महिना पहिले रणनीति बनाउने काम थालेको थियो । जुन पार्टी निर्वाचनको परिणाम नआउञ्जेल चुप लागेर बस्छन्, तिनले गठबन्धन बनाउने रणनीति तयार गर्न धेरै समय पाउँदैनन् ।

कुन काम सबैभन्दा बढी महत्वपूर्ण छ ?

पार्टीको रणनीति कति बेला तयार गरिँदैछ, कस्तो खालको गठबन्धन बनाउन लागिएको हो र कति समय चाहिन्छ भन्ने कुराका आधारमा राजनीतिक पार्टीले आफ्नो रणनीति बनाउने क्रममा कुन खास पक्षलाई प्राथमिकता दिने भनेर विचार गर्न सक्छ ।

रणनीति निर्माण टोलीको संरचना कस्तो हुन्छ ?

रणनीति बनाउन कति समय उपलब्ध छ र पार्टीको प्राथमिकता के हो भन्ने कुराका आधारमा रणनीति निर्माण टोलीले केही दिन अरू कुनै पनि काम नगरी आफ्नो पूरा समय रणनीति बनाउने काममा लगाउन सक्छ । अथवा, यसका सदस्यले रणनीति निर्माणबाहेकका अरू पनि काम गर्दै अलिक दिन लगाएर रणनीति बनाउने काम गर्न सक्छन् ।

आफ्नो पार्टीको सबल र दुर्बल पक्षको समीक्षा गर्ने ।

सबल र दुर्बल पक्षको समीक्षा गर्ने काम आफ्नै पार्टीबाट हुनुपर्छ । यसो गर्दा आफू इमानदार हुनुपर्छ । त्यसबाट गठबन्धन निर्माणका कामलाई सफल बनाउन सकिने रणनीति तयार हुन्छ । यस प्रक्रियालाई सरल बनाउन पार्टीका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र जोखिमलाई दृश्यमा उतार्न सक्ने 'म्याट्रिक्स' उपयोग गर्न सकिन्छ । यसको उदाहरण वर्कसिट ३ मा दिइएको छ ।

सम्भावित साभेदारका सम्बन्धमा सकेसम्म धेरै अनुसन्धान गर्ने ।

हरेक सम्भावित साभेदारका सबल र दुर्बल पक्षको समीक्षा गर्नुपर्छ । यसो गर्दा कहिलेकाहीँ सम्भावित साभेदार को हुन सक्छ र रणनीति निर्माण टोलीले कसलाई ध्यान दिनुपर्छ भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । त्यससँगै अलिपछि कुन सम्भावित साभेदारलाई प्राथमिकता दिने भन्ने सिफारिस गर्न र हरेकसँग वार्ता गर्दा कस्तो रणनीति अपनाउने भन्ने निर्धारण गर्न सहयोग मिल्छ । अनुसन्धान गर्दा विभिन्न पार्टीले प्रकाशन गरेका दस्तावेज र अन्य स्रोतका आधारमा सम्भावित साभेदारको नीतिगत अडान के हो, संसद्मा उनीहरूले कति सिट र कति मत पाएका छन् भन्ने कुरा खोज्नुपर्छ ।

गठबन्धनका लागि सम्भावित साभेदार छान्दा मन मिल्ने पार्टीलाई पहिलो प्राथमिकता दिनु स्वाभाविक हो । तर, गठबन्धन बनाउनुको उद्देश्य आवश्यक सङ्ख्या पुऱ्याउनु पनि हो । जस्तै, संसद्मा आवश्यक थ्रेसहोल्डसम्बन्धी प्रावधान पूरा गर्न (यस्तो व्यवस्था छ भने) निश्चित मत ल्याउनुपर्छ, चुनाव जित्न आवश्यक मत ल्याउनुपर्छ, सरकार बनाउनका लागि संसद्मा चाहिने जति सदस्य सङ्ख्या पुऱ्याउनुपर्छ । त्यसैले गठबन्धनका लागि साभेदार छान्दा पार्टीले आफूसँग मन मिल्ने पार्टी हेरेर मात्रै हुँदैन, आफूले पुऱ्याउन चाहेको सङ्ख्या पुऱ्छ कि पुऱ्दैन भन्ने पनि हेर्नुपर्छ ।

वार्ताका क्रममा छलफल गरिने थप मुद्दाबारेमा राजनीतिक सल्लाहकारले उपलब्ध सार्वजनिक र गोप्य सूचनाका आधारमा अझ बढी अनुसन्धान गर्न सक्छन् । यसरी उनीहरूले राम्रो रणनीति बनाएर गठबन्धनमा साभेदार हुन चाहने पार्टीका वार्ताकारलाई सहयोग गर्न सक्छन् । उनीहरूले बनाएको रणनीतिलाई वार्ताकारले वार्तामा उपयोग गर्छन् ।

पार्टी नीतिको प्राथमिकता क्रम र 'गर्ने नहुने' काम तोक्ने ।

पार्टीले आफ्नो नीतिको समीक्षा गरेर निम्न आधारमा तिनका प्राथमिकता तोक्नुपर्छ :

- पार्टीले सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण ठानेको नीति, र
- आफूलाई अरूभन्दा बिलकुलै भिन्न देखाउने नीति ।

आफ्नो पार्टीका नीतिमध्ये आफूलाई सबैभन्दा बढी मन परेका नीति छान्नुपर्छ । पार्टीको अडान के हो भन्ने कुरा पार्टीका विभिन्न मञ्चमा भएका छलफल र पार्टीका दस्तावेजबाट छर्लङ्ग भएको हुन सक्छ । छैन भने, पार्टीको पहिलो रोजाइ यो हो भन्ने स्पष्ट पार्नुपर्छ । त्यसपछि, दोस्रो प्राथमिकताको नीति तोक्नुपर्छ अथवा पहिलो नीतिको विकल्पमा जोड दिन सकिने नीति यकिन गर्नुपर्छ । यसो गर्दा पार्टीले 'गर्ने नहुने' काम अर्थात् निश्चित मुद्दामा पार्टीले छाड्ने नहुने अडान के हो भन्ने निर्धारण गर्न पनि सहयोग पुग्छ । यसबाट पार्टीले कुनै नीतिगत मुद्दामा अधिकतम कतिसम्म पछि हट्ने भन्ने कुरा निर्धारण हुन्छ । यसका आधारमा वार्ताको रणनीति बनाउन सजिलो हुन्छ ।

यसबाहेक, वार्तामा उठ्न सक्ने सबै विषयका सार्वजनिक र गोप्य जानकारी सकेसम्म बढी मात्रामा भेला गर्नुपर्छ । ती विषयमा आफ्नो पार्टी र सम्भावित गठबन्धनका साभेदारका धारणा तुलना गरेर साभेदारबीच के-के कुरामा सहमति छ, के-के कुरामा समानता छ र के-के कुरामा असमानता छ भन्ने पत्ता लगाउनुपर्छ ।

वर्कसिट ४ र ५ मा पार्टीका प्राथमिकता निर्धारण गर्ने, विभिन्न नीतिसम्बन्धी विभिन्न पार्टीका धारणाबीच तुलना गर्ने, गठबन्धन साभेदारका स्वार्थ नक्साङ्कन गर्ने तरिका बताइएको छ । वर्कसिट ६ मा गठबन्धनका लागि वार्ता गर्दा हुने फाइदा र बेफाइदा तुलना गर्न सजिलो बनाउने तालिका दिइएको छ ।

अनुभव

पार्टी रणनीति तयार गर्ने

बेल्जियम

पार्टीहरूले कुन नीतिलाई कति प्राथमिकता दिने भन्ने कुरामा सहमति कायम गर्नुपर्छ । बलियो वार्ता टोली र जीवन्त सञ्चार रणनीति पनि महत्त्वपूर्ण हुन्छ । जुन पार्टीले वार्ताको प्रक्रियामा राम्रो तयारी गरेको हुँदैन, उसलाई अरूले पार्टीले तल पाउँछन् र उसले आफूलाई नराम्रो हुने सम्झौतामा सही गर्नुपर्छ ।

द नेदरल्याण्ड्स

गठबन्धन बनाउन चाहने वा नचाहने सबै पार्टीले आफ्नो घोषणापत्र वा पार्टीका कार्यक्रम तयार गर्नुपर्छ, जसमा यी कुरा संलग्न हुनुपर्छ :

- देशको वर्तमान परिस्थितिको विश्लेषण,
- वर्तमान सरकारको नीति, र
- यो नीति फेर्नका लागि अल्प, मध्यम र दीर्घकालीन उपाय ।

घोषणापत्रमा विस्तृत रूपमा के-के राख्ने भन्ने कुरा पार्टीको विचार र सरकारका नीति/विचार के हुन् भन्नेमा भरपर्छ । आफ्नो पार्टी र सरकार (सत्तारूढ दल वा गठबन्धन) बीच नीतिगत/वैचारिक मतभेद धेरै छन् भने पार्टीले धेरै कुरामा 'परिवर्तन' गर्नुपर्छ भनेर वकालत गर्न सक्छ । घोषणापत्रका आधारमा पार्टीले आन्तरिक छलफल गर्नुपर्छ, जसमा गठबन्धन सरकारले कुनै हालतमा छाड्न नहुने नीति (न्यूनतम शर्त) के हुन् र वार्ताका क्रममा त्याग्न सकिने नीति कुन-कुन हुन् भनी छलफल गर्नुपर्छ ।

आयरल्याण्ड

वार्ता गर्नुभन्दा पहिले गर्नुपर्ने मुख्य तयारी

- पार्टी नेताहरूले कुन काम कहिले गरिसक्ने भन्ने समय तालिका, वार्ता प्रक्रिया र टोलीका साथै नीतिगत प्राथमिकताको टुङ्गो लगाउनुपर्छ ।
- प्रक्रिया महत्वपूर्ण कुरा हो, जसमा यी विषय समावेश हुन्छन् : यसका लागि वार्ताको संयन्त्रबारे सहमति हुनुपर्छ, वार्ता टोलीमा को-को बस्ने भन्ने यकिन हुनुपर्छ, अनुसन्धानका लागि कस्ता सामग्री उपयोग गरिन्छ, यस प्रक्रियामा सहयोग गर्न सक्ने तेस्रो पक्ष को हुन सक्छ, दिनैपिच्छेका वार्तामा नमुछिएका र वार्ता टोली अघि बढ्न नसक्ने अवस्थामा हस्तक्षेप गर्नका लागि तोकिएका पार्टीका नेताको भूमिका के हुने भन्ने जस्ता कुरा स्पष्ट हुनुपर्छ ।
- व्यावहारिक समय तालिका हुनुपर्छ ।
- सञ्चार माध्यमको व्यवस्थापन कसरी गर्ने भन्ने विषयमा सहमति हुनुपर्छ ।

सम्भावित जोखिम ...:

- सरकारले संवेदनशील काम थाल्नुभन्दा पहिले नै पार्टीबीचको सम्बन्ध चिसिनु,
- पार्टीको छवि बिग्रोका र अरू विकल्प घट्टै गएका बेलामा नयाँ चुनाव गराउनुपर्ने सम्भावना हुनु,
- कमजोर खालको वार्ता प्रक्रियाले आन्तरिक असन्तुष्टि बढाउनु ।

चित्र ५ : वार्ताका लागि परस्पर फाइदाको अवधारणा

वार्ता भन्नाले यस्तो प्रक्रिया भन्ने बुझिन्छ, जसमा केही परस्पर बाझिने र केही परस्पर समान लक्ष्य भएका दुई वा दुईभन्दा बढी समूह सहमतिमा पुगे प्रयास गर्छन् । यसरी हेर्दा, वार्ता हरेक दिन हुने काम हो, यो काम घरमा भइरहेको हुन्छ, काम गर्ने ठाउँमा भइरहेको हुन्छ, व्यापारमा भइरहेको हुन्छ र अन्तर्राष्ट्रिय मामिलामा भइरहेको हुन्छ । यो राजनीतिको महत्वपूर्ण तत्व हो । गठबन्धन निर्माणका लागि पनि यो महत्वपूर्ण पक्ष हो ।^{१४} वार्ता भन्नाले प्रायः यस्तो प्रक्रिया भन्ने बुझिन्छ, जहाँ निम्न कुरा संलग्न हुन्छन् :

१४ द कन्सेन्सस बिल्डिङ इन्स्टिच्युटको वेबसाइट, www.cbuiding.org.

हरेक पक्षले आफ्नो अवस्था बढाइचढाई गरेर र अव्यावहारिक माग राखेर मोलतोल गर्छन्, छद्म एजेण्डा र प्रस्तुति हुन्छन्, जसले गर्दा अर्को पक्षले वास्तवमै के चाहेको हो भन्ने जान्न कठिन हुन्छ, र अर्को पक्षलाई मनोवैज्ञानिक रूपले तल पार्ने विभिन्न चालबाजी गरिन्छन् ।

वार्ताको यस्तो अवधारणा निम्न मान्यतामा आधारित हुन्छ :

- वार्ता भनेको कुनै एउटाले जित्ने खेल हो, एउटाले केही पाउनु भनेको अर्काले गुमाउनु हो,
- आफ्ना स्वार्थ र प्राथमिकताबारे खुलेर बताउनु भनेको आफूलाई कमजोर देखाउनु हो, यसो गर्दा बेफाइदा हुन्छ, र
- जुन पक्ष कडा, चुस्त अथवा खेल खेल्न सक्ने हुन्छ, उसैले जित्छ ।

यस अवधारणामा धेरै खालका समस्या छन् । बेइमान हुँदा, छद्म एजेण्डा राख्दा र गलत प्रस्तुति गर्दा अरूको विश्वास गुम्छ र सम्भावित साभेदारसँगको सम्बन्ध बिग्रन्छ । यसले गर्दा सम्झौताको आयु छोटो हुन सक्छ । यसरी हेर्दा के देखिन्छ भने भविष्यमा फेरि कहिल्यै सम्बन्ध राख्नु नपर्ने व्यक्ति वा संस्थाबीचको वार्तामा त माथिको जस्तो अवधारणा काम लाग्ला तर साभा राजनीतिक लक्ष्य हासिल गर्नका लागि उपयोगी हुने खालको सम्बन्ध बनाउन चाहने समूह वा व्यक्तिले भने फरक किसिमको अवधारणा अपनाउनुपर्छ । उदाहरणका लागि, गठबन्धनका लागि वार्तामा बसेका पार्टीहरूले सम्झौता भइसकेपछि पनि मिलेर काम गर्नुपर्छ, गठबन्धन भङ्ग भइसकेपछि भविष्यमा पनि उनीहरूले एक अर्कासँग सम्बन्ध राखिरहनुपर्ने हुन सक्छ ।

परस्पर फाइदाको अवधारणा^{१५} लिँदा फरक प्रक्रिया अपनाइन्छ, जस अन्तर्गत सहकार्य र सहमति निर्माणमा जोड दिइन्छ । सही तरिकाले उपयोग गरिएका खण्डमा यस अवधारणाले आपसी सम्बन्धलाई कडा अडान राखेर गरिने लेनदेनले भन्दा कम बिगार गर्छ । यो अवधारणा अपनाउँदा म यो कुरा चाहिँ छाड्दुँ छान्दुँ भनेर भन्नुभन्दा सम्झौताका लागि आफ्नो सबैभन्दा राम्रो विकल्प के हो भनेर खोजिन्छ र वार्ता हुँदा दुवै पक्षलाई लाभ हुने बाटो खोजिन्छ । एउटाले सबैथोक पाउने, अर्काले केही पनि नपाउनेतिर सम्झौतामा जोड दिनुभन्दा यस अवधारणाले सम्झौताबाट सबैलाई लाभ पुगोस् (परस्पर लाभ होस्) भन्ने कुरामा जोड दिन्छ, जसले गर्दा सम्झौता सबै साभेदारलाई बढी मात्रामा स्वीकार्य हुन्छ र साभेदारबीचको सम्बन्ध सजिलोसँग कायम रहन्छ । गठबन्धन निर्माणका सन्दर्भमा यस अवधारणाले वार्ताका माध्यमबाट अरू पार्टीसँग सम्झौतामा पुन सकिएन भने आफूले के गर्ने भन्ने कुरामा विचार गर्छ । यो परस्पर फाइदा लिने प्रक्रियाको महत्त्वपूर्ण पक्ष हो किनभने यसो गर्दा पार्टीलाई गठबन्धन बनाउनुको साटो के गर्न सकिन्छ भनेर उपाय पत्ता लगाउन सहयोग पुग्छ । यसले पार्टीहरूलाई वार्ताको उत्तम रणनीति बनाउन र बेफाइदा गर्ने खालको सम्झौता नगर्ने अडान लिन सजिलो हुन्छ ।

आफ्ना स्वार्थमा होइन अडानमा जोड दिँदा वार्ताका लागि धेरै उपाय बाँकी रहँदैनन् । त्यसैले पार्टीले आफ्नो र वार्तामा बसेका अन्य पक्षका अडान के हुन् भन्ने कुरा थाहा पाएर मात्रै पुग्दैन, ती अडानमा अन्तरनिहित स्वार्थ के हुन् भनी गहन ढङ्गले खोजी गर्नुपर्छ । यसका लागि एउटा तरिका हो – यी अडान किन लिइएका हुन् भन्ने कुरामा ध्यान दिनु । यसो गर्दा वार्तामा रहेका सबै पक्षका स्वार्थ पूरा गर्ने नयाँ अन्तरज्ञान तथा वार्ताबाट नयाँ फाइदा सिर्जना गर्ने नयाँ तरिका हासिल हुन सक्छ । परस्पर फाइदाको अवधारणा अपनाउँदा पार्टीले रचनात्मक तरिकाले विचारमन्थन गर्नुपर्छ र सबै पक्षलाई फाइदा पुग्ने विकल्प प्रस्तुत गर्नुपर्छ ।

१५ “द म्युचुअल गेन्स एप्रोच टु नेगोसियसन,” कन्सेन्सस बिल्डिङ इन्स्टिच्युट, सेप्टेम्बर २१, २०१५ मा हेरेको, <http://www.cbuiding.org/cbis-mutual-gains-approach-negotiation>

अन्त्यमा, पार्टीले आफ्ना तर्कलाई बलियो बनाउन सम्भव भएसम्म वस्तुनिष्ठ आधार बनाएर तिनको उपयोग गर्नुपर्छ । यस अन्तर्गत, गठबन्धनमा सामेल हुने दलबीच चुनावी सिट र मन्त्री पद तथा विभिन्न 'वस्तु' को वितरण उपयोग गर्न सकिने वस्तुनिष्ठ मापदण्ड अथवा आधारका सम्बन्धमा छलफल गरेर सहमति बनाउनुपर्छ । वर्कसिट ७ मा गठबन्धन सहमतिको सबैभन्दा उपयुक्त विकल्प र गठबन्धन बनाउँदा हुन सक्ने पारस्परिक लाभको पहिचान गर्दा उपयोग गर्न सकिने प्रश्नावली दिइएको छ ।

गठबन्धन निर्माण गर्दा राख्नुपर्ने अन्य माग (उदाहरणका लागि, खास मन्त्रालय, उम्मेदवार सङ्ख्या, कर्मचारी व्यवस्थापन आदि) को प्राथमिकता तोक्ने । पहिलो प्राथमिकता यो हो, दोस्रो प्राथमिकता यो हो र यो चाहिँ 'त्याग्न नसकिने' कुरा हो भन्ने स्पष्ट पार्ने ।

राजनीतिक दलहरू मन्त्रालय, उम्मेदवार सङ्ख्या र कर्मचारी व्यवस्थापनलगायतका विषयमा विभिन्न पार्टीका प्राथमिकता र मागका बारेमा पनि छलफल गर्न तयार हुनुपर्छ । नीतिगत क्षेत्रमा प्राथमिकता तोक्ने प्रक्रियामा जस्तै यहाँ पनि पार्टीले गठबन्धनमा आफूले लिन चाहेका खास भूमिकाबारे आफ्ना प्राथमिकता यकिन गर्नुपर्छ । हरेक सवालमा, आफूले प्रस्ताव गरेका कुराका उत्तम विकल्प र 'त्याग गर्न नसकिने' अडान तोक्नुपर्छ ।

बन्न लागेको गठबन्धको संरचना कस्तो हुने र सहमतिपत्रमा के कुरा उल्लेख गर्ने (भूमिका र जिम्मेवारी, विवाद समाधान कार्यविधि आदि) बुँदाबारेमा प्रस्ताव मस्यौदा गर्ने ।

गठबन्धनको संरचनासम्बन्धी कस्तो प्रस्ताव तयार गर्ने भन्ने कुरा कस्तो खालको गठबन्धन बनाउन लागेको हो भन्नेमा भर पर्छ । उदाहरणका लागि, चुनावका लागि गठबन्धन बनाउन लागेको हो भने उम्मेदवार छनोट र संयुक्त निर्वाचन अभियान संयन्त्रसम्बन्धी प्रस्ताव मस्यौदा गर्नु महत्त्वपूर्ण हुन्छ (चित्र ६ मा चुनावी गठबन्धनका लागि उम्मेदवार छनोट गर्ने केही विकल्प दिइएका छन्) । यसबाहेक, गठबन्धनले सरकार बनाएका खण्डमा त्यसमा भएका पार्टीहरूले नीतिगत मुद्दा र जरुरी पर्ने अन्य प्रबन्धका बारेमा पनि विचार गर्नुपर्छ । चुनावपछि सरकार गठन गर्न गठबन्धन बन्न लागेको हो भने प्रस्तावमा सरकारको संरचना र संसदीय समूहबीचको सम्बन्धमा जोड दिनुपर्छ ।

भूमिका र जिम्मेवारी कसरी परिभाषित र बाँडफाँट गर्ने ?

चुनावी गठबन्धनमा एक खालका पार्टी संरचना र व्यक्ति प्रत्यक्ष रूपले सहभागी हुन्छन् भने सरकार बनाउने वा कानून पारित गराउने वा असफल पार्ने गठबन्धनमा अर्का थरी पार्टी संरचना र व्यक्ति प्रत्यक्ष रूपले संलग्न हुन्छन् । उदाहरणका लागि, चुनावी गठबन्धनको व्यवस्थापकीय संयन्त्रमा उम्मेदवार छनोट, चुनावी अभियान व्यवस्थापन र पैसा उठाउने काममा पार्टीका नेताहरू (मूलतः संसद्मा नभएका) अत्यधिक मात्रामा संलग्न हुन्छन् । सरकार चलाउने वा विधायिका गठबन्धन सरकारमा रहेका नेता, विधायक र उनीहरूका सहयोगीहरूमा बढी निर्भर हुन्छ ।

जस्तो खालको भए पनि गठबन्धनको समग्र संरचनाका हरेक एकाइ र पदको भूमिका अनि जिम्मेवारी स्पष्टसँग तोकिएको हुनुपर्छ । विभिन्न व्यक्ति/निकायको भूमिका र जिम्मेवारीका सम्बन्धमा सबैलाई समान व्यवहार गर्नुपर्छ भन्ने कुरा गठबन्धनको सम्झौतामा यकिन हुनुपर्छ । यसो गर्दा असमझदारी र काममा दोहोरोपन घट्छ, पारदर्शिता र उत्तरदायित्व बढ्छ ।

अधिकांश वार्ता गठबन्धन अन्तर्गतका पद (जस्तै : सरकार बनाउने गठबन्धन भए मन्त्री पद, चुनावका लागि गठन भएको गठबन्धन भए उम्मेदवार सिट अनि पार्टीले प्राथमिकतामा राखेका कुनै खास पद अथवा उम्मेदवारको सिट) वितरण गर्ने सूत्रमा केन्द्रित हुन सक्छन् । अधिकांश गठबन्धनमा पद वितरण समानुपातिक ढङ्गले होस् भन्ने सिद्धान्त अपनाइन्छ । यसो गर्दा 'साना' पार्टीलाई समानुपातिक ढङ्गले वितरण गर्दा पाउने सिटबाहेक बोनस सिट पनि दिने गरिन्छ । उदाहरणका लागि, नर्वेमा सन् २०११ मा सरकार गठनका लागि गठबन्धन बनाउँदा दुई जना सांसद् भएको पार्टीलाई तीनवटा मन्त्री पद दिइएको थियो । ठूला पार्टीका नेताहरूले के भनेर चित्त बुझाएका थिए भने यसो गर्दा गठबन्धनमा रहेका सबै पार्टीका बढी सदस्य सरकारमा पुग्छन्, जसले गठबन्धन सरकारका नीतिबाट कस्तो परिणाम निस्कन्छ भनी आफ्ना पार्टीका दृष्टिकोण प्रस्तुत गर्छन् । ठूला पार्टीका ती नेताहरूले अर्को के कुरा पनि औँल्याए भने सरकारमा गएका गठबन्धनका पार्टीका सदस्यका केही समर्थक हुनु आवश्यक हुन्छ, जसले गर्दा मन्त्रिपरिषद्को बैठकमा उनका कुरालाई कसै न कसैले समर्थन गर्छ । यसो गर्दा ती पार्टीका प्रतिनिधिले कुनै विषयमा पार्टी अडान छाड्दा त्यसो किन गरेको हो भनी आफ्नो पार्टीका नेता र कार्यकर्ताका अगाडि प्रतिरक्षा गर्न सक्छन् ।

चित्र ६ : चुनावी गठबन्धनका लागि उम्मेदवार छनोट

चुनावी गठबन्धनका लागि गठबन्धनका सदस्यबीच कसलाई कति सिट दिने भन्ने विषयमा वार्ता गर्नुपर्ने हुन सक्छ । सामान्यतया, गठबन्धनका कुन सदस्यको कति शक्ति (तागत) छ भन्ने आधारमा यस्तो सिट निर्धारण गरिन्छ । पार्टीको तागत के आधारमा नाप्ने भन्ने कुरा खास अवस्था र उपलब्ध विभिन्न जानकारीमा भर पर्छ । यी जानकारीमा निम्न कुरा पनि पर्छन् :

- अधिल्लो चुनावको परिणाम,
- पार्टीको ऐतिहासिक किल्ला (निश्चित भौगोलिक क्षेत्र, जातजाति अथवा अन्य जनसाङ्ख्यिक तत्व),
- पार्टीको सदस्य सङ्ख्या,
- स्वतन्त्र ढङ्गले गरिएको मतदाता सर्वेक्षणको परिणाम, अथवा
- वित्तीय शक्ति/पैसा उठाउन सक्ने क्षमता ।

कहिलेकाहीँ, चुनावी गठबन्धनमा सामेल भएका पार्टीले आफ्ना सदस्यबाहेकलाई पनि चुनावी सिट दिने गर्छन् (उदाहरणका लागि, द नेदरल्याण्ड्समा गठबन्धनमा सामेल एउटा पार्टीले केही सिट ट्रेड युनियनका सदस्य, महिला सशक्तीकरण समूह र वातावरण संरक्षण संस्थालाई दिएको थियो) । यस्तो अवस्थामा, पार्टीहरूले केही सिट त्यस्ता उम्मेदवारका लागि छुट्याएर त्यस्ता उम्मेदवार छनोट गर्ने आधार र प्रक्रिया तय गर्नुपर्छ । निर्वाचन प्रणाली र गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी नियमका आधारमा गठबन्धन अन्तर्गत उम्मेदवार छनोट गर्ने विकल्प निम्नबमोजिम हुन सक्छन् ।

प्रत्यक्ष निर्वाचन प्रणाली

विकल्प १ : साभ्ना उम्मेदवार । गठबन्धनका सदस्य एउटा निर्वाचन क्षेत्रमा एउटै साभ्ना उम्मेदवार उठाउन र उम्मेदवार अर्को पार्टीको भए पनि सबै पार्टीले त्यही उम्मेदवारलाई सहयोग, समर्थन र मत दिन आफ्ना समर्थकलाई प्रोत्साहन गर्न सहमत हुन्छन् । हरेक पार्टी र तिनका सम्भावित उम्मेदवारको शक्ति हेरेर कुन निर्वाचन क्षेत्र कुन पार्टीको भागमा पार्ने भन्ने तय गर्छन् । आफ्नो

भागमा परेको निर्वाचन क्षेत्रमा कसलाई उम्मेदवार उठाउने भन्ने निर्णय गर्न सिट पाएको पार्टी स्वतन्त्र हुन्छ। उसले उम्मेदवार छनोट गर्ने आफ्नै प्रक्रिया अपनाउँछ। भारतमा यस्तो चलन छ, जहाँ बीजेपी र कांग्रेस पार्टीले आ-आफ्ना निर्वाचन साभेदारका बीचमा कुन निर्वाचन क्षेत्र कुन पार्टीलाई दिने भनी सहमति गर्छन्। उदाहरणका लागि, सन् २०१४ को लोकसभा निर्वाचनमा बीजेपीका उम्मेदवारले देशका ५४३ निर्वाचन क्षेत्रमध्ये ४२६ सिटमा र उसका मित्रशक्तिले बाँकी ११७ सिटमा उम्मेदवारी दिएका थिए।

विकल्प २ : संयुक्त रूपमा उम्मेदवार छनोट। पहिलो उपायको विकल्पमा गठबन्धनका सदस्यले विभिन्न पार्टीका सम्भावित उम्मेदवारमध्येबाट संयुक्त रूपमा उम्मेदवार छनोट गर्छन्। यो विकल्प अपनाउने हो भने गठबन्धनका सदस्यले निर्वाचन हुनुभन्दा धेरै पहिले नै उम्मेदवार छनोट गर्ने तरिका र नियममा सहमत भइसक्नुपर्छ। यस विषयमा चुनावी गठबन्धनका साभेदारबीच लिखित सम्झौता हुनुपर्छ।

विकल्प ३ : दोस्रो चरणको मतदान। पहिलो चरणमा कसैले नजितेपछि दोस्रो चरणको निर्वाचन गराउने प्रणालीमा पहिलो चरणमा सबै पार्टीले आफ्ना उम्मेदवार उठाउँछन्। पहिलो चरणको निर्वाचनमा जसले सबैभन्दा बढी मत पाउँछ, दोस्रो चरणमा उसलाई सघाउन उनीहरू सहमत हुन्छन्।

समानुपातिक प्रतिनिधित्व सूची प्रणाली

विकल्प १ : अलग उम्मेदवार प्रणाली। यस किसिमको उपाय अपनाउँदा सबै पार्टीले आफ्ना उम्मेदवार उठाउँछन् र सबैको संयुक्त सूची तयार गर्छन्। यस्तो सूची कति सिट कुन पार्टीका उम्मेदवारलाई दिने भन्ने बाँडफाँट गर्ने सूत्रका आधारमा तयार गरिन्छ।

विकल्प २ : संयुक्त रूपमा उम्मेदवार उठाउने। यो उपाय अपनाउँदा गठबन्धनका सबै सदस्यले संयुक्त रूपमा उम्मेदवार उठाएर उम्मेदवारको संयुक्त सूची तयार गर्छन्। उदाहरणका लागि, दक्षिण अफ्रिकाको अफ्रिकन नेसनल कांग्रेसले साउथ अफ्रिकन कम्युनिस्ट पार्टी र कांग्रेस अफ साउथ अफ्रिकन ट्रेड युनियनसँग मिलेर चुनाव लडेको थियो। यसरी चुनाव लड्दा उम्मेदवार छनोट संयुक्त रूपमा गरिएको थियो।

जुनसुकै उपाय अपनाए पनि पार्टीले आफ्ना मागका साथै संयुक्त रूपमा चुनाव लड्न नसकिएमा के गर्ने भन्ने विकल्प सोचिराख्नुपर्छ र आफ्नो अवस्था बलियो बनाउनुपर्छ।

विवाद कसरी साम्य पार्ने ?

सबै गठबन्धनमा ढिलो वा चाँडो विवाद उठ्छ। यस्तो विवाद आउनुभन्दा पहिले नै विवाद र द्वन्द्व निरूपण गर्न कस्तो संयन्त्र बनाउने भन्नेबारे सहमत भएर यस्तो संयन्त्र बनाइसक्नुपर्छ। सबै पार्टीले यसका लागि कस्तो संयन्त्र बनाउने भनी प्रस्ताव मस्यौदा गर्नुपर्छ। उदाहरणका लागि, जर्मनीमा गठबन्धन बनाउन गठन भएको वार्ता टोलीले नियमित वार्तामा सुल्फन नसकेका कार्यक्रमसम्बन्धी

मतभेद अथवा द्वन्द्व हल गर्नका लागि सबै पार्टीका मुख्य नेताको बैठक बस्ने गर्छ (यससम्बन्धी थप जानकारी यसै निर्देशिकाको चौथो चरणमा पनि छ)। संयुक्त अधिराज्यमा सन् २०१० मा लिबरल डेमोक्रेटास र कन्जरभेटिभ पार्टीबीच भएको सहमतिमा दुवै पार्टीका तर्फबाट सरकारमा रहेका सबैभन्दा वरिष्ठ सदस्य भएको एउटा समिति गठन गरिएको थियो। मन्त्रपरिषद्को समितिमा हल हुन नसकेका विषयलाई यस समितिले हल गर्ने व्यवस्था गरिएको थियो। तर, यो समितिको बैठक बसेन भन्दा पनि हुन्छ।^{१६}

अनुभव

गठबन्धन सरकारमा मन्त्री पदको बाँडफाँट

रोमानिया

पार्टीका औपचारिक र अनौपचारिक नेताले आफूलाई मन पर्ने मन्त्रालय छान्छन् भन्ने कुरा सत्य हो। तर, यसो गर्दा गठबन्धनका साभेदारबीच सन्तुलन चाहिँ कायम गर्नुपर्छ। आम जनमानसको अवस्था र गठबन्धनमा रहेका पार्टीको अवस्थाका आधारमा यस्तो सन्तुलनमा केही फेरबदल हुन सक्छ तर आमरूपमा सन्तुलन कायम राख्नुपर्छ भन्ने कुरालाई गठबन्धनमा रहेका सबै पार्टीले स्वीकार गर्नुपर्छ।

अर्जेन्टिना

गठबन्धन सरकारमा मन्त्री पदको बाँडफाँटको कुरा विभिन्न पार्टीको आकार र रणनीतिक महत्त्वमा भर पर्छ। यस सम्बन्धमा प्रचलित नियम के छ भने सकेसम्म बढी मात्रामा प्रतिनिधित्व हुनुपर्छ, ठूला पार्टीले सबै लाभ पाउने (सानाले केही पनि नपाउने) अवस्था हुनुहुँदैन। यसरी पदको बाँडफाँट गर्दा पार्टीको क्षमता अनुसार गर्नुपर्छ, जसले गर्दा हरेक पार्टीले आफूले पाएको मत र सार्वजनिक नीतिमा उसले गरेको योगदानको अनुपातमा स्रोत-साधन र पद पाउनुपर्छ। यस सिद्धान्तका आधारमा साना पार्टीको तुलनात्मक रूपमा बढी प्रतिनिधित्व हुन सक्छ (सरकार बनाउने गठबन्धन हो भने साना पार्टीले सरकारी पद समानुपातिक दृष्टिले पाउनेभन्दा बढी पाउन सक्छन्)। उनीहरूले निश्चित क्षेत्रका सार्वजनिक नीतिमा पुऱ्याएको योगदानलाई कदर गर्दा यसो हुन गएको हो। अर्को शब्दमा, सिट बाँडफाँट गर्दा हरेक पार्टीले चुनावमा ल्याएको मतका साथै ऊसँग भएको निश्चित क्षेत्रको विशेषज्ञता र अन्य क्षमताका आधारमा गर्नुपर्छ।

कोलम्बिया

गठबन्धनमा रहेका सबै सदस्यका लागि गठबन्धन सरकारमा मन्त्री पदको बाँडफाँटको विषय कतिको महत्त्वपूर्ण छ भन्ने कुरा निर्धारण गर्ने : गठबन्धन सरकारमा कसलाई कस्तो भूमिका दिने भन्ने कुरा गठबन्धन बनाउनु कसका लागि कति महत्त्वपूर्ण छ भन्ने कुराका साथै विभिन्न पार्टीको वार्ता क्षमता/सीप कति छ भन्ने आधारमा तय हुन्छ। यसबाहेक, गठबन्धनका लागि गरिएको लिखित सम्झौतामा कसले कुन काम गर्ने भन्ने कुरा लेखिएको हुनुपर्छ।

^{१६} निक हार्भे, “आफ्टर द रोज गार्डेन : हार्स लेसन फर द स्मलर कोअलिसन पार्टी अबाउट हाव टु बि सिन एण्ड हर्ड इन गभर्मेन्ट,” द इन्स्टिट्युट फर गभर्मेन्ट, फेब्रुअरी २, २०१५, ७, http://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/After%20the%20rose%20garden_0.pdf.

गठबन्धन निर्माणका पछिल्ला चरणमा थप कस्ता दस्तावेज तयार गर्नुपर्छ ?

गठबन्धन निर्माणका पछिल्ला चरणमा थप कस्ता दस्तावेज तयार गर्नुपर्छ भन्नेबारेमा हरेक पार्टीले विचार गर्नुपर्छ । यस चरणमा निम्न अनुसारका दस्तावेज तयार गर्नुपर्ने हुन सक्छ :

- गठबन्धनका सदस्यले एक अर्कालाई कसरी लिने भन्ने विषयका नियम, र
- गठबन्धन बनिस्केपछि आकस्मिक रूपमा उत्पन्न हुने नीतिगत विषयलाई कसरी सम्बोधन गर्ने भन्ने कुरा ।

वार्ता प्रक्रियाका लागि मस्यौदा प्रस्ताव तयार गर्ने ।

रणनीति तयार गर्ने टोलीले वार्ता प्रक्रियाका लागि मस्यौदा प्रस्ताव पनि तयार गर्नुपर्छ । त्यस्तो प्रस्तावमा समेट्नुपर्ने विषय निम्नबमोजिम छन् :

वार्ता टोलीमा हरेक पार्टीबाट कति-कति जना सदस्य रहन्छन् ?

वार्ता टोली सानो हुनुपर्छ तर यो प्रतिनिधिमूलक पनि हुनुपर्छ । वार्ता टोलीमा गतिरोध नआओस् भन्नका लागि यसमा बिजोर (उदाहरणका लागि, तीन वा पाँच) सदस्य हुनुपर्छ । सामान्यतया, पार्टी जत्रो भए पनि वार्ता टोलीमा सबै पार्टीका समान सदस्य रहन्छन् । यी कुराका बारेमा वार्ताको शुरूकै चरणमा छलफल गरेर सहमतिमा पुग्नुपर्छ । यी कुरामा छलफल गर्नका लागि पार्टीले प्रस्ताव तयार गर्नु जरुरी हुन्छ ।

वार्ताका लागि कति समय उपलब्ध छ र कति थरीका विषयमा वार्ता गर्नुपर्छ भन्ने कुराका आधारमा वार्तालाई विभिन्न तहमा बाँड्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि, जर्मनीमा सरकार बनाउन गठन गरिने गठबन्धनसम्बन्धी वार्ता निम्न तीनवटा चरणमा हुने गर्छ :

- खास विषयसँग सम्बन्धित विषयगत विज्ञहरूको कार्यसमूहले सरकारका कार्यक्रमका महत्त्वपूर्ण कुरामा वार्ता गर्छन्,
- स्टेयरिङ कमिटिले वार्तासम्बन्धी दस्तावेज तयार गर्छ र सम्झौतापत्रको मस्यौदा गर्छ,
- मुख्य वार्ताकारले अन्तिम निर्णयकर्ताका रूपमा काम गर्छन् ।

यससम्बन्धी थप जनकारी तल दोस्रो चरणमा दिइएको छ ।

कस्तो प्रशासनिक प्रबन्ध गर्नुपर्छ ?

कस्तो प्रशासनिक प्रबन्ध मिलाउनुपर्छ भन्ने कुरा वार्ताको संरचना कति जटिल छ भन्नेमा निर्भर गर्छ । वार्ता टोली तुलनात्मक रूपमा सानो छ र वार्ता गर्ने संरचना सरल छ भने वार्ताका लागि सचिवालय नचाहिन सक्छ, निर्णय (माइन्युट) लेख्ने एक अथवा दुई जना मानिस राख्दा पुग्छ । यसको साटो हरेक पार्टीले एक/एक जना मानिस ल्याएर उनीहरूलाई यो काम दिन सकिन्छ । वार्तासम्बन्धी संरचना जटिल छ भने सचिवालय खडा गर्नु जरुरी हुन सक्छ । प्रशासनिक प्रबन्ध जेजस्तो भए पनि वार्तामा संलग्न सबै पक्षले बैठकको निर्णय र अन्य दस्तावेज तयार गर्ने व्यक्ति/टोलीलाई विश्वास गर्ने वातावरण हुनुपर्छ । सामान्यतया, वार्तामा संलग्न व्यक्तिले निर्णय लेख्नुहुँदैन ।

उदाहरण

संयुक्त अधिराज्यमा रणनीति र वार्ता टोली

लिबरल डेमोक्रेटाट्स

सन् २०१० को निर्वाचनभन्दा ६ महिना पहिले लिबरल डेमोक्रेटाट्सले निर्वाचन गठबन्धन कसरी र केका आधारमा बनाउन सकिन्छ भनेर विभिन्न सम्भावना खोज्न चार जना सांसद् भएको एउटा टोली गठन गर्‍यो । त्यो टोलीले पार्टीको चुनाव घोषणापत्र र चुनावी कार्यक्रम तयार गर्ने टोलीका साथ मिलेर काम गर्‍यो । एउटा टोलीका सदस्य अर्को टोलीमा पनि सदस्य थिए ।^{१७} चार सदस्यीय यस टोलीमा निम्न सदस्य थिए :

डेनी अलेक्जेन्डर, सांसद् तथा चुनाव घोषणापत्र तयार गर्ने समूहका नेता । उनी निर्वाचनसम्बन्धी तयारी टोलीमा पनि थिए ।

आन्ड्र्यू स्टुनेल, पार्टीका कार्यकर्ताबारे राम्रो जानकारी भएका भनी ख्याति कमाएका सांसद् । उनले स्थानीय सरकार बनाउनका लागि वार्ता गरेका थिए । उनी चुनाव तयारी टोलीमा पनि थिए ।

क्रिस हुन्हे, पार्टीका सबैभन्दा कुशल वार्ताकारका रूपमा ख्याति कमाएका सांसद् । युरोप र निजी क्षेत्रमा काम गरेको अनुभवका आधारमा उनले यस्तो सीप हासिल गरेका थिए ।

डेभिड लज, वार्ता गर्ने गतिलो सीप भएको भनी ख्याति कमाएका सांसद् । पार्टीको नीतिसम्बन्धी विभागको निर्देशकका हैसियतमा र सन् १९९९ मा स्कटिस लिबरल डेमोक्रेटाट्ससँगको अन्तरपार्टी वार्तामा संलग्न भएर उनले यस्तो सीप हासिल गरेका थिए ।

यी सांसद् वार्ता टोलीमा र पछि बन्ने गठबन्धन सरकारमा वरिष्ठ पदमा जानेवाला थिए ।

कन्जरभेटिभ पार्टी

विलियम हेग, कन्जरभेटिभ पार्टीका नेता भइसकेका सांसद् । उनी मन्त्री पनि भएका थिए । उनले पार्टीको संसदीय समितिको नेतृत्वमा रहेर कामसमेत गरेका थिए ।

जर्ज अस्बर्न, सांसद्को प्रश्नोत्तर सत्रमा जवाफ दिन तयारी गर्न कन्जरभेटिभ प्रधानमन्त्रीलाई सहयोग गर्ने टोलीमा बसिसकेका सांसद् । उनी छाया मन्त्रिमण्डलमा वरिष्ठ पदमा बसेका थिए (छाया चान्सलरसमेत भएका थिए) । उनले कन्जरभेटिभ पार्टीको नेतृत्वका लागि डेभिड क्यामरुनको अभियान पनि सञ्चालन गरेका थिए ।

अलिभर लेट्रविन, छाया मन्त्रिमण्डलमा धेरै पदमा बसिसकेका सांसद् । उनले कन्जरभेटिभ पार्टीको चुनावी नीति तयार गर्न मुख्य भूमिका निर्वाह गरेका थिए ।

एडवार्ड लिबेल्यान, उच्चस्तरीय राजनीतिक व्यक्तित्वका प्रमुख सहयोगी भएर काम गरिसकेका सांसद् । वार्ता भएका बेला उनले डेभिड क्यामरुनको समेत प्रमुख सहयोगी भएर काम गरेका थिए ।

१७ रुथ फक्स, “फाइभ डेज इन मे : अ न्यु पोलिटिकल अर्डर इमर्जेज,” *पार्लियामेन्ट्री अफेयर्स*, ६३ (२०१०): ६०७, doi: 10.1093/pa/gsq030.

बाह्य सञ्चार – गोपनीयता र प्रेससँग सम्पर्क कसरी गर्ने ?

वार्ताका बेला बाह्य सम्पर्कका लागि दुईवटा मुख्य विकल्प छन् । यी दुवैका फाइदा र बेफाइदा दुवै छन् । राजनीतिक सन्दर्भ अनुसार कुन विकल्प ठीक छ भनेर छनोट गर्नुपर्छ (यी दुईवटा विकल्पका फाइदा र बेफाइदाका बारेमा चित्र ७ मा सङ्क्षेपमा बताइएको छ) ।

बाह्य सम्पर्क कसले, कसरी र कहिले गर्ने भन्ने विषयमा स्पष्ट व्यवस्था भएको हुनुपर्छ । हरेक वार्ता टोलीले एक जना सदस्यलाई प्रवक्ता तोक्नुपर्छ । प्रायः वार्ता टोलीका नेतालाई प्रवक्ता बनाउने चलन छ । यसको साटो सबै पार्टीका वार्ता टोलीका नेताले एकसाथ पत्रकार सम्मेलन गरेर वार्ताका प्रगतिबारे बताउन सक्छन् । प्रवक्ताको चयन वार्ताको सकेसम्म शुरूकै चरणमा गर्नुपर्छ । प्रवक्ताले पत्रकारलाई जानकारी दिनुभन्दा पहिले अरूबाट प्रेसमा कुरा चुहिन नदिन विशेष प्रयास गर्नुपर्छ किनभने प्रवक्ताले बताउनुभन्दा पहिले नै वार्ताका कुरा प्रेसमा आएका खण्डमा गठबन्धन साभेदारबीच विश्वासको वातावरण बनाउने प्रयास बेकार हुन्छ ।

वार्ता भइरहेका बेलामा आममानिसलाई केही कुरा जानकारी गराउनुपर्छ जस्तो लाग्यो भने कुनै महत्त्वपूर्ण विषयका बारेमा बताउनुपर्छ । यसो गर्दा सञ्चार माध्यममा गठबन्धनको सकारात्मक समाचारले राम्रो ठाउँ पाउँछ ।

‘संयोजक’ अथवा औपचारिक अध्यक्ष चाहिन्छ कि ? विचार गर्ने ।

संसदीय व्यवस्थामा प्रायः सम्भावित प्रधानमन्त्रीले वार्ताको अध्यक्षता गर्छन् । अध्यक्ष भनेर कसैलाई तोक्नु जरूरी हुँदैन । उदाहरणका लागि, धेरै युरोपेली देशमा चुनावपछि राज्य प्रमुख अथवा नवनिर्वाचित संसद्ले सत्तारूढ गठबन्धन बनाउने कामका लागि वार्ता थाल्न एक जनालाई नियुक्त गर्ने गर्छन् । केही देशमा सामान्यतया सबैभन्दा बढी सिट पाएको अथवा सबैभन्दा बढी मत पाएको पार्टीका नेतालाई यस्तो व्यक्तिका रूपमा चयन गर्ने चलन छ । कतैकतै प्रधानमन्त्रीको उम्मेदवार नभएका वरिष्ठ सदस्यलाई तोक्ने चलन पनि छ । द नेदरल्याण्ड्समा संसद्ले एक जना ‘स्काउट’ तोक्ने गर्छ, जसले गठबन्धन निर्माणको सम्भावना खोजेर सम्भव भएसम्म सर्वस्वीकार्य सम्झौता तयार गर्छ । यस्तो व्यक्ति पत्ता लागिसकेपछि गठबन्धन गर्ने कामको नेतृत्व गर्न एउटा समिति गठन गरिन्छ, जसमा सम्भावित गठबन्धनमा सामेल सबै पार्टीका एक/एक जना प्रतिनिधि हुन्छन् । कुनै पार्टीमा संलग्न नभएका निजामती कर्मचारीले यस समितिका काममा सहयोगीको भूमिका निर्वाह गर्न सक्छन् ।

कहिलेकाहीँ (विशेष गरी निर्वाचनका लागि अथवा संसद्मा विधेयकका विषयमा अथवा राष्ट्रिय सहमतिको सरकार बनाउँदा) वार्ता गर्ने कामको अध्यक्षता गर्ने जिम्मेवारी कसलाई दिने भन्ने कुरामा दलहरू लचिला हुन सक्छन् । सबैले विश्वास गरेका, निष्पक्ष ‘संयोजकलाई’ यस्तो जिम्मेवारी दिन सकिन्छ, जसले पार्टीका नेताबीचमा निष्पक्ष भूमिका निर्वाह गर्न सक्छन् । वार्तामा संलग्न कुनै एउटा पार्टीका वरिष्ठ नेतालाई यस्तो भूमिका दिने चलन पनि छ । सन् २०१२ मा मेक्सिको सम्झौताका लागि भएको वार्तामा पीआरआईका पूर्व गर्भनरलाई यस्तो भूमिका दिइएको थियो । यसबारे तल दोस्रो चरणमा उल्लेख गरिएको छ ।

चित्र ७ : गठबन्धनसम्बन्धी वार्ता भएका बेला बाह्य सञ्चारका विभिन्न विकल्प

विकल्प	फाइदा	बेफाइदा
सम्झौता नभएसम्म सबै कुरा गोप्य राख्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> सम्झौता गर्ने विषयमा पार्टीहरू दुवक नभएसम्म सञ्चार माध्यमको ध्यान तानिँदैन । 	<ul style="list-style-type: none"> यो कुरा कुनै किसिमले बाहिर आयो भने त्यसलाई नियन्त्रण गर्न पार्टीसँग थोरै मात्र उपाय बाँकी रहन्छ ।
गठबन्धन बनाउने सम्भावनाको खोजी भइरहेको घोषणा गर्ने । गठबन्धन प्रक्रियाका महत्त्वपूर्ण विषयमा सार्वजनिक जानकारी दिइरहने ।	<ul style="list-style-type: none"> यससम्बन्धी प्रगतिका बारेमा आममानिसलाई जानकारी भइरहन्छ (राजनीतिक र आर्थिक अनिश्चितता भएका बेलामा यो कुरा महत्त्वपूर्ण हुन सक्ला) । गठबन्धन प्रक्रिया सम्बन्धमा सञ्चार माध्यममा आउने सामग्रीमा पार्टीहरूको बढी नियन्त्रण हुन्छ । 	<ul style="list-style-type: none"> गठबन्धन निर्माण प्रक्रियाप्रति सार्वजनिक ध्यान आकर्षण हुन सक्छ तर अन्त्यमा गएर गठबन्धन असफल हुन सक्छ ।

रणनीति बनाउने टोलीभन्दा अलग वार्ता टोली गठन गर्ने हो भने पार्टीको समर्थन भएको, पार्टी र वार्ताका अन्य पक्षले विश्वास गर्ने सानो टोली बनाउने ।

वार्ता टोलीमा निम्न क्षमता भएका व्यक्ति हुनुपर्छ :

- निम्न कामका लागि पर्याप्त ज्ञान भएको :
 - जटिल र/अथवा संवेदनशील विषयमा पार्टीका तर्फबाट बोल्न सक्ने,
 - अरू वरिष्ठ नेतालगायत आफ्ना पार्टीमा उल्लेखनीय पकड भएको,
 - सम्भावित गठबन्धनका साभेदारले आदर गर्ने, र
 - पार्टीका तर्फबाट निर्णय गर्न सक्ने ।
- विभिन्न मुद्दामा पार्टीको धारणा र सम्भावित गठबन्धनका साभेदारले त्यस धारणाका विपक्षमा राख्न सक्ने तर्कबारेमा जानकार,
- वार्तासम्बन्धी राम्रो सीप भएको र यसअघि राम्रो सम्झौता गरेको अनुभव भएको,
- पार्टीभित्रका विभिन्न दृष्टिकोण मनन गरेको,
- अरूसँग मिलेर काम गर्न सक्ने, र
- टोलीको म्याण्डेट, गोपनीयताका प्रावधान र अन्य विषयमा पार्टीको मार्गदर्शन मान्ने भनी विश्वास भएको ।

पार्टीविज्ञहरू सधैंजसो के भन्छन् भने पार्टीका सबैभन्दा वरिष्ठ नेतालाई वार्ता टोलीमा राख्नुहुँदैन । यसो गर्दा तल्ला तहमा सम्बन्ध बिग्रिए पनि सबैभन्दा माथिल्लो तहमा सम्बन्ध कायम राख्न सजिलो हुन्छ । यसबाहेक, वार्ता टोलीले कुनै विषय सुल्झाउन सकेन भने त्यति बेला यस्ता वरिष्ठ नेतालाई यो कामको जिम्मा दिन सकिन्छ ।

निर्णय गर्ने संरचनाका बारेमा पार्टीमा स्पष्ट प्रावधान भए पनि पार्टीमा भिन्न मत हुने गर्छ । केही नेता/कार्यकर्ताको मत पार्टी नेतृत्वको भन्दा फरक हुन सक्छ । रणनीति बनाउने र वार्ता गर्ने टोलीले पार्टीभित्रका भिन्न मतलाई पनि मनन गर्नुपर्छ, जसले गर्दा पार्टीभित्रको

फरक मतले वार्ता प्रक्रिया भाँड्न नसकोस् । वार्ता टोलीमा विविधता हुनुपर्छ, टोलीका सदस्य समूहमा मिलेर काम गर्न सक्ने हुनुपर्छ, उनीहरूले एक अर्काका दृष्टिकोण बुझ्नुपर्छ र आपसमा लेनदेन गर्न सक्ने हुनुपर्छ ।

वार्ता प्रक्रियामा पार्टीका विविध विचार र स्वार्थको प्रतिनिधित्व यकिन गर्नका लागि केही पार्टीले पाँचदेखि नौ सदस्य भएको वार्ता परामर्श टोली बनाउने गरेका छन् । यस्तो समूह बनाउँदा पार्टीका विविध क्षेत्रको प्रतिनिधित्व हुने गरी बनाउन सकिन्छ । यस्तो समूहमा परम्परागत रूपले सीमान्तीकृत समूह (महिला र युवालगायत) का प्रतिनिधि अथवा वार्ताका क्रममा महत्त्वपूर्ण हुन सक्ने निश्चित क्षेत्रमा विशेषज्ञता भएका व्यक्ति पनि राख्नुपर्छ । वार्ता थालेपछि वार्ता टोलीले परामर्श टोलीलाई वार्तामा भएका प्रगतिबारे निमित्त रूपमा जानकारी गराउनुपर्छ । वार्ताका क्रममा उठ्न सक्ने विषयमा उनीहरूका प्रतिक्रिया लिनुपर्छ । यो समूहमार्फत पार्टीका अन्य सदस्य वार्ता टोलीले सहमत गर्ने कुरामा सहमत होलान् कि असहमत होलान् भनी जाँच गर्न सकिन्छ । प्राविधिक विषयमा परामर्श टोलीको परामर्श लिनुपर्छ ।

अनुभव

वार्ता टोली बनाउने

आयरल्याण्ड

वार्ता टोली कसरी बनाउने भन्ने कुरा कस्तो परिस्थितिमा टोली बनाउन लागिएको हो भन्ने कुरामा निर्भर गर्छ । सामान्य प्रचलन के हो भन्ने टोलीमा वार्ता गर्न चाहिने विशेषज्ञता र अनुभव भएका दुई जना वरिष्ठ निर्वाचित पदाधिकारी (यीमध्ये एक जनाले टोली नेताको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ), दुई जना नीतिगत कुराका विज्ञ र एक जना राजनीतिक सीप/संवेदनशीलता भएका वरिष्ठ पार्टी नेता हुनुपर्छ । अन्तरपार्टी सचिवालय बनाउनु महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

रोमानिया

पहिलो, वार्ता टोलीमा (वरिष्ठ नेता) हुनुपर्छ किनभने आफ्नो पार्टीभित्र उनीहरूका कुरा सुनिन्छन् र कहिलेकाहीँ पार्टीको समिति वा महाधिवेशनबाट अनुमोदन गराउने लम्बेतान निर्णय प्रक्रिया नअपनाईकन, वार्ता टोलीबाहेकका अरूलाई नसोधिकन वार्तास्थलमै महत्त्वपूर्ण निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ ।

दोस्रो, वार्ता टोलीले गर्ने काम पार्टीका नियम, विधान विपरीत नहोऊन् भन्नका लागि वार्ताको जिम्मेवारी लिएका नेताले पार्टीका विधान र नियम स्पष्टसँग थाहा पाएको हुनुपर्छ । यसै गरी वार्ता टोलीका सदस्यसँग देशका हरेक भौगोलिक क्षेत्रको यथार्थ अवस्थाको गहन र अन्तरङ्ग ज्ञान हुनुपर्छ । यसो गर्दा मात्र आवश्यक पर्ने सबै तहमा गठबन्धन प्रभावकारी हुन्छ ।

तेस्रो, टोलीमा वार्तासँग सम्बन्धित विभिन्न खालका क्षमता र शैली भएका मानिस पनि संलग्न गर्नु जरुरी हुन्छ । टोलीमा कूटनीतिक र सहनशील मानिस मात्र राखेर हुँदैन, कट्टर र आफ्नो अडान नछाड्ने मानिस पनि राख्नुपर्छ किनभने वार्ताका क्रममा आइपर्ने समस्या राम्रोसँग पहिचान गर्ने र त्यसलाई हल गर्ने सबैभन्दा उपयुक्त समय यही हो ।

नर्वे

सामान्यतया, वार्ता टोलीमा हरेक पार्टीका तीन/तीन जना प्रतिनिधि हुन्छन् । उनीहरूले परामर्श समूहसँग नजिक रहेर काम गर्छन् । उनीहरूले परामर्श गर्ने समूहमा पार्टी र मतदाताका लागि महत्त्वपूर्ण मानिने महिला, युवा र अन्य विभागका नेतालगायत पार्टीका पाँच वा छ जना मुख्य नेता हुन्छन् । वार्ताका क्रममा वार्ता टोलीले परामर्श समूहसँग हप्तामा धेरै पटक भेटघाट गरेर वार्तामा छलफल भइरहेका वा चाँडै छलफल हुने विषयमा कुराकानी गर्छन् । यो समूह वार्ताका बेलामा मात्रै सक्रिय हुन्छ । गठबन्धन गठन भइसकेपछि यो समूह भङ्ग हुन्छ । कहिलेकाहीँ वार्ता भइरहेका बेला वार्ता टोलीले पार्टीको कार्यसमिति र संसदीय समूहसँग पनि परामर्श गर्छ । वार्ता भइरहेका विषयमा पार्टीको विचार बुझ्न र त्यसका आधारमा वार्ताको टेबलमा के-के कुरा मान्ने भन्ने निर्णय गर्नका लागि यो महत्त्वपूर्ण आन्तरिक संयन्त्र हो ।

कोलम्बिया

टोलीमा कस्ता सदस्य राख्ने भन्ने कुरा कोसँग वार्ता भइरहेको हो भन्नेमा पनि भर पर्छ । वरिष्ठ र अनुभवीले विश्वासको वातावरण तयार गर्न र सम्झौता पालना गरिनेछ भन्ने विश्वास सिर्जना गर्न सक्ने हुनाले टोलीमा वरिष्ठ र अनुभवी सदस्य हुनु जरुरी छ... वार्तामा कतिसम्म लचिलो वा लचकदार हुने अथवा सम्झौता गर्दा कतिसम्म अडान छाड्ने भन्नेलगायतका वार्ता प्रक्रियाका लागि चाहिने ज्ञान र सीप सम्बन्धमा वार्ता टोलीका सदस्यलाई अभिमुखीकरण गर्नुपर्छ ।

सम्भावित साभेदारको नाडी छाम्ने । मन मिल्ने पार्टीसँगको गठबन्धन सफल हुने सम्भावना बढी हुन्छ भन्ने कुरा ख्याल गर्नुपर्छ ।

गठबन्धन बनाउन को कति इच्छुक छ भन्ने कुरा थाहा पाउन औपचारिक वार्ता शुरू हुनुभन्दा पहिले पार्टीहरूबीच सामान्यतया अनौपचारिक सम्पर्क हुने गर्छ । यति बेला पार्टीले एक अर्काका बारेमा कुरा थाहा पाउँछन् र वार्ता कसरी अगाडि बढाउने भन्ने विषयमा सहमति पनि हुन सक्छ । समय भएमा, औपचारिक वार्ता थाल्नुभन्दा अगाडि राजनीतिक दलहरूले सम्भावित गठबन्धनका साभेदारसँग खास नीतिगत विषयमा अथवा अन्य काममा सहयोगको सम्भावना खोजी गर्छन् ।

दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता

वार्ता गर्नका लागि वार्ता गर्ने : वार्ताको प्रक्रियासम्बन्धी नियम र कार्यविधि तय गर्ने ।

गठबन्धन बनाउन औपचारिक वार्ता गर्नुभन्दा पहिले सम्भावित गठबन्धनका साभेदारहरूले वार्ता कसरी गर्ने भन्ने विषयमा सहमति गर्नुपर्छ । सबै पार्टीले तयार गरेका रणनीति र गठबन्धन बन्न लागेको बेलाको राजनीतिक सन्दर्भका आधारमा वार्ताको कार्यविधि तय गर्ने वार्तालापका विषय यी हुन सक्छन् :

- धेरै दिन लागे पनि एकै चरणमा सक्ने कि चरणबद्ध रूपमा वार्ता गर्ने ?
- वार्ता टोली कत्रो हुने ?
- वार्ताको अध्यक्ष पदमा कुनै एक जनालाई तोक्ने कि, त्यसो गर्ने हो भने कसलाई तोक्ने ?
- वार्ता कहाँ गर्ने ?
- वार्ताका विषय तोक्ने, वार्तामा पहिले कुन विषय, त्यसपछि कुन विषयमा छलफल गर्ने भन्ने क्रम निर्धारण गर्ने,
- गोपनीयता सम्बन्धमा सहमति गर्ने,
- वार्ताका विषयमा बाह्य सञ्चार (गर्ने भए), त्यसका (वार्ता टोलीका सदस्य अथवा कर्मचारीले सामाजिक सञ्जाल चलाउँदा लागू हुने नीति) नियम तय गर्ने,
- प्रशासनिक व्यवस्थापन (रिपोर्टिङ र वार्ताको टेबलमा बस्ने क्रम), निश्चित गर्ने, र
- सम्झौता गरिसक्ने म्याद (यो कुरा सान्दर्भिक भएका खण्डमा) र वार्तामा उठेका विषयमा टोलीले आफ्ना पार्टीसँग परामर्श गर्ने समय तालिका तोक्ने ।

वार्ताको प्रक्रियासम्बन्धी नियम र कार्यविधि भएको सम्झौतामा राजनीतिक पार्टीले हस्ताक्षर गर्नुपर्छ भन्ने सहमति हुनसक्ला ।

अनुभव

वार्ता : उपयुक्त अध्यक्षको छनोट

द नेदरल्याण्ड्स

- वार्ताका लागि स्वतन्त्र व्यक्तिलाई अध्यक्ष बनाउन सहमत हुने (यस प्रसङ्गमा वार्तापछि नियुक्त/निर्वाचित हुने कुनै पदका लागि उम्मेदवार नहुने व्यक्तिलाई स्वतन्त्र मानिएको हो) । वार्तामा संलग्न सबै पार्टीलाई स्वीकार भएको गठबन्धनको सबैभन्दा ठूलो दलका कुनै सदस्यलाई अध्यक्ष बनाउन सकिन्छ । यस्तो व्यक्तिमा निम्न गुण हुनु आवश्यक छ :
 - सम्झौता गर्न सक्ने,
 - वार्ता टोलीका सबै सदस्यप्रति व्यक्तिगत रूपमा ध्यान दिने,

- बैठकका प्रक्रियालाई आफ्नो अधीनमा राखी बैठकलाई व्यवस्थित बनाउन सक्ने
- ठट्टा, रमाइलो पनि गर्ने खालको,
- वार्तामा विश्वासको वातावरण बनाउन, सबैभन्दा सजिलो बुँदाबाट छलफल थाल्ने,
- वार्ताको स्पष्ट नक्सा र समय तालिका तय गर्ने,
- टोलीका सदस्यलाई वार्तामा भएका कुराबारे आ-आफ्ना पार्टीलाई अवगत गराउन र ती विषयमा पार्टीसँग परामर्श गर्न समय छुट्याउने,
- कठिन अथवा प्राविधिक विषयमा छलफल गर्न उपसमूह/कार्यसमूहलाई जिम्मा दिने,
- वार्ता टोलीका सदस्य आपसमा घुलमिल होऊन् भन्नका लागि विभिन्न खालका गतिविधि (उदाहरणका लागि, डिनर, फिल्म वा पार्टी) आयोजना गर्ने ।

शुरूमा सजिला विषयमा वार्ता गर्ने : यसो गर्दा वार्ता टोलीका सदस्यबीच आपसी विश्वास र सकारात्मक वातावरण तयार गर्न सजिलो हुन्छ ।

सजिला विषयबाट वार्ता थाल्दा वार्ताको शुरूको चरणमा आपसी विश्वास र सकारात्मक वातावरण तयार गर्न सहयोग पुग्छ । वार्तामा केही मात्रामा प्रगति भइसकेपछि र सकारात्मक वातावरण बनिसकेपछि कठिन विषयमा छलफल गर्न सकिन्छ ।^{१८}

“बाँकी विषयमा सहमति भएमा यस विषयमा पनि सहमत” भन्ने सिद्धान्तलाई चाहिँ अपनाउने ।

यो सिद्धान्त अपनाउनुको उद्देश्य सम्झौता सबैका लागि चित्तबुझ्दो होस् भन्ने यकिन गर्नु हो । यस्तो सिद्धान्त अपनाउँदा कुनै निश्चित पार्टी आफ्ना स्वार्थ अनुकूलका विषयमा सहमति भइसकेपछि ‘आफूले फाइदा लिन सकिहालियो, अरूका प्राथमिकताका विषयमा उस्तो रुचि राखिदैन’ भन्ने अवस्था आउन पाउँदैन । यस्तो सिद्धान्त अपनाउँदा एक पटक सैद्धान्तिक सहमति भइसकेका विषयलाई पनि फेरि वार्ताको टेबलमा ल्याउने डर त हुन्छ तर यसबाट वार्ताकारलाई सिर्जनात्मक विकल्प खोज्न प्रोत्साहन मिल्छ ।

बैठकमा भएका कुराको विवरण राख्ने ।

बैठकमा भएका कुराको विवरण राख्दा असमझदारी घटाउन र पछि सम्झौतापत्र तयार गर्न सजिलो हुन्छ । बैठक सकिनेबित्तिकै वा वार्ताको एउटा चरण सकिनेबित्तिकै त्यसलाई निर्णय पुस्तिकामा लेखेर हस्ताक्षर गर्दा राम्रो हुन्छ । हरेक बैठकको शुरूमा (उदाहरणका लागि, हरेक दिन बिहान) त्यसभन्दा अघिल्लो बैठकको समीक्षा र त्यसमा भएका निर्णय स्वीकार गरेर निर्णय पुस्तिकामा हस्ताक्षर गर्न सकिन्छ ।

आवश्यक परेका खण्डमा, कठिन वा प्राविधिक विषयमा कार्यसमूहमा छलफल गराउने ।

जर्मनीमा गठबन्धन निर्माणका क्रममा धेरै विषयका सम्बन्धमा पार्टीका नीतिगत छलफल गर्न गठन गरिएका कार्यसमूहमा छलफल गर्ने गरिन्छ । विभिन्न पार्टीका वरिष्ठ नेताहरूले उपसमितिले समाधान गर्न नसकेका कठिन विषयका सम्बन्धमा समाधान निकाल्न ध्यान दिन्छन् । वार्ताको संरचना जर्मनीको भन्दा सरल बनाइएको छ भने कठिन अथवा प्राविधिक विषयमा छलफल गर्न कार्यसमूह बनाउन सकिन्छ ।

^{१८} रेनर आडम र सेबास्टिएन ब्रौम, कोअलिसन्स एण्ड कोअलिसन मेनेजमेन्ट : एन इन्ट्रोडक्सन टु द आर्ट अफ कोअलिसन गभर्मेन्ट (पोट्सड्याम : फ्रेडेरिख न्युमन फाउण्डेसन, २०१३), ८८ ।

उदाहरण

जर्मनीको सन् २००९ को गठबन्धन बनाउने वार्ता^{१९}

छलफलको पहिलो दिनमा, सम्भावित गठबन्धनका पार्टीहरू – सीडीयू, सीएसयू र फ्रि डेमोक्रेटिक पार्टी (एफडीपी) ले यी विषयमा सहमति गरे : वार्ताको औपचारिक संरचना कस्तो हुने ? विभिन्न तहका छलफलमा को सहभागी हुने ? विस्तृत विवरण कसले तयार गर्ने ? सहमतिलाई कसले कागजमा उतार्ने ? र, अन्तिम निर्णय प्रक्रियामा अन्तिम अधिकार कसले प्रयोग गर्ने ? वार्ताको संरचनाबारे यस्तो सहमति भएको थियो :

बृहत्तर गठबन्धन समिति : यो समितिले गठबन्धनसम्बन्धी वार्ताको सर्वोच्च निकायका रूपमा काम गर्ने अधिकार पाएको थियो । गठबन्धनसम्बन्धी वार्ताका तल्ला तहका संरचनाले सुल्झाउन नसकेका विषयमा अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार यस समितिलाई दिइएको थियो । यसमा हरेक पार्टीका तीन/तीन जनाका दरले नौ जना मुख्य वार्ताकार थिए । यसलाई तीनवटा पार्टीका नेताले नेतृत्व गरेका थिए । सम्पादकीय टोलीले निर्णय पुस्तिका लेख्थ्यो (यस टोलीमा हरेक पार्टी र चान्सलर अफिसका एक/एक जना प्रतिनिधि थिए) ।

स्टेयरिड कमिटी : यसमा चान्सलर कार्यालयका निर्देशक र तीनवटा पार्टीका महासचिव संलग्न थिए । यस कमिटीले बृहत् गठबन्धन समितिले छलफल गर्ने विषय तय गर्‍यो । वार्ताका लागि दस्तावेज तयार गर्‍यो र सम्पादकीय टोली (जसले तयार गरेको माइन्सुटका आधारमा गठबन्धनबीचको सम्झौता मस्यौदा तयार गरिन्थ्यो) सँग मिलेर काम गर्‍यो । कार्यसमूहमा भएका (यससम्बन्धी थप जानकारी तल दिइएका छन्) छलफलबाट प्राप्त उपलब्धि सङ्कलन गरेर बृहत् गठबन्धन समितिसम्म पुर्‍याउने काम पनि यस कमिटीले गर्‍यो ।

कार्यसमूह : विभिन्न नीतिगत विषयलाई आधार बनाएर दशवटा कार्यसमूह गठन गरिएका थिए । यिनमा तीनवटै पार्टीका विषय-विशेषज्ञ राखिएका थिए । उनीहरूले अधिकांश विषयमा छलफल गरेर तिनलाई टुङ्गो लगाएका थिए । वार्ता चल्नुजेल यो समितिको बैठक दिनैपिच्छे जस्तो बस्यो । हरेक समूहमा दुई जना अध्यक्ष थिए । एक जना सीडीयू/सीएसयूका र अर्का एफडीपीका । प्रायः यस समितिका अध्यक्ष पछि मन्त्री हुने चलन थियो । कार्यसमूहमा समाधान हुन नसकेका विषयमा पार्टीका नेताले सम्बन्धित समितिका अध्यक्षहरूसँग गोप्य रूपमा भेटेर विवाद टुङ्ग्याउने प्रयास गर्थे । यस्तो भेटघाट भएको कुराको रेकर्ड राखिएन अर्थात् यस्तो भेटघाट भयो भन्ने कुरा स्वीकार गरिएन ।

मेक्सिकोको गठबन्धन बनाउने वार्ता^{२०}

सन् २०१२ को निर्वाचनपछि विधायिकामा छलफल गरिने विषयमा एक भएर अघि बढ्नका लागि सबैभन्दा ठूला तीनवटा पार्टी वार्तामा बसे । वार्ता टोलीमा तीनवटा पार्टीका दुई/दुई जना सदस्य थिए । वार्ताका शुरूका केही दिनमा उनीहरूले वार्ताको प्रक्रियासम्बन्धी नौवटा नियममा सहमति गरे, जसमा तल दिइएका लगायतका कुरा समावेश थिए :

- छलफलका सबै विषय शुरूमै राख्ने,
- तीन पार्टीबीच सहमतिका क्षेत्र (पूर्ण सहमतिका क्षेत्र अथवा आंशिक सहमतिका क्षेत्र) पत्ता लगाउने,

१९ आडम र ब्रौम, कोअलिसन्स, ८५-८७ ।

२० “प्याक्टो पोर मेक्सिको,”; साडा, “एक्स्प्लेनर”; उड, “अ लुक एट मेक्सिकोज पोलिटिकल रिफर्म”; “चुज पेमेक्स ओभर द प्याक्ट,” द इकोनमिस्ट ।

- वार्ता प्रक्रियाप्रति विश्वास जगाउन शुरूमा सरल विषयमा छलफल गर्ने र त्यसपछि बढी कठिन विषयमा प्रवेश गर्ने,
- निर्वाचनको परिणाम जस्तो आए पनि वार्ता जारी राख्न प्रतिबद्ध हुने,
- वार्ता गोप्य राख्ने, र
- प्याकेजमा सहमति नभएसम्म त्यसभित्रका निश्चित विषयमा सहमति भएकोलाई सहमति नमान्ने ।

ओक्साका पूर्व गभर्नर तथा पीआरईका सदस्य योस् मुरातले वार्ताको सहजीकरण गरे । वार्ता गर्नुपर्ने नीतिगत विषय यकिन भइसकेपछि हरेक पार्टीका एक जना प्रतिनिधि र मुरात संलग्न भएको एउटा प्राविधिक टोली गठन गरियो । त्यस टोलीले हरेक नीतिगत विषयमा एउटा दस्तावेज मस्यौदा गर्‍यो । पछि ६ सदस्यीय वार्ता टोलीले यी दस्तावेजमा छलफल गरी त्यसलाई आवश्यकता अनुसार संशोधन गर्‍यो । यी काम गर्दैगर्दा ६ सदस्यीय वार्ता टोलीले आफ्ना पार्टीभित्र सम्झौताका लागि समर्थन जुटाउने प्रयास पनि जारी राखे ।

नितोले राष्ट्रपति पदको सपथ ग्रहण गरेको भोलिपल्ट डिसेम्बर २०१२ मा अन्तिम सम्झौता सार्वजनिक गरियो र पार्टीहरूले त्यसमा हस्ताक्षर गरे । पार्टीले पाँचवटा क्षेत्रका ९५ वटा काम गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गरे, जसमा यी कुरा पर्दथे : प्रजातान्त्रिक शासन प्रणाली, पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र भ्रष्टाचार विरुद्धको लडाइँ, अधिकार र स्वतन्त्रता, सुरक्षा र न्याय अनि आर्थिक वृद्धि, रोजगारी र प्रतिस्पर्धा । सुधारका विस्तृत एजेण्डा तय गर्न, थप सम्झौताको व्यवस्था गर्न, कार्यसमूह गठन गर्न र कांग्रेसमा पेश गर्ने विधेयक मस्यौदा गर्न एउटा संरचना खडा गरियो । त्यस संरचनामा एक जना कार्यकारी संयोजक र मुख्य तीन राजनीतिक दलबाट तीन/तीन जना सदस्य रहने व्यवस्था भयो ।

मेक्सिकोको इकोलोजिकल ग्रिन पार्टी जनवरी २०१३ मा यस गठबन्धनमा सामेल भयो ।

यस गठबन्धनको फलस्वरूप शिक्षा क्षेत्रको सुधार गर्ने विधेयक बन्यो । सरकारी कर्मचारीलाई फौजदारी मुद्दा नचलाइने पुरानो प्रावधान खारेज गर्ने विषयमा कानून सुधार गरियो र टेलिकम सुधारको विधेयक तयार गरियो । तर, यसबीचमा पार्टीहरूबीच खटपट भयो । उदाहरणका लागि, नोभेम्बर २०१३ मा ऊर्जासम्बन्धी सुधारका विषयमा पीआरआई र पीएएनसँग असहमति भएकाले पीआरडी गठबन्धनबाट बाहिरियो । पीआरडीले तदर्थ रूपमा पीआरआई र पीएएनलाई सहयोग जारी राखेको भए पनि पीआरडी गठबन्धनबाट बाहिरिँदा यस गठबन्धनलाई आफ्ना लक्ष्य हासिल गर्न थप कठिनाइ भयो ।

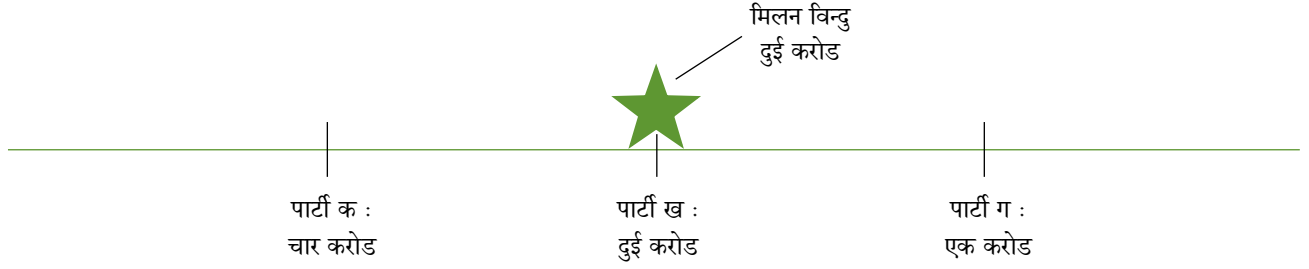

मिलन विन्दु पत्ता लगाउनका लागि भिन्न अवधारणा लिने ।

नर्वेका पूर्व प्रधानमन्त्री बोन्डभिकले यस प्रकाशनको केस स्टडी खण्डका लागि तयार गरेको सामग्रीमा मिलन विन्दु पत्ता लगाउनका लागि वार्ता अगाडि बढाउने विभिन्न तरिकाबारे जानकारी दिएका छन् । त्यस्ता केही तरिका यसप्रकार छन् :

मध्यमार्ग पत्ता लगाउने : सबै विचारको मध्यविन्दुमा सहमति जुटाउन पार्टीहरूले आफ्ना नीतिगत अडानका बीचमा तुलना गर्छन् । मध्यमार्गको एउटा उदाहरण चित्र ८ मा दिइएको छ ।

चित्र ८ : मिलन बिन्दुका लागि विकल्प : मध्यमार्गी अवधारणा

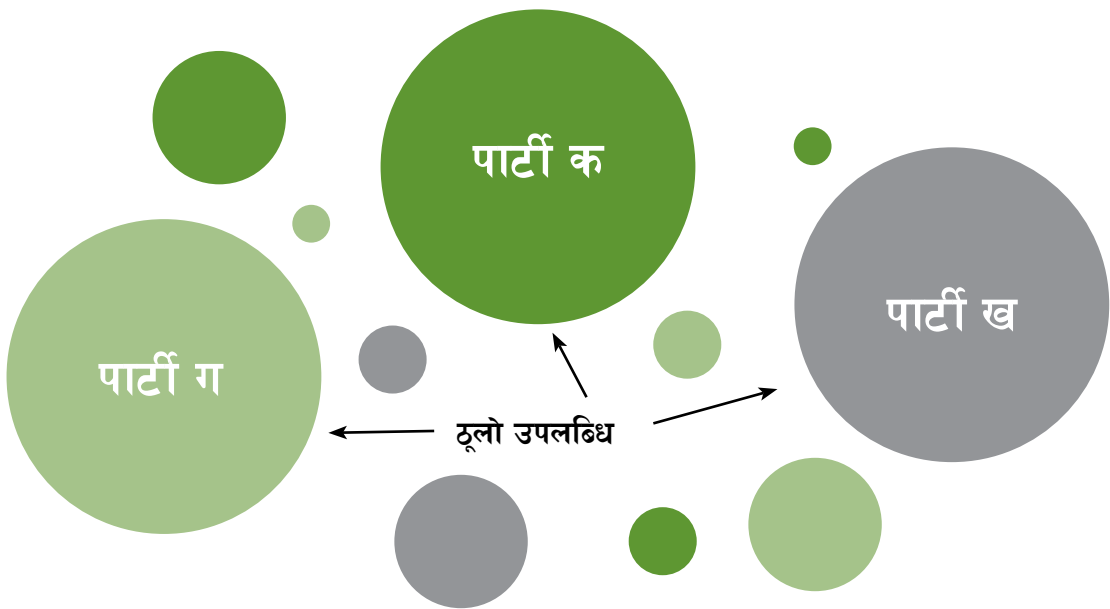

सबै पार्टीलाई आफ्ना प्राथमिकता के हुन् भनी बताउन समय दिने : हरेक पार्टीले अधिकतम प्राथमिकता दिएका नीतिगत प्रस्तावलाई गठबन्धनले आत्मसात गर्नुपर्छ। यसो गर्दा सबै पार्टीले आफ्ना मुख्य नीति (अरूका भन्दा अलग नीति) मा अरूलाई मनाएर सहमति जुटाउनका लागि गौण नीतिलाई त्यागिदिन्छन्। यसो गर्दा पार्टीका सदस्य/समर्थकको मन बढी मात्रामा जितिन्छ।

एउटा एउटा विषयमा होइन प्याकेजमा सहमति : दुई वा दुईभन्दा बढी मुद्दालाई एकै ठाउँमा राखिन्छ र तीमध्ये कम्तीमा एउटा मुद्दामा हरेक पार्टीका कुरा स्वीकार गरिन्छ। यसले गर्दा हरेक प्याकेजमा सबै पार्टीले केही न केही कुरा त्याग्छन् र आफूलाई महत्त्वपूर्ण लागेका कुरामा लाभ प्राप्त गर्छन्। यस प्रक्रियाको अन्त्यमा सबै पार्टीले धेरै कुरा त्याग्छन् र धेरै कुरा पाउँछन्।

चित्र ९ : मिलन बिन्दुमा पुग्ने विकल्प : प्याकेजमा वार्ता गर्ने

नर्वेका पार्टीहरू प्रायः नीतिगत अडानका विषयमा समूहमा वार्ता गर्छन्। यो 'प्याकेज' अवधारणाले गर्दा पार्टीहरूले आफ्ना नीति स्वीकार गराउन ठूलो उपलब्धि हासिल गर्छन् (रेखाचित्रमा यसलाई ठूलो घेरामा देखाइएको छ)। यस्तो उपलब्धि हासिल गर्न उनीहरूले महत्त्वपूर्ण कुरा त्यागेका पनि हुन्छन् (यसलाई सानो घेरामा देखाइएको छ)।

मतभेद हल गर्नका लागि विभिन्न विकल्प अपनाउने, आवश्यक परेमा असहमत हुन सहमत हुने ।

अरू साभेदारले कुनै पनि हालतमा स्वीकार गर्न नसकिने अडान केही साभेदारले राखेका खण्डमा वार्ता प्रक्रिया एकदमै गाह्रो हुन्छ, लम्बेतान हुन्छ । कहिलेकाहीँ पार्टीहरूले सहमतिमा पुग्नुभन्दा पहिले धेरै पटक गतिरोध बेहोर्नुपर्छ । वार्ता टोली कठिन विषयमा सहमतिमा पुग्न नसकेमा निम्न विकल्प अपनाउनुपर्छ :

- **विकल्प १ : वार्ता स्थगन गर्ने**
सामान्यतया, साभेदारहरूबीच चर्को मतभेद भएर गतिरोध उत्पन्न भयो भने साभेदारहरूलाई यस विषयमा आफ्ना पार्टीमा थप छलफल गर्नका लागि अवसर दिन वार्ता स्थगन गर्ने गरिन्छ । पार्टीहरूले नयाँ उपाय भेटेपछि वार्ता फेरि शुरू गरिन्छ ।
- **विकल्प २ : यस्ता विषयमा सहमति गर्ने जिम्मा पार्टीका नेतालाई दिने**
वार्ता टोलीले सहमति कायम गर्न नसकेका विषयमा सहमति गर्नका लागि सबै साभेदार पार्टीका नेता र प्रधानमन्त्री/राष्ट्रपति (उनीहरू गठबन्धनमा सामेल कुनै पनि पार्टीका नेता होइनन् भने) लाई जिम्मा दिन सकिन्छ ।

चित्र १० : सरकारका नीतिगत कार्यक्रमसम्बन्धी वार्ता

कुनै पनि नीतिगत दस्तावेजमा हरेक कुराका विस्तृत विवरण हुँदैनन् । नीति बनाउँदा सरकारले यसो गर्नुपर्छ, उसो गर्नुपर्छ भनेर सबै कुरा लेख्न सकिँदैन । गठबन्धन बनाउने सन्दर्भमा भने सम्झौतापत्रमा पछि असहमति हुन सक्ने कुराको विस्तृत विवरण हुनुपर्छ, जसले गर्दा पछि असहमति भयो भनेर कोही अचम्ममा पर्नुपर्दैन । यसका लागि पार्टीले आफ्नो सन्दर्भलाई उपयुक्त हुने खालको विकल्प छनोट गर्न सक्छन् ।

विकल्प १ : विस्तृत कार्यक्रम तयार गर्न गठबन्धनमा रहेका पार्टीहरूबीच वार्ता गर्नु एउटा विकल्प हुन सक्छ । यसो गर्दा आफ्ना कार्यक्रम अरू पार्टीका वार्ताकारलाई स्वीकार गराउन आफ्ना पार्टीका सदस्यले मन नपराउने खालका (अरू पार्टीले अघि सारेका) कार्यक्रम स्वीकार गर्नुपर्ने पनि हुन सक्छ । पार्टीले आफ्ना समर्थकलाई के कुरा स्पष्टसँग बताउनुपर्छ भने गठबन्धन बनाउँदा लेनदेन नगरी हुँदैन र यसरी लेनदेन गर्नु भनेको आफ्ना नीतिगत लक्ष्य हासिल गर्ने दिशाको पहिलो र जरुरी कदम हो । अनुभवले के देखाएको छ भने गठबन्धन गर्नका लागि स्वीकार गरिएका अरूका नीतिलाई 'आफ्नै' नीतिभैँ ठान्नु राजनीतिक दलका लागि आत्महत्या गर्नु बराबर हो ।

विकल्प २ : कार्यक्रमका विस्तृत विवरण सम्बन्धमा वार्ता गर्नु । गठबन्धनका साभेदारले एक अर्कालाई गठबन्धनका कार्यक्रममा आफ्ना पार्टीका खास कार्यक्रम समावेश गर्ने अवसर दिन्छन् (द नेदरल्याण्ड्समा अहिले यस्तो अवधारणा उपयोग गरिएको छ) । यसो गर्दा थोरै कुरामा मात्र लेनदेन हुन्छ तर यसरी तयार भएको गठबन्धन कार्यक्रमका बीचमा तालमेल नमिल्ने सम्भावना भने बढी हुन्छ । गठबन्धनमा वामपन्थी भुकाव भएका र दक्षिणपन्थी भुकाव भएका पार्टी छन् भने सरकारले गरेका दक्षिणपन्थी निर्णयको प्रतिरक्षामा वामपन्थी भुकाव भएका पार्टी उभिनुपर्छ भने दक्षिणपन्थी भुकाव भएका पार्टी वामपन्थी निर्णय ठीक छन् भन्न बाध्य हुन्छन् ।

विकल्प ३ : सामान्य/कम विस्तृत विवरण भएको कार्यक्रम सम्बन्धमा वार्ता गर्ने । अल्पमतको सरकार गठन गर्नका लागि बनाइएको गठबन्धनले यस्तो अवधारणा अपनाउने चलन बढी छ । माथिका दुईवटा विकल्पमा साभेदार पार्टीका सांसदले समर्थन गर्नुपर्ने कार्यक्रम विस्तृत रूपमा उल्लेख गरिएको हुन्छ । बहुमतको गठबन्धनबाट बनेको सरकार छ भने धेरै वादविवाद अथवा अवरोधविनै सरकारका नीति पारित हुन्छन् । केही मानिस भन्छन् – गठबन्धनका कार्यक्रममा विस्तृत विवरण राख्नु हुँदैन, सामान्य रूपरेखा मात्र राख्नुपर्छ, बाँकी कुरा संसद्को राजनीतिक गतिशीलताले निर्धारण गर्छ । प्रजातान्त्रिक दृष्टिकोणबाट हेर्दा यो कुरा ठीकै जस्तो लाग्छ किनभने विभिन्न नीतिगत मुद्दामा निर्णय गर्ने वास्तविक अधिकारी जनताबाट चुनिएर गएका मानिस (सांसद) हुन् । तर, गठबन्धनमा सामेल भएका पार्टी (विशेष गरी साना पार्टी) का लागि यस्तो कुरा स्वीकार गर्नु जोखिमपूर्ण हुन्छ । मध्यमार्गी र वामपन्थीको गठबन्धन सरकार भएका बेलामा मध्यमार्गी र दक्षिणपन्थी मिलेर संसद्मा बहुमत बनाउलान् भन्ने डर वामपन्थीलाई हुन्छ । त्यसै गरी, मध्यमार्गी र दक्षिणपन्थीको सरकार भएका बेलामा मध्यमार्गी र वामपन्थी मिलेर संसद्मा बहुमत बनाउलान् भन्ने डर दक्षिणपन्थीलाई हुन्छ । यसले साभेदारबीचमा तनाव सिर्जना गर्न सक्छ ।

विकल्प ४ : मिश्रित प्रणाली । विभिन्न अवधारणालाई मिश्रण गरिएको अवधारणा पनि अपनाउन सकिन्छ । यस अवधारणा अन्तर्गत सामान्य खालका कार्यक्रमका हरेक सानातिना कुरामा साभेदारहरूले सहमति कायम गर्न सक्छन्, देशका सबैभन्दा मुख्य प्राथमिकता पूरा गर्न सबै सहमत भएका उपाय अपनाउन सक्छन् र अरू मुद्दामा निर्णय नगरी छाडिदिने गर्न सक्छन् ।

- **विकल्प ३ :** स्वतन्त्र निकाय वा विश्वासिलो तेस्रो पक्षलाई जिम्मा लगाउने
सरकार बनाउनका लागि गठबन्धन बनाइएको हो भने मतभेद टुङ्गो लगाउने एउटा तरिका मतभेद भएको विषयको टुङ्गो लगाउने काम स्वतन्त्र निकाय अथवा तेस्रो पक्षलाई जिम्मा लगाउनु हो । यसका लागि आयोग बनाउन सकिन्छ अथवा सरकारमा पुगिसकेपछि जनमत सङ्ग्रह गराउन सकिन्छ । यहाँ के कुरामा ख्याल गर्नुपर्छ भने जनमत सङ्ग्रह हुँदा गठबन्धनका साभेदारमध्ये कसैले पक्ष र कसैले विपक्षमा अभियान चलाउन सक्छन् । यसले गर्दा साभेदारहरूबीच सम्बन्ध बिग्रन सक्छ र जनतामा उनीहरूको छवि धर्मिलिन सक्छ । यसको असर जनमत सङ्ग्रहको प्रचार अभियान सकिएपछि पनि कायम रहिरहन्छ । संयुक्त अधिराज्यमा लिबरल डेमोक्रेसी र कन्जरभेटिभ पार्टीले २९ वटा नीतिको समीक्षा गरेका थिए र पाँचवटा आयोग बनेका थिए । यसले आंशिक रूपमा के सङ्केत गरेको छ भने यी विषयमा उनीहरू आपसमा सहमत हुन सकेका थिएनन् । यसबाहेक, ती दुई दल निर्वाचन प्रणाली सुधार र आणविक शक्ति (न्युक्लियर पावर) लगायतका केही विषयमा एक अर्कासँग असहमत हुन (यी विषयमा हुने जनमत सङ्ग्रहमा पक्ष विपक्षमा अभियान चलाउन) सहमत भएका थिए।^{२१}
- **विकल्प ४ :** असहमत हुन सहमत
जुन मुद्दामा पार्टीहरूबीच सहमति हुन कठिन वा असम्भव छ, ती मुद्दामा पार्टीहरूलाई अर्को विकल्प छ, त्यो हो- असहमत हुन सहमत हुने । यस्तो व्यवस्थामा सबै पार्टीलाई आफ्ना विचार व्यक्त गर्न अथवा संसद्मा आफ्नो ढङ्गले मतदान गर्न छुट दिइएको हुन्छ । उदाहरणका लागि, नर्वेमा केआरएफ पार्टी गर्भपतनसम्बन्धी नीतिमा गठबन्धनका अन्य साभेदारका विचारसँग सहमत भएन (यससम्बन्धी थप जानकारी यसै प्रकाशनमा संलग्न नर्वेका भूतपूर्व प्रधानमन्त्री बोन्डभिकका विचारमा दिइएको छ) । यस्तो अवधारणाले अन्ततया विषयमा समाधान त दिन्छ तर गठबन्धन पार्टीभित्रका अन्तरका बारेमा सार्वजनिक छलफल हुँदा यसले

२१ रुथ फक्स, “फाइभ डेज इन मे : अ न्यु पोलिटिकल अर्डर इमर्जेज,” ६१५ ।

गठबन्धनबीचको सुमधुर सम्बन्ध खल्बल्याउन सक्छ । फलस्वरूप, यो विकल्प एकदमै थोरै विषयमा र नभई नहुने ठाउँमा मात्रै उपयोग गर्नुपर्छ । सम्झौतापत्रमा यस्ता विषय दुई किसिमले राख्न सकिन्छ – हरेक पार्टी र तिनका सांसदले स्वविवेकले मतदान गर्न पाउने विषयको सूची राख्ने अथवा यस्ता विषयलाई सम्झौतामा उल्लेखै नगर्ने । यस्तो अवस्थामा के कुरा सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण हुन्छ भने यस्ता विषयमा साभेदारबाट के आशा गर्ने भन्ने कुरा सबै पार्टीलाई स्पष्ट हुनुपर्छ । चित्र १० मा सरकारका नीतिगत कार्यक्रम सम्बन्धमा वार्ताका लागि केही विकल्प दिइएका छन् ।

गठबन्धनबीच मतभेद आउनुभन्दा अगाडि नै मतभेद अन्त्य गर्ने कार्यविधिबारे सहमत हुने ।

विभिन्न पार्टीका आन्तरिक तयारी र वार्ताका बेला गठबन्धनका सदस्यले भविष्यमा कुन कुन कुरामा मतभेद हुन सक्छ, जसले गठबन्धनलाई धक्का पुऱ्याउँछ भन्ने अनुमान गरेका हुन्छन् । स्वदेशी र अन्तर्राष्ट्रिय परिस्थिति फेरिँदै जाँदा थप, पहिले नसोचिएका विषयमा पनि गठबन्धनका सदस्यबीच मतभेद हुन सक्छ । तल्लो तहमा समाधान हुन नसक्ने मतभेद हल गर्न वार्ताका चरणमा बनाइएको मतभेद हल गर्ने संयन्त्रलाई बिउँताउनुपर्ने हुन सक्छ । यससम्बन्धी नियम र कार्यविधि स्पष्ट हुनु जरुरी छ । त्यसै गरी, यस्तो अवस्थामा केसम्म हुन सक्छ भनी सबै साभेदारलाई थाहा हुनु पनि आवश्यक छ । यसका लागि गठबन्धनमा काम गर्दै जाँदा आउन सक्ने विवाद समाधान गर्ने कार्यविधिबारेमा पनि वार्ता टोली सहमत हुनुपर्छ ।

पार्टीसँग कति कुरामा परामर्श गर्ने र कति कुरा गोप्य राख्ने भन्ने कुराबीच सन्तुलन कायम राख्ने ।

वार्ता प्रक्रियाभरि नै गठबन्धन निर्माण प्रक्रियाबारेमा हरेक पार्टीले पार्टीभित्र जानकारी प्रवाह गर्नुपर्छ । यस्तो काम पार्टीले शुरूमा तयार गरेको रणनीतिमा उल्लेख भएका समय तालिका र विधि अनुसार गर्नुपर्छ ।

माथि भनिएभैं, केही राजनीतिक दलले परामर्श समूह पनि बनाएका हुन्छन् । वार्ता टोलीले वार्तामा छलफल भइरहेका र निकट भविष्यमा छलफल हुने विषयमा परामर्श समूहलाई पनि जानकारी दिनुपर्छ । परामर्श समूहमा महिला र युवा विभागका प्रमुख अनि पार्टी र यसका समर्थकका लागि महत्त्वपूर्ण अन्य समूहका प्रतिनिधिसमेत गरी सामान्यतया पाँच अथवा छ जना सदस्य हुन्छन् । वार्ता टोलीले परामर्श समूहलाई हप्तामा धेरै पटक भेटेर वार्तामा छलफल भइरहेका र भविष्यमा छलफल हुने विषयमा जानकारी गराउँछ । वार्ता टोलीले समय समयमा पार्टीका संसदीय समूह र पार्टीको कार्यसमितिसँग पनि परामर्श गर्छ । यसो गर्दा वार्ता प्रक्रिया पूरा हुनुभन्दा अघि नै सम्झौताका पक्षमा बृहत् समर्थन जुटाउन सहयोग मिल्छ । तर, कहिलेकाहीँ गोप्य राख्नुपर्ने कारणले गर्दा पार्टीले सम्झौता हुनुभन्दा अगाडि थोरै मानिसलाई मात्र वार्तासम्बन्धी जानकारी दिने नीति लिनुपर्ने हुन्छ (यस विषयमा तयार गरिएका प्रश्नावलीको जवाफमा यस्तै कुरा आएका थिए) । सामान्यतया, सुशासन र राजनीतिक स्थिरतालाई ध्यान दिँदै सरकार गठन गर्नका लागि गठबन्धन बनाउने क्रममा भएका वार्तासम्बन्धी जानकारी बेलाबेलामा सार्वजनिक गर्नुपर्ने हुन सक्छ । निर्वाचनसम्बन्धी गठबन्धन बनाउँदा भने गोपनीयता महत्त्वपूर्ण हुन सक्छ । जस्तोसुकै अवधारणा अपनाए पनि भविष्यमा के हुन सक्छ भन्नेबारेमा सबैलाई जानकारी दिनुपर्छ, निराशा र असन्तुष्टि कम गर्नु र पार्टीहरूका अपेक्षा व्यवस्थापन गर्नु जरुरी छ ।

अनुभव

पार्टी संरचनासँग सम्पर्क कायम गरिरहने

रोमानिया

मुख्य वार्ता टोलीमा पार्टीका वरिष्ठ नेता सामेल भएकाले तत्काल चासोका विषयमा वार्तामा भइरहेका प्रगतिबारे पार्टीका सर्वोच्च तहका नेता सुसूचित हुने वातावरण यकिन भएको थियो। तैपनि, वार्तासम्बन्धी मुख्य बैठक बस्नुभन्दा अगाडि र बैठक बसिसकेपछि पार्टीका नेताहरूको औपचारिक बैठक बस्नुपर्छ। यसो गर्दा वार्ता टोलीलाई अघि बढ्ने स्पष्ट अधिकार मिल्छ र वार्ता प्रक्रिया कसरी र कहाँ पुगेको छ भन्ने सम्बन्धमा पार्टी नेतृत्वलाई स्पष्टसँग थाहा हुन्छ।

आयरल्याण्ड

यस्तो सञ्चार सीमित मात्रामा हुनुपर्छ। अधिकांश वार्ता गोप्य ढङ्गले हुन्छ। वार्तासम्बन्धी कुरा गोप्य राखिएको हुन्छ। पार्टीका नेताबाहेक अरू यसमा संलग्न हुँदैनन्। वार्ताका क्रममा गोपनीयता अत्यन्तै जरुरी हुन्छ। यस प्रक्रियामा थोरै मानिस मात्र संलग्न भएमा यसलाई गोप्य राख्न सजिलो हुन्छ।

सम्झौताको व्याख्या गर्दा र सम्झौता भइसकेपछि गठबन्धन कायम रहेका बेलामा सञ्चार धेरै जरुरी हुन्छ। वार्ताको प्रक्रिया थाल्नुभन्दा अगाडि वार्तामा नबसेका नेतालाई वार्तासम्बन्धी के के कुरा मात्र बताइन्छ भनी सबैलाई बताउनु जरुरी हुन्छ।

अर्जेन्टिना

गठबन्धन बनाउने वार्तामा पार्टी संरचना सहभागी छैन, त्यसको सम्पूर्ण जिम्मेवारी विज्ञ/विशेषज्ञलाई मात्र दिइएको छ भने समस्या आउँछ। अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार पार्टीका नेतामा पूर्ण रूपमा सुरक्षित राखिएको छ भने अर्थात् केही नेताले आफ्ना निर्णय पार्टीमा थोपर्न पाउने व्यवस्था गरिएको छ भने यसबाट गठबन्धनको एकता जोखिममा पर्छ।

तेस्रो चरण : गठबन्धनको थालनी

गठबन्धन बनाउने पार्टीहरूबीच सहमति भएर वार्ता टुङ्गिन थालेपछि सम्झौतामा औपचारिक रूपले हस्ताक्षर गर्नुपर्छ । यस चरणमा सहमति भएका बुँदा विस्तृत रूपमा उल्लेख भएको सम्झौतापत्रलाई अन्तिम रूप दिइन्छ, विभिन्न राजनीतिक दलका आधिकारिक निकायबाट सहमति अनुमोदन गरिन्छ र गठबन्धन बनेको सार्वजनिक घोषणा गरिन्छ ।

गठबन्धनका दैनिक कामकारबाहीलाई निर्देशन गर्ने गरी विस्तृत विवरण राखिएको लिखित सम्झौताको खाका तयार गर्ने ।

पहिले गठबन्धनको अनुभव गरिसकेका पार्टीहरूले गठबन्धन बनाउँदा लिखित सम्झौता गर्ने चलन चलेको छ । उदाहरणका लागि, सन् १९५० को दशकमा जर्मनीमा गठन भएका गठबन्धन पार्टीका अध्यक्षबीच आदानप्रदान भएका पत्रमा आधारित थिए । तर, सन् १९६० को दशकको शुरूदेखि गठबन्धन बन्दा लिखित सम्झौता गर्ने परिपाटी बसेको छ । यस्ता सम्झौता मूलतः राजनीतिक दस्तावेज हुन्, कानुनी होइनन् (माथि भनिएभैं, केन्या र मेक्सिको जस्ता देशमा गठबन्धन गरिसकेपछि त्यससम्बन्धी सम्झौतापत्र सरकारी निकायमा बुझाउनुपर्ने कानुनी प्रावधान छ । सम्झौतामा के के कुरा लेखिनुपर्छ भनेर पनि कानुनमा तोकिएको छ) । सम्झौतापत्रको ठूलो हिस्सा (जहाँ नीतिगत कुरासम्बन्धी सम्झौता हुन्छ) सार्वजनिक गरिन्छ, जसले गर्दा के कस्ता नीतिगत विषयमा सम्झौता भएको रहेछ भन्ने कुरा मतदातालाई थाहा हुन्छ । विभिन्न पदको बाँडफाँट कसरी गर्ने भन्नेलगायतका विषयमा भएका सम्झौता गठबन्धनका सदस्यलाई मात्र थाहा हुन्छ । यी कुरा बाहिर निकाल्दा बेकारका चर्चा चल्न सक्छन् भनेर यसो गरिएको हो ।

कानुनले गठबन्धन बनाउन सम्झौतापत्रमा सही गर्नेपर्छ भनेको छैन भने पनि गठबन्धन बनाउँदा सम्झौतापत्र तयार गर्नु राम्रो हुन्छ । सम्झौतापत्रले निम्न काम गर्छ :

- सार्वजनिक नीतिसम्बन्धी एजेण्डा प्रस्तुत गर्छ, जसका आधारमा गठबन्धन सरकारको कामको मूल्याङ्कन गरिन्छ । गठबन्धन सरकारलाई उत्तरदायी बनाउन पनि यसले आधार दिन्छ (सरकार बनाउनका लागि गठबन्धन गरिएको हो भने) ।
- गठबन्धनमा रहेका साभेदार पार्टीले सजिलैसँग सम्झौता उल्लङ्घन गर्न पाउँदैनन्, विशेष गरी सम्झौता सार्वजनिक गरिएको छ भने, किनभने यसो गर्दा उनीहरूको सार्वजनिक छवि बिग्रन्छ ।
- आममानिस र गठबन्धनका सदस्यका मनमा अनिश्चितताको भय घटाउँछ । यसले गर्दा सरकार केही हदसम्म कुशल बन्छ ।
- गठबन्धनले बामे सरिसकेर दौडन शुरू गर्नुभन्दा अगाडि नै सिर्जना हुने द्वन्द्व पत्ता लगाउन र त्यस्ता द्वन्द्व समाधान गर्न सहयोग गर्छ ।

सम्झौतापत्र तयार गर्दा के फाइदा हुन्छ भने यसले अनिश्चिततालाई केही हदसम्म हटाउँछ तर बदलिँदो परिस्थिति अनुसार यसमा परिवर्तन/समायोजन भने गर्नुपर्छ । त्यसैले, पार्टीले सम्झौता संशोधन गर्ने कि नगर्ने भनी निर्णय गर्ने विधिमा सहमत हुनुपर्छ । वर्किसिट टक र टख मा गठबन्धन बनाउन गरिने सम्झौताको सामान्य खाका र यसको मस्यौदाको समीक्षा गर्ने बेलामा काम लाग्ने केही प्रश्नको सूची दिइएको छ ।

सम्झौतामा के कस्ता संशोधन गर्ने भन्नेबारेमा सहमत हुन समय लाग्न सक्छ। यसले अनिश्चितता बढाउँछ। यसबाहेक, गठबन्धनका सदस्यबीच फेरि वार्ता गर्दा नराम्रो अवस्था उत्पन्न हुन सक्छ। सञ्चारमाध्यममा नराम्रा टीकाटिप्पणी आउन सक्छन्। त्यसैले, संशोधन नगरी नहुने अवस्था आएमा मात्र संशोधन गर्नेतर्फ सोच्नुपर्छ। यस्तो संशोधनमा सबै साभेदार सहमत हुनुपर्छ।

अनुभव

गठबन्धन बनाउने सम्झौता

बेल्जियम

वार्ताका क्रममा सबै कुरामा छलफल गरी सहमति बनाउनुपर्छ र सहमतिलाई अन्तिम रूप दिनुपर्छ। अस्पष्ट कुरा राखिएको छ भने यसले पछि गएर समस्या पार्छ।

आयरल्याण्ड

गठबन्धन बनाउने सम्झौता राम्रोसँग तयार गरिएको छैन भने यसले पछि असीमित समय बर्बाद पार्छ र अस्थिरता/अनिश्चितता ल्याउँछ।

सबै पार्टीले सम्झौता अनुमोदनसम्बन्धी नियम पालना गर्ने।

गठबन्धनका लागि भएका सम्झौतालाई सबै पार्टीका निर्णायक निकायले अनुमोदन गर्नुपर्छ। यस्तो प्रक्रिया पार्टीपिच्छे फरक हुन सक्छ। पार्टीले गठबन्धन बनाउनका लागि रणनीति बनाउँदा, वार्ता चलेका बेलाको उपयुक्त समयमा वार्तामा उठेका कुराका बारेमा पार्टी निकायलाई जानकारी दिइएको छ र पार्टी निकायको परामर्श लिइएको छ भने सम्झौताका पक्षमा पार्टीको समर्थन जुटाउन कठिन हुँदैन किनभने सम्झौताका सबै बुँदाबारे उनीहरूलाई पहिले नै थाहा भइसकेको हुन्छ।

यसबाहेक, गठबन्धन बनाउनु हुँदैन भन्ने पक्षमा रहेका पार्टी नेता र कार्यकर्तालाई उनीहरूका विचार व्यक्त गर्ने उपयुक्त अवसर दिनुपर्छ। आयरल्याण्डको लेबर पार्टीको नियमावलीले गठबन्धन बनाउने कामलाई पार्टीका सदस्यले अनुमोदन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ। सन् २०१०-२०११ मा सत्ता चलाएको लेबर/फाइन गेल गठबन्धन बनाउने सम्झौता अनुमोदन गर्ने क्रममा आयोजित पार्टीको महाधिवेशनमा गठबन्धन निर्माण सम्बन्धमा तीन घण्टा वादविवाद भएको थियो। गठबन्धनका पक्ष र विपक्षमा रहेकालाई आफ्ना कुरा व्यक्त गर्न बराबरी समय दिइएको थियो। परिणाम जेजस्तो निस्किए पनि आफ्ना कुरालाई उचित महत्त्व दिइयो भनी चित्त बुझाउने बाटो सबै सदस्यलाई होस् भनेर यसो गरिएको हो।

पार्टीका सम्बन्धित तहका मानिसबीच सम्झौता अनुमोदन हुनुभन्दा पहिले नै यससम्बन्धी जानकारी बाहिर जाला कि भन्ने डर छ भने पार्टीले सम्झौता अनुमोदन गर्ने प्रक्रियालाई एकसाथ अगाडि बढाउने उपाय खोज्नुपर्छ।

अनुभव

पार्टीका सदस्यलाई सम्झौता समर्थन गर्न मनाउने

संयुक्त अधिराज्य

हामी प्रजातान्त्रिक पार्टी हौं । त्यसैले हामीले त्यस्ता प्रक्रिया पालना गर्नुपर्छ, जुन भ्रष्टाचारी हुन्छन् । तर, यसो गर्दा स्थिर परिणाम निस्कन्छ किनभने यसरी सम्झौता अनुमोदन गर्दा तिनलाई सबैले आफ्नो सम्झौता भन्ने ठान्छन् । अरू पार्टीको संस्कारले हाम्रा तरिकालाई राम्रा नमान्न सक्छन् । हामीले अपनाउने प्रक्रिया यस्तो छ : सबैभन्दा पहिले वार्ता टोलीले सम्झौतालाई नेतासमक्ष पेश गर्छ । त्यसपछि नेताले सम्झौता अनुमोदन गरियोस् भन्ने सिफारिससहित दुवै सदन (हाउस अफ कमन्स र लर्ड्स अर्थात् तल्लो र माथिल्लो सदन) का आफ्नो पार्टीका सांसद् समक्ष प्रस्तुत गर्छन् । त्यसपछि उनले सम्झौता अनुमोदनका लागि सङ्घीय कार्यकारी (पार्टीका समग्र गतिविधि सञ्चालनका लागि पार्टी सदस्यद्वारा निर्वाचित स्थायी समिति) समक्ष पेश गर्छन् । त्यसपछि, पार्टीका प्रतिनिधिको विशेष अधिवेशन बोलाउनुपर्छ भन्ने ठानिएमा नेताले सम्झौता अनुमोदनका लागि पार्टीको विशेष अधिवेशनमा प्रस्तुत गर्छन् । महाधिवेशनमा दुई हजार जना मतदाता भेला भए । यसलाई आयोजना गर्न दश दिन लाग्यो । यसले केही राजनीतिक शून्यता उत्पन्न गर्‍यो । तर, यसले आन्तरिक आलोचनाबाट पार्टीलाई जोगाउने ढालका रूपमा काम गर्‍यो (भ्रष्टाचार प्रतिशतले विपक्षमा मतदान गरेका थिए) ।

वार्ताका क्रममा (जुन चार दिन, चार रात चलेको थियो) एउटै प्रक्रिया दोहोरिन्थ्यो, हरेक सत्रपछि भर्खरैको सत्रमा उठेका कुराबारे नेतालाई जानकारी गराइन्थ्यो, हरेक दिन वा एक दिन बिराएर संसदीय पार्टीलाई बताउनुपर्थ्यो ।

उदाहरण

जर्मनीमा सम्झौता अनुमोदन

सन् २०१३ मा जर्मनीको सोसल डेमोक्रेटासले गठबन्धन बनाउनका लागि गरिएका कुनै पनि सम्झौता पार्टीका सबै सदस्यबाट अनुमोदन गराउने घोषणा गर्‍यो । त्यसअघि पार्टीका पार्षदको अधिवेशनले यस्तो सम्झौता अनुमोदन गर्ने गर्थ्यो । विभिन्न सञ्चार माध्यमले के टिप्पणी गरे भने यस प्रावधानले वार्तामा एसडीपीको अवस्था बलियो बनायो । यसका साथै यसले यस्तो व्यवस्था गर्‍यो, जसमा कुनै पनि सम्झौतासँग पार्टीका बृहत् कार्यकर्ता समेत सहमत भएको हुनुपर्ने भयो ।

यस सम्बन्धमा *द इकोनोमिस्ट* भन्ने पत्रिकाले लेखेको थियो :

“...आफ्नो आधारको समर्थन बलियो पार्नुपर्ने भएकाले ग्याब्रियलले पहिले कहिल्यै नभएको कदम चाले, जसले गर्दा एसपीडीका चार लाख सत्तरी हजार सदस्यले गठबन्धन सम्झौता अनुमोदन गर्ने कि नगर्ने भन्ने विषयमा मतदान गर्न पाए । कार्यनीतिका हिसाबले यो एउटा ठूलो चलाखी हो किनभने उनले आफ्ना कम्युनिष्ट एजेण्डा समावेश नगरे गठबन्धन सम्झौतालाई आफ्ना कार्यकर्ताले अनुमोदन गर्दैनन् भनेर मर्केलसँग मोलतोल गर्न सक्ने भए । रणनीतिक दृष्टिले यो खतरनाक काम हो किनभने एसपीडीका श्रमिक कार्यकर्ताले सम्झौताको विपक्षमा मतदान गर्न सक्छन् ...”^{२२}

२२ “दोज अपिपटी सोसल डेमोक्रेटास,” *द इकोनोमिस्ट*, नोभेम्बर २१, २०१३, <http://www.economist.com/news/europe/21590587-spd-behaving-if-it-won-election-angela-merkels-efforts-form-new-government>.

रिउटर्स पत्रिकाले आफ्नो लेखमा यस्तो लेख्यो :

“चुनाव हारे पनि उनीहरू (एसपीडीका नेता सिग्मार ग्याब्रियल र उनका सहायकहरू) ले गठबन्धन सम्झौतामा आफ्ना अधिकांश चुनावी कार्यक्रम समावेश गराएर यसअघि सशङ्कित भएका आफ्ना कार्यकर्ताको मन जित्न कठिन किसिमले वकालत गरे ...”

“हामी जर्मनीका सबैभन्दा पुराना पार्टीमात्र होइनौं, हामी सबैभन्दा आधुनिक पार्टी पनि हौं । आमसहभागिता भएको पार्टी हौं, ” ग्याब्रियलले आफ्ना चार सय जति ती प्रश्न स्वयंसेवकलाई भने, जो बर्लिनको चिसो गोदाममा ३ लाख ६९ हजार ८९० वटा मतपत्र गन्दा त्यहाँ उपस्थित थिए ...

“हामीले नयाँ मापदण्ड बनाएका छौं”, जनमत सङ्ग्रहको जुवा खेलेर सेप्टेम्बरको चुनावमा भएको आफ्नो हारलाई जितता परिणत गर्न सफल ग्याब्रियलले भने, “हामी जनस्तरको प्रजातन्त्रका बारेमा मुखले भन्ने मात्रै होइन, त्यसलाई व्यवहारमा उताछौं । म मेरो पार्टीमाथि गर्व गर्छु ...”

विश्लेषकहरूले चलाख रणनीति नाम दिएको यस रणनीतिले गर्दा एसपीडीले मर्केललाई एसपीडीका धेरै वामपन्थी नीतिलाई स्वीकार गर्न बाध्य बनायो । यद्यपि, सेप्टेम्बरको चुनावमा कन्जरभेटिभले एसपीडीले ल्याएको (२५.७ प्रतिशत) भन्दा धेरै बढी (४१.५ प्रतिशत) मत पाएको थियो ।”^{२३}

अनुमोदन भएको सम्झौताबारे पार्टीका सबै निकाय र सदस्यलाई जानकारी दिने ।

गठबन्धन बनाउने क्रममा वार्ता गर्ने र त्यसलाई पार्टीले अनुमोदन गर्ने क्रममा आन्तरिक परामर्श गर्दा पार्टीका सबै सदस्य र समर्थकलाई सम्पर्क गरिएको हुन्छ भन्ने छैन । त्यसैले, आधिकारिक निकायले गठबन्धन सम्झौता अनुमोदन गरिसकेपछि पार्टीका अधिकारीहरूलाई सम्झौताका बुँदाबारे तालिम दिनुपर्छ । यस्तो तालिम दिँदा पार्टीले हासिल गरेका उपलब्धि यी हुन् भनी प्रस्तुत गर्नु महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यसबाहेक, गठबन्धन बनाउने क्रममा पार्टीले त्यागनुपरेका आफ्ना अडानबारे व्याख्या पनि गर्नुपर्छ । सम्झौता भएपछि सकेसम्म चाँडो उपयुक्त मानिसहरूलाई देशभरि पठाएर पार्टीका सदस्य र समर्थकलाई सम्झौताका विभिन्न बुँदाबारे बताउनुपर्छ । यसबाहेक, अनलाइन र सामाजिक सञ्चार सञ्जालमार्फत उपयुक्त प्रचार सामग्री वितरण गर्न पनि सकिन्छ ।

पार्टीले अनुमोदन गरिसकेपछि यसबारे सार्वजनिक जानकारी दिने ।

गठबन्धनसम्बन्धी सम्झौताको घोषणा गरेपछि सबै राजनीतिक दललाई ‘चम्कने’ मौका मिलेको हुन्छ । त्यसैले, आधिकारिक घोषणा हुनुभन्दा पहिले यस विषयमा आममानिसलाई कसरी बताउने भनी धेरै विचार पुऱ्याएर सञ्चार रणनीति तयार गर्नु र त्यसमा सहमति जुटाउनुपर्छ । यहाँ ध्यान दिनुपर्ने कुरा के छ भने पार्टीका आधिकारिक निकाय तथा पार्टीका नेतालाई सम्झौताका बुँदाबारे नबताइकन र उनीहरूले सम्झौता अनुमोदन नगरेसम्म त्यसलाई सार्वजनिक गर्नुहुँदैन । गठबन्धन सम्झौता भयो भनेर हत न पत्त हल्ला गर्ने नेताले

^{२३} इरिक क्रिस्चौम, “जर्मन एसपीडी मेम्बर्स भोट टु ज्वाइन मर्केल डिस्पाइट मिसिगभिड्स,” रिउटर्स, डिसेम्बर, १४, २०१३, <http://www.reuters.com/article/2013/12/14/us-germany-coalition-idUSBRE9BD03X20131214>.

त्यति बेला लजाउनुपर्छ जति बेला नेताले 'त्यस्तो सम्झौता भएको थाहा छैन' भनिदिन्छन्। कहिलेकाहीँ यस्तो अवस्थामा पार्टीका नेता विरुद्ध विद्रोह हुन सक्छ र यसले गठबन्धनसम्बन्धी सम्झौतालाई कमजोर बनाउन अथवा बर्बाद पार्न सक्छ।

उदाहरण

अष्ट्रेलियामा सम्झौतापत्र^{२४}

अधिकांश सम्झौतामा गठबन्धनका सबै सदस्यले एउटै सम्झौता प्याकेजमा सही गर्छन्, जसमा नीतिगत सहमति, गठबन्धन कार्यविधि र विभिन्न सदस्यको भूमिका तथा जिम्मेवारीका बारेमा उल्लेख भएको हुन्छ। तर, अष्ट्रेलियाको सन् २०१० को निर्वाचनपछि लेबर पार्टी (एएलपी) ले स्वतन्त्र सांसद आन्ड्रयु विल्की, द ग्रिन्स र अरू दुई जना स्वतन्त्र सांसदसँग तीनवटा अलग अलग सम्झौता गर्‍यो (लेबर पार्टी र यसको मुख्य प्रतिस्पर्धी लिबरल/नेसनल गठबन्धनले तल्लो सभामा ७२/७२ सिट जितेका थिए। तल्लो सभामा कुल १५० सिट छन्)। यी तीनवटा सम्झौतामा धेरैवटा उस्तै बुँदा छन्। ती सम्झौतापत्रमा लेबर पार्टीसँग सहमति भएका खास नीतिगत प्रतिबद्धता समेटिएका थिए। उदाहरणका लागि, तीनवटै सम्झौतापत्रमा यी कुरा लेखिएका थिए :

- सरकारको पारदर्शिता, उत्तरदायित्व र इमानसम्बन्धी बृहत्तर सिद्धान्त र राष्ट्रिय स्वार्थसम्बन्धी नीतिको आवश्यकता,
- साना साभेदारका निम्न कुराप्रति प्रतिबद्धता :
 - एएलपीले प्रस्तुत गर्ने विनियोजन/खर्च विधेयकका पक्षमा मत खसाल्ने, र
 - आफैँ प्रस्तावक र समर्थक भएका अवस्थामा बाहेक सरकारप्रतिको अविश्वासको प्रस्तावको विरोध गर्ने।
- निम्न कुराप्रति एएलपीको प्रतिबद्धता :
 - संसद्को अधिवेशन चलेको बेला प्रस्तावित विधेयकका विषयमा छलफल गर्न प्रधानमन्त्रीले साना साभेदारसँग
 - साप्ताहिक रूपमा भेटघाट गर्ने,
 - संसद्को अधिवेशन नचलेका बेलामा आउँदा दिनमा उठाउने विधायिकी एजेण्डाबारे छलफल गर्न पाक्षिक रूपमा भेटघाट गर्ने,
 - बजेट बनाउने बेलामा साभेदारसँग विचार आदानप्रदान गर्ने,
 - भविष्यमा पेश गरिने विधेयकका बारेमा कम्तीमा ६ दिन (अफिस खुल्ने) पहिले जानकारी दिने,
 - गठबन्धनका साना साभेदारले सरकारलाई नयाँ प्रस्ताव दिन सक्ने प्रक्रिया, र
 - साना साभेदारका लागि थप कर्मचारीको व्यवस्था गर्ने।
 - द ग्रिन्ससँगको सम्झौतामा जलवायु परिवर्तन, स्वास्थ्य सेवा र जुवासम्बन्धी नीतिगत व्यवस्थामा जोड दिइएको थियो। दुई जना स्वतन्त्र सांसदसँगको सम्झौतामा संसदीय सुधारका एजेण्डा, दह्रो क्षेत्रीय नीतिको रूपरेखा र क्षेत्रीय अष्ट्रेलियाका मन्त्री पदको सिर्जनासम्बन्धी बुँदा उल्लेख थिए। यसै गरी सांसद विल्कीसँगको सम्झौतामा अफगानिस्तानको लडाइँका सम्बन्धमा संसद्मा पूर्ण छलफल गराउनुपर्ने, संसदीय प्रक्रियामा सुधार गर्नुपर्ने र तस्मानियाको स्वास्थ्य सुविधाका लागि पैसा दिनुपर्ने जस्ता बुँदा उल्लेख थिए।

२४ ब्रेन्टन होम्स एण्ड सोफिया फर्नान्डिस, २०१० फेडरल इलेक्सन: अ ब्रिफ हिस्ट्री, रिसर्च पेपर नं. ८ २०११-१२ पार्लियामेन्ट्री लाइब्रेरी अफ अष्ट्रेलियाका लागि तयार गरिएको, मार्च ६, २०१२, http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1112/12rp08.

चौथो चरण : गठबन्धनमा काम गर्दा

गठबन्धनका साभेदारबीच राम्रो सम्बन्ध राख्न हरेक सदस्यले एक अर्काका विचार र परम्पराप्रति सम्मान व्यक्त गर्नुपर्छ । आदर, विश्वास, सहनशीलता र मेलमिलापको वातावरण बनाउन प्रयास गर्नुपर्छ । अरूको सिद्धान्तलाई आदर गर्नुपर्छ । सम्झौता भइसकेपछि पनि सञ्चार, परामर्श, सहमति निर्माण र लेनदेन निरन्तर भइरहनु जरूरी हुन्छ ।

अनुभव

विश्वास जित्नु

द नेदरल्याण्ड्स

‘सामान्य’ परिस्थितिमा सम्भावित गठबन्धनका प्रमुख हर्ताकर्ताबीच व्यक्तिगत सम्बन्ध हुनु एकदमै जरूरी हुन्छ । राजनीतिमा ‘विश्वास’ भन्ने कुरा दुर्लभ भए पनि धेरै तरिका अपनाएर यसलाई बढाउन सकिन्छ । एक अर्कालाई राम्रोसँग चिन्दा पनि विश्वास बढ्न सक्छ । एक अर्काप्रति विश्वास बढाउने विभिन्न तरिका यसप्रकार छन् :

- विभिन्न पार्टीका प्रमुख हर्ताकर्ताबीच छलफल,
- ठोस विषयमा संसदीय पार्टीबीच सहयोग,
- संसद्बाहिर नागरिक समाजसँग सहयोग आदानप्रदान, र
- स्थानीय र क्षेत्रीयस्तरमा सहयोग ।

अर्जेन्टिना

हामीले पहिले विधायिकी गठबन्धन बनायौं । पछि गएर निर्वाचन गठबन्धन बनायौं । गठबन्धनमा रहेका पार्टीबीच राष्ट्रिय अधिवेशन र ब्युनर्स आयर्स संसद्मा विश्वासको वातावरण बनेको थियो । संयुक्त रूपमा काम गर्ने थालनी पनि त्यहीँ भएको थियो । नगरस्तरमा शासनमा बृहत्तर सहभागिता थियो । यी सबैले निर्वाचन गठबन्धनका लागि आधार तयार गर्न महत्त्वपूर्ण भूमिका खेले । बुद्धिजीवी समूहको सहयोगमा प्राविधिक टोलीले विधायिकी तथा स्थानीय र राष्ट्रियस्तरका एजेण्डा मिलाउन ठूलो भूमिका खेले ।

गठबन्धनका नेताको भूमिकाप्रति विशेष ध्यान दिने ।

गठबन्धनमा प्रभावकारी भूमिका खेल्न निम्न काम गर्नुपर्छ :

- अरू वरिष्ठ नेताका लागि आफ्नो ढोका सधैं खुला राख्नुपर्छ,
- थरीथरीका मानिससँग सम्बन्ध बढाउनुपर्छ,

- गठबन्धनका विभिन्न सदस्यबीच आदर र विश्वासको वातावरण बनाउनुपर्छ,
- अरूका विचारलाई स्वागत र आदर गर्नुपर्छ, र
- सहमति बनाउन र आपसी लेनदेन गर्नका लागि औपचारिक र अनौपचारिक उपाय अपनाउनुपर्छ ।

पार्टी राजनीतिभन्दा माथि उठेर गठबन्धनका सबै सदस्यप्रति निष्पक्ष र न्यायोचित व्यवहार गर्नु गठबन्धनका नेताले खेल्नुपर्ने आधारभूत भूमिकामध्येको एक हो । उसले बेलाबेलामा आफ्नो पार्टीका लागि कम लाभदायक तर समग्र गठबन्धनका बृहत्तर हितमा हुने विषयमा अडान लिनुपर्ने हुन सक्छ । यसका लागि केही पार्टीले गठबन्धनका नेता र पार्टीका नेतामा छुट्टछुट्टै नेतालाई नियुक्त गर्न सक्छन् । यसो गर्दा गठबन्धनका नेताले कुनै निश्चित पार्टीलाई च्याप्यो भन्ने वास्तविक वा अवास्तविक धारणा बन्दैन, मुख्य नेतालाई समग्र गठबन्धनका पक्षमा काम गर्ने स्वतन्त्रता मिल्छ ।

अनुभव

गठबन्धनमा काम गर्दा : नेताको भूमिका

नर्वे

गठबन्धनका नेताले विभिन्न विचारलाई विश्वास र आदर गर्ने वातावरण बनाउनुपर्छ । गठबन्धनका नेताले यस्तो वातावरण तयार गर्नुपर्छ, जहाँ गठबन्धनमा रहेका पार्टीहरूले उनलाई इमानदार र आफ्नो पार्टीको फाइदाका लागि गठबन्धनमा मिलेर गरिएका काम धरापमा नपार्ने नेता भनी विश्वास गर्न सक्नुपर्छ । उदाहरणका लागि, सन् १९९७ र २००१ को निर्वाचनमा क्रिश्चियन डेमोक्रेटिक पार्टीका प्रधानमन्त्री आफ्नो पार्टीको नेता पदमा थिएनन् । प्रधानमन्त्रीको भूमिका आफ्नो पार्टी र गठबन्धनमा रहेका अन्य पार्टीबीचको वार्ताको नेतृत्व गर्नु र गठबन्धनले निर्धारण गरेका कार्यक्रम लागू गर्न सरकारको नेतृत्व गर्नु थियो । त्यसका लागि उनीमाथि अरूले धेरै मात्रामा विश्वास गर्नुपर्थ्यो । उनले सरकारको नेतृत्व गर्दा र निर्णय लिँदा विश्वासको वातावरण तयार गर्ने कुरालाई महत्त्व दिएकाले यस्तो अवस्था सिर्जना भयो । यसले शासनका लागि महत्त्वपूर्ण जग तयार गऱ्यो किनभने प्रधानमन्त्रीले बढी तटस्थ भूमिका निर्वाह गरे र संयुक्त नीतिलाई साकार पार्न सरकारका भावी कार्यक्रममा गठबन्धनका सबै सदस्य सहमत हुने वातावरण तयार गरे ।

आयरल्याण्ड

विभिन्न पार्टीका नेताबीचको सम्बन्ध ठूलो कुरा हो । गठन गरिएको सिनियर क्याबिनेट समितिमा निष्पक्षता हुनु महत्त्वपूर्ण हुन्छ । सबैले सरकारका कामको जिम्मा बराबरी लिन्छन् – साना पार्टीले समेत । प्रधानमन्त्रीले साना पार्टीमाथि 'काम गरेर देखाउन' परेको दबावप्रति संवेदनशील हुनैपर्छ ।

द नेदरल्याण्ड्स

ठूला दलबीचको सम्बन्ध सबैभन्दा बढी चुनौतीपूर्ण थियो । ती दुई पार्टीको संरचना नै यस्तो थियो कि उनीहरूबीच एक अर्काप्रति अविश्वास र प्रतिस्पर्धा थियो । (सन् १९९० र १९९४ का बीचमा) ती दुई पार्टीका नेताबीचको व्यक्तिगत सम्बन्ध पनि राम्रो थिएन । सन् २००४ र २०१४ का बीचमा मुख्य पार्टीका हर्ताकर्ताबीच राम्रो सम्बन्ध भएकाले र ती पार्टीले एक अर्काप्रति शालीन व्यवहार गरेकाले नगर तहमा दुवै पार्टीले शासन गरे ।

संसदीय दलका नेता चुन्दा (यसो गर्नुपर्ने भए) विचार पुऱ्याउने ।

गठबन्धनले संसदीय काम गर्नुपर्ने भएमा हरेक पार्टीका त्यस्ता व्यक्तिलाई संसदीय दलको नेता बनाउनुपर्छ, जोसँग नेतृत्व गर्ने, वार्ता गर्ने र कूटनीति गर्ने राम्रो सीप छ । यस्ता नेता र उनीहरूका टोलीले आफ्ना पार्टीका सांसदबीच सुमधुर सम्बन्ध र अनुशासन कायम गर्छन् र आवश्यकता अनुसार गठबन्धनमा रहेका अन्य पार्टीका संसदीय दलका नेतासँग वार्ता गर्छन् ।

सञ्चारको स्पष्ट माध्यम स्थापना गर्ने ।

कुनै पनि खालको गठबन्धन बनाउन र त्यसलाई कायम राख्न सञ्चारको ठूलो महत्त्व हुन्छ । गठबन्धनका कामका सम्बन्धमा सरोकारवालाई जति धेरै जानकारी दिए पनि त्यसलाई 'अति धेरै' भनिँदैन । गठबन्धनका विभिन्न सदस्यको सहभागिताविना बन्द कोठामा निर्णय गर्दा त्यसले असमझदारी र अविश्वास बढाउँछ । गठबन्धन टुक्रने सम्भावना पनि हुन्छ । गठबन्धन बनाइसकेपछि पार्टीहरूले गठबन्धनका सदस्यबीचमा, हरेक पार्टीभित्र, आममानिस र सञ्चारमाध्यमसँग सञ्चार गर्नुपर्छ । यसो गर्दा सबैको सोच एकै किसिमको हुन्छ ।

सञ्चारको खुला माध्यमले गठबन्धनबीच विश्वासको वातावरण बनाउन सहयोग पुग्छ, जसले गर्दा गठबन्धनका साभेदारले 'हनिमुन' समयभन्दा पछि पनि गठबन्धनमा रहिरहँदा फाइदा भएको देख्छन् । गठबन्धनले निम्न समूहबीच सञ्चारको स्पष्ट माध्यम स्थापना गर्नुपर्छ :

- संसदीय दल (निर्वाचन गठबन्धन भए उम्मेदवारबीच); र
- पार्टीका पदाधिकारी र संसद् (निर्वाचन गठबन्धन भए चुनाव प्रचारमा संलग्न जनशक्ति) ।

यसबाहेक, हरेक पार्टीले गठबन्धन संयन्त्रमा बसेका पार्टी नेताका साथै संयन्त्रमा नरहेका नेता (उदाहरणका लागि, महिला र युवा विभाग, मजदुर युनियनका नेता) सँग पनि राम्रो सञ्चार कायम राख्नुपर्छ । संयोजित सार्वजनिक रणनीति बनाउनु पनि जरूरी हुन्छ ।

सञ्चारका औपचारिक र अनौपचारिक दुवै माध्यम अपनाउने ।

विभिन्न विषयमा निर्णय गर्नका लागि मन्त्रपरिषद् र गठबन्धन व्यवस्थापनका संयन्त्रका बैठक नियमित रूपमा बस्छन् । जुन गठबन्धनका सदस्य नियमित रूपमा अनौपचारिक बैठक बसेर नयाँ विषय उठाउँछन्, भइरहेका छलफललाई अभि अगाडि बढाउँछन्, अप्ठ्यारा प्रश्न उठाउँछन्, मतभेद अनि द्वन्द्व बढेर व्यक्तिगत र पार्टीगत प्रतिष्ठाका विषय बन्नुभन्दा पहिले नै तिनको हल निकाल्छन्, त्यस्ता गठबन्धनलाई फाइदा भएका उदाहरण छन् । यसो गर्ने औपचारिक संयन्त्र कस्तो हुनुपर्छ भन्ने कुरा विस्तृत रूपमा लेखेर राख्नुपर्छ, जसले गर्दा गठबन्धनका सबै साभेदारलाई के कस्ता आशा गर्ने भन्ने कुरा पहिले नै थाहा हुन्छ । अनौपचारिक सञ्चार पनि उत्तिकै महत्त्वपूर्ण हुन्छ । यस्तो सञ्चारले सम्बन्ध विकास गर्न र विश्वासको वातावरण बनाउन थप सहयोग गर्छ । पार्टीले आफ्ना साभेदारलाई संस्थागत र व्यक्तिगत रूपमा अभि राम्रोसँग बुझ्न निरन्तर समय दिइरहनुपर्छ । उनीहरूले कुनै पनि विषयलाई आफ्ना साभेदारका दृष्टिकोणले हेर्ने कोसिस गर्नुपर्छ र सबैलाई फाइदा हुने खालको समाधान निकाल्न लगातार प्रयास गर्नुपर्छ ।

सञ्चार गर्न र सानातिना मतभेद समाधान गर्न राजनीतिक सल्लाहकारलाई परिचालन गर्ने ।

गठबन्धनका प्रक्रियालाई व्यवस्थापन गर्न सांसद र मन्त्रीलाई कुशल कर्मचारीको सहयोग चाहिन्छ । यस प्रक्रियामा राजनीतिक सल्लाहकारले निम्न किसिमका महत्वपूर्ण भूमिका खेल्न सक्छन् :

- गठबन्धनका सदस्य र पार्टीका सरोकारवाला निकायबीच जानकारी आदानप्रदानका कामलाई सहज बनाउन; र
- साना र मध्यमस्तरका मतभेद समाधान गर्न, समस्याले विकराल रूप लिनुभन्दा अघि नै तिनको समाधान गर्न र त्यस्ता मतभेद अनि समस्या आममानिसले चाल नपाउन र नेताले यस्ता विषयमा छलफल गर्नु नपरोस् भन्नका लागि ।

यसको एउटा उदाहरण यसै प्रकाशनका पछिल्ला खण्डमा दिइएको केस स्टडीमा जोन ब्रुटनले दिएका छन् । सरकारका सबै निकायले गठबन्धनका कार्यक्रम लागू गरेको यकिन गर्न, पहिलेका गठबन्धनमा जुन मतभेद हल गर्न मन्त्रपरिषद्को बैठकमा धेरै समय र ऊर्जा खर्च गरिएको थियो, ती मतभेद हल गर्न सल्लाहकारले कस्तो भूमिका खेलेका थिए भन्ने कुरा उनले भनेका छन् ।

अनुभव

गठबन्धनमा काम गर्दा : सञ्चार

बेल्जियम

सञ्चारलाई जीवन्त बनाउन र मतभेद हुन सक्ने विषय हल गर्न सानो वार्ता टोली सधैं सक्रिय हुन्छ ।

कोलम्बिया

विभिन्न समूहबीच हुने सञ्चार सरल, स्पष्ट र प्रवाहमय हुनुपर्छ । सञ्चार सोभै भएका खण्डमा, भए गरेका निर्णयका बारेमा प्रवाहपूर्ण सञ्चार भएमा र सन्देश स्पष्ट भएमा अस्पष्टता (असमझदारी) कम गर्न सहयोग पुग्छ । यसो गर्दा समस्या आउन पाउँदैन । सञ्चारका दुई खालका माध्यम उपयोग गर्नुपर्छ : (१) गठबन्धनका साभेदार अथवा पार्टीबीचको औपचारिक सम्बन्ध, (२) गठबन्धनका साभेदारबीचको सम्बन्ध जीवित राख्न अनौपचारिक कुराकानी ।

द नेदरल्याण्ड्स

गठबन्धनमा रहेका सबै पार्टीका एक एक जना मुख्य नेताबीच नियमित रूपमा बैठक हुने गर्थ्यो । यस्तो बैठक संसदीय दलका नेताबीच हुन्थ्यो । यस 'गठबन्धन बैठक समूह' को मुख्य काम परिवर्तनशील राजनीतिक/सामाजिक सन्दर्भमा गठबन्धन सरकारका कार्यक्रमका सबल र दुर्बल पक्षको समीक्षा गर्नु थियो । बैठकमा लचकता र स्थायित्व दुवै अपनाउनुपर्छ, जसले गर्दा हरेक साभेदारले केही कुरा पाउँछन्, केही कुरा त्याग्छन् र यस्तो काम सन्तुलित रूपमा हुन्छ । गठबन्धनका सदस्यबीच कुनै खास समस्या आएमा पार्टीका पदाधिकारी र/अथवा त्यस विषयमा समूहको नेतृत्व गर्ने जिम्मेवारी पाएका संसदीय दलका सदस्यसँग बैठक बसेर समस्या हल गर्नुपर्छ ।

'गठबन्धन बैठक समूह' बाहेक गठबन्धनमा रहेका सबै पार्टीका कार्यसमितिको बैठक पनि समय समयमा बस्दा राम्रो हुन्छ । गठबन्धनमा आबद्ध पार्टीका सांसदहरूले पनि बैठक बसेर निश्चित विषयमा छलफल गर्न र ती विषयमा संसद्मा कदम चाल्न सक्छन्, जसले गर्दा संसद्मा गठबन्धन अन्तर्गत संयुक्त रूपमा काम गर्दा आपसी विश्वासको वातावरण तयार हुन्छ । गठबन्धनमा सहभागी भएका पार्टीको (तिनका प्रतिनिधि वा हर्ताकर्ताको) वार्षिक 'साधारण सभा' डाकेर नीतिगत विषयमा छलफल गर्न पनि सकिन्छ ।

रोमानिया

गठबन्धनका सबै साभेदारले आफ्ना साभा लक्ष्य सम्भन्नु सबैभन्दा बढी जरुरी हुन्छ। गठबन्धन कायम राख्नुपर्छ भन्ने लाग्छ भने त्यसका लागि कुशलतापूर्वक सञ्चार गर्नुपर्छ। यसबाहेक, नियमित औपचारिक बैठकका साथै अनौपचारिक बैठक पनि भइरहनुपर्छ। गठबन्धनमा काम गर्दा आउने सबै समस्या सकेसम्म चाँडो समाधान गर्नका लागि गठबन्धन बनाउनेहरूले औपचारिक मध्यस्थताको बाटो पनि अपनाउनुपर्छ।

नर्वे

नर्वेको राजनीतिमा मन्त्री, समिति र संसदीय दलबीचको समन्वय, सहकार्य र सञ्चार नभई नहुने कुरा हो। हरेक मन्त्रालयले आफ्नो कार्यक्षेत्रसँग सम्बन्धित स्थायी समितिका सबै नेतासँग स्पष्ट सञ्चार कायम राखेको हुनुपर्छ। यस्तो दोहोरो सञ्चार कायम राखेका खण्डमा मन्त्रीलाई आफ्ना कुरा बताउन सजिलो हुन्छ। स्थायी समितिमा नयाँ विचार ल्याउन र नयाँ काम गर्न कतिको उपयुक्त हुन्छ भनी छलफल गर्न सकिन्छ। यस्तो सञ्चार माध्यम सरकारमा रहेका र विपक्षी पार्टी दुवैसँग सञ्चार गर्न काम लाग्छ। राष्ट्रका लागि नीति बनाउँदा सबैलाई ध्यान दिनुपर्छ। हरेक संसदीय दल र तिनका नेतृत्वबीच सञ्चार स्थापना गर्न समितिका नेताले पनि सहयोग गर्छन्।

आवश्यक परेमा विशिष्टकृत उपसमितिको उपयोग गर्ने

निश्चित विषयमा अनुसन्धान गर्न र छलफललाई सहज बनाउन गठबन्धनमा रहेका दलहरूले उपसमिति गठन गर्न पनि सक्छन्। बृहत्तर नीतिगत निर्णय गर्ने बेलामा यस्ता विषयगत उपसमितिसँग परामर्श लिन सकिन्छ। उनीहरूले गठबन्धन र समाजका विभिन्न क्षेत्रबीच समन्वय गराउन सक्छन्। यस्ता समितिले जनसम्पर्क गर्ने र शासनमा बृहत्तर सहभागिता जुटाउने संयन्त्रको काम पनि गर्छन्।

उदाहरण

नर्वेमा गठबन्धनबीच सञ्चार

नर्वेको केआरएफले सन् १९९७-२००० का बीचमा तीन वटा गठबन्धन सरकारको नेतृत्व गर्‍यो। गठबन्धनपछि पार्टीले आन्तरिक र बाह्य सञ्चारका लागि अनुकरणीय अभ्यास र सिकिएका पाठसम्बन्धी आफ्ना अनुभवको समीक्षा गर्‍यो। त्यस समीक्षाका आधारमा तय भएका सिकिएका पाठ र अनुकरणीय अभ्यास निम्नबमोजिम छन् :

- कार्यकारी, पार्टीको राष्ट्रिय संरचना र संसदीय दलका बीचमा उत्कृष्ट सञ्चार कायम हुनुपर्छ। केआरएफले आफ्नो सञ्चार प्रणाली अन्तर्गत एक जना 'कुरियर' नियुक्त गरेको थियो, जसको काम यी सबै समूहकहाँ लिखित पत्र पुऱ्याउनु थियो।
- हरेक हप्ता बैठक हुन्थ्यो, जसमा हरेक मन्त्रालय, तिनका कर्मचारी र संसदीय दलका सदस्य अनि पार्टीको मुख्यालयका पदाधिकारीले आपसमा जानकारी आदानप्रदान गर्थे।

- गठबन्धन सरकारका सदस्यबीच गरिने नियमित औपचारिक र अनौपचारिक बैठक (सामाजिक कार्यक्रमसमेत) महत्त्वपूर्ण हुन्छन् भन्ने प्रमाणित भएको छ । यस क्षेत्रमा सिक्लिएको एउटा पाठ यसप्रकार छ : मन्त्रालयका विभिन्न तहका व्यक्तिलाई संलग्न गराउनु पर्छ । मन्त्रालय, संसदीय दल र पार्टीका मुख्यालयका विभिन्न व्यक्तिलाई समावेश गरेर गरिने अनौपचारिक कार्यक्रम पनि उपयोगी हुन्छन् ।
- हरेक पार्टीका संसद् सदस्य र आफ्ना पार्टीका मन्त्रीबीच जानकारी अद्यावधिक गराउन र परामर्श गर्न साप्ताहिक बैठक आयोजना गरियो ।
- हरेक पार्टीले तदर्थ समिति बनाए, जसले सरकारी कार्यक्रममा नपरिसकेका विषयमा अनुसन्धान गरी नीतिगत प्रस्ताव तयार गरे । यी समितिले आफ्ना पार्टीका मन्त्रालय र संसद् सदस्यलाई ती नीतिका बारेमा जानकारी गराए । पार्टीका विभिन्न तहलाई सामेल गरेर सरकारमा केआरएफ पार्टीको योगदान बलियो बनाउने संयन्त्रका रूपमा पनि यी समितिले काम गरे ।
- हरेक पार्टीका मन्त्रीहरूले पार्टीका शाखाको व्यापक भ्रमण गरी सरकारमार्फत पार्टीले गरेका कामबारेमा बताउनुका साथै पार्टीका सदस्यबाट सल्लाह, सुझाव र प्रतिक्रिया लिए । यस्ता बैठक त्यति बेला अभूत महत्त्वपूर्ण भएका थिए, जति बेलामा केआरएफले गठबन्धनका अन्य सदस्यसँग लेनदेन गर्नुपर्थ्यो ।
- सरकारले जति बेला कुनै निश्चित विषयमा सार्वजनिक सल्लाह, सुझाव माग्थ्यो त्यति बेला पार्टी सल्लाह र सुझाव बटुल्न सक्रिय रूपमा लाग्थ्यो । पार्टीका स्थानीय शाखाका सल्लाह, सुझाव लिन पार्टीले आन्तरिक बैठक आयोजना गर्थ्यो ।
- सरकारले निश्चित सामाजिक समूह अथवा भौगोलिक क्षेत्रमा प्रभाव पर्ने नीतिगत विषयमा काम गर्दा मन्त्रालयले ती समूह अथवा क्षेत्रका मानिससँग परामर्श गर्न विशेष प्रयत्न गर्थ्यो ।
- सरकारका सञ्चार रणनीतिमा सामेल गर्नुपर्ने महत्त्वपूर्ण विषय पहिचान गर्नका लागि मात्रै हरेक मन्त्रालयले केही मानिस खटाएका थिए ।

सार्वजनिक रूपमा बोल्दा गठबन्धनका सबै पार्टीका प्रतिनिधिले एउटै स्वरमा बोल्ने, सबै पार्टीलाई बोल्न मञ्च उपलब्ध गराउने ।

बाह्य सञ्चार होसियारीपूर्वक संयोजन गर्नुपर्छ, जसले गर्दा सार्वजनिक रूपमा सञ्चार गर्दा गठबन्धनका सबैले एउटै आवाज प्रस्तुत गरून् । सञ्चार रणनीति बनाउँदा यसरी बनाउनुपर्छ, जसले हरेक सदस्यलाई प्रस्तुत हुन अथवा आफूले गठबन्धनलाई दिएका योगदानबारे बताउन उचित अवसर दिन्छ । प्रायः गरेर गठबन्धनका एक जना प्रवक्ता हुन्छन् । उनलाई सहयोग गर्न पेशेवरहरूको टोली हुन्छ । यसबाहेक, गठबन्धनले निश्चित नीति अथवा विषयमा बोल्न निश्चित प्रवक्ता तोक्न सक्छ ।

आयरल्याण्डमा आमसञ्चार माध्यमसँगको सम्पर्क गठबन्धनका साभेदारबीच सहमति भएको सरकारका कार्यक्रममा आधारित थियो । सहमति टुङ्गो लागेपछि गठबन्धनले 'समयबद्ध घोषणा' प्रणाली बनायो, जसमा सञ्चार माध्यमलाई उपयोग गर्नेबारेमा दीर्घकालीन र अल्पकालीन नीति संलग्न थिए । त्यसका लागि यो समयमा यस्ता काम हुन्छन् भन्ने अनुमान गरिएको थियो । मन्त्रालयका प्रेस अधिकारीले सरकारका प्रेस अफिसलाई रिपोर्ट दिन्थे । सरकारी प्रेस अफिसको व्यवस्थापन प्रवक्ता अथवा उनका नायबले गर्थे । यसमा अनौठो कुरा के थियो भने प्रवक्ता गठबन्धनका ठूला दलका हुन्थे भने उनका नायब साना दलका । प्रेस अफिसले विभिन्न मन्त्रालयबीच समन्वय गर्थ्यो र आवश्यक भएमा सङ्कटसँग जुध्नका लागि आपत्कालीन प्रणाली तयार गर्थ्यो ।

मतभेदलाई बन्द ढोकाभित्र सुल्झाउने

दुनियाका अगाडि भगडा गर्दा गठबन्धनका सबै सदस्यलाई नराम्रो असर पर्छ । मतभेदलाई सकेसम्म बन्द ढोकाभित्र सुल्झाउनुपर्छ । सञ्चार माध्यम र आममानिसका अगाडि प्रस्तुत हुँदा गठबन्धन एक ढिका हुनुपर्छ ।

उदाहरण

स्वीडेनमा गठबन्धन व्यवस्थापन^{२५}

१. मन्त्रिमण्डल : मन्त्रिमण्डलको बैठक नियमित रूपमा हप्ताको एकपल्ट बस्थ्यो । यस्ता बैठकमा औपचारिक निर्णय गरिन्थ्यो र भविष्यमा गर्नुपर्ने निर्णयबारेमा छलफल हुन्थ्यो । दिनैपिच्छेका लञ्च मिटिङमा मन्त्रीहरूले अनौपचारिक छलफल गर्ने अवसर पाउँथे ।
२. समन्वय समूह : यस समूहको बैठकको अध्यक्षता राज्य सचिवले गर्थे । खास विषयगत आधारमा गरिने यी बैठकमा समन्वय गर्ने अधिकारीहरूले भाग लिन्थे । बैठकमा दैनन्दिन कामको समन्वय र सानातिना मतभेद समाधानका काम गरिन्थे ।
३. राज्य सचिव : यसबाहेक, हरेक मन्त्रालयका राज्य सचिवहरू एक अर्काबीच नियमित रूपमा भेटघाट गर्थे । समन्वय समूहका बैठकले सुल्झाउन नसकेका मतभेद सुल्झाउने कोसिस यस बैठकले गर्थ्यो ।
४. पार्टीका नेता : राज्य सचिवको तहमा सुल्झन नसकेका मतभेद समाधानका लागि गठबन्धनमा रहेका पार्टीका नेतासमक्ष पेश गरिन्थ्यो ।

गठबन्धनभित्र आफ्नो विशेष पहिचान बनाउने ।

गठबन्धनमा रहेका सबै पार्टीले आफ्ना साभेदारप्रतिको कर्तव्य र पार्टीको अलग पहिचान कायम राख्ने दायित्वबीच सन्तुलन गर्नुपर्ने अप्ठ्यारो अवस्था सामना गर्नुपर्छ । पार्टीले आफ्ना नीति र नेता सबैभन्दा उत्तम छन् भन्ने ठान्ने हुनाले पार्टीको अलग पहिचान कायम राख्नु जरूरी हुन्छ । यसबाहेक, पार्टीले चुनावका बेला आफूले गरेका वाचाप्रति आफू अडिग रहेको कुरा पनि देखाउनुपर्ने हुन्छ । अन्त्यमा, अलग पहिचान कायम राख्दा आगामी चुनावमा पार्टीलाई रणनीतिक रूपले प्रस्तुत गर्न सजिलो हुन्छ ।

लेनदेन गठबन्धनका लागि नभई नहुने कुरा हो । साभेदारहरूले विभिन्न समयमा उठेका विषयमा सक्रिय भएर वादविवाद र छलफल गर्नुपर्छ । कुनै पार्टीले कुनै विषयमा 'जित' हात पार्छन् भने कुनै विषयमा उनीहरूले आफ्ना कुरा त्यागेर अरूलाई 'जित' दिलाउनुपर्ने हुन्छ । आन्तरिक तयारीका चरणमा यकिन गरिएका प्राथमिकताका आधारमा हरेक पार्टी आफ्ना सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण अडान नछाड्न अडिग रहनुपर्छ र गठबन्धनभित्र आफ्नो अलग पहिचान कायम राख्नुपर्छ । यसबाहेक, आफ्नो पार्टीका प्राथमिकतामा प्रकाश पार्न राजनीतिक पार्टीले सञ्चार माध्यम, आफ्ना सहयोग समूह र सञ्जालको उपयोग गर्नुपर्छ ।

२५ ओलोफ रुडन, "मेनेजिङ कोअलिसन गभर्मेन्ट्स: द स्वीडिस एक्सपेरियन्स," ७१५-७१६ ।

केही मुख्य नेता सरकारमा नजाने ।

सरकार बनाउने गठबन्धनमा सामेल भएका पार्टीहरू नेतृत्व तहमा रहेका सकेसम्म धेरै नेतालाई सरकारमा पठाउन चाहन्छन् । यसो किन गर्छन् भन्ने कुरा बुझ्न सकिन्छ । तर, केही वरिष्ठ नेतालाई सरकारभन्दा बाहिरै राख्दा पार्टीको विशिष्ट छवि कायम राख्न र आफ्नो अडान प्रस्तुत गर्न अथवा पार्टीका सन्देश प्रवाह गर्न अवसर मिल्छ । पार्टीलाई गठबन्धनभन्दा अलग निकायका रूपमा प्रस्तुत गर्न पाइन्छ ।

पार्टी संरचनासँग सम्पर्क कायम गरिरहने ।

गठबन्धनसम्बन्धी जानकारी अद्यावधिक गर्न र त्यसबारे छलफल गर्न पार्टीको कार्यसमितिका सदस्यहरूले नियमित रूपमा बैठक गर्नुपर्छ । यसो गर्दा उनीहरूले आवश्यक परेमा सल्लाह, सुझाव दिने अनि पार्टीका विभिन्न निकाय र समर्थकलाई सान्दर्भिक कुरा बताउने अवसर पाउँछन् । गठबन्धनका नीति/निर्णयका सम्बन्धमा पार्टी सदस्य/समर्थक र नेतृत्व सबैको एउटै मत होस् भन्नाका लागि दोहोरो सञ्चार (अनलाइन र विभिन्न खालका सोसल मिडियाका साथै परम्परागत तरिका उपयोग गरेर) जरूरी हुन्छ । गठबन्धनका विषयमा पार्टीका सदस्य र आमनागरिकसँग छलफल गर्न, असमझदारी हटाउन र पार्टीका समर्थक/कार्यकर्तामा रहेका असन्तुष्टि वा निराशा हटाउन पार्टीका नेताले समय छुट्याउनुपर्छ । असन्तुष्टिलाई सानैमा, शुरुमै समाधान गरिएन भने तिनले चाँडै विभाजन निम्त्याउन सक्छन् ।

यसबाहेक, संसदीय दलका नेताले आफ्नो पार्टीको अधिवेशनमा विस्तारमा प्रतिवेदन बुझाउनुपर्छ । यस्ता अधिवेशनमा सामान्यतया पार्टीले संसद्मा गरेका कामका बारेमा प्रतिवेदन पेश गरी तिनका बारेमा प्रश्नोत्तर गरिन्छ । अधिवेशनले पारित गरेका सल्लाह र सुझावका आधारमा पार्टीको आगामी नीति तय गरिन्छ ।

अनुभव

गठबन्धनमा काम गर्दा पार्टी संरचनासँग सम्पर्क कायम राख्ने

आयरल्याण्ड

सरकार चलाउन पाउनु ठूलो पुरस्कार पाउनु हो तर यो काम चुनौतीपूर्ण छ । गठबन्धन सरकार चलाउनु अझ चुनौतीपूर्ण कुरा हो । सरकारमा रहेका साना पार्टीका लागि आफ्ना कुरा अरूलाई सुनाउनु र गठबन्धनले हासिल गरेका उपलब्धिको जस लिनु जरूरी हुन्छ तर ठूला पार्टीको बल र प्रभाव बढी हुनाले साना पार्टीका लागि यो काम कठिन हुन्छ । पार्टीका सबै तहलाई नियमित रूपमा जानकारी दिएर यो कठिनाई हटाउन सकिन्छ ।

पार्टीका दृष्टिकोणले हेर्दा पार्टी सदस्य र समर्थकका अपेक्षा व्यवस्थापन सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण कुरा हो । गठबन्धन सरकार बनाउँदा विभिन्न पार्टीका नीति मिलाउनुपर्ने हुन्छ र आफ्ना नीति कति हदसम्म त्याग्ने भन्ने कुरा पार्टी कत्रो छ भन्नेमा निर्भर गर्छ । मतदाताले पार्टीको नीतिगत अडानका आधारमा भोट दिएका हुन्छन् । ती नीतिमा फेरबदल भएमा उनीहरू निराश हुन्छन् ।

सबैभन्दा तल्लो तहका कार्यकर्ता सबैभन्दा बढी मात्रामा धुवीकृत हुन्छन् भने पार्टीका नेता सबैभन्दा बढी सौहार्दपूर्ण हुन्छन् । हरेक तहमा बढीभन्दा बढी सुमधुर सम्बन्ध राख्न कठिन हुन्छ तर यसो गर्दा फाइदा हुन्छ ।

नर्वे

कार्यान्वयनको चरण शुरू भएपछि, गठबन्धनले राजनीतिक मञ्चका रूपमा काम थालेपछि पार्टीको आन्तरिक संयन्त्रले जानकारी र सूचना आदानप्रदान गर्ने माध्यमको भूमिका निर्वाह गर्न थाल्छ। सबै तहमा आन्तरिक संवाद हुन्छ। हरेक पार्टीका संसदीय दल हुन्छन्। ती दल हरेक हप्ता बैठक बस्छन्। ती बैठकमा सरकारमा छलफल भइरहेका विषयमा कुराकानी हुन्छ। आफ्ना पार्टी र मतदातालाई प्रतिनिधित्व गर्ने हुनाले यो समूहले केन्द्रीय भूमिका निर्वाह गर्छ। यसबाहेक, हरेक पार्टीका केन्द्रीय समितिको बैठक वर्षमा चारदेखि पाँच पटक बस्छन्। हरेक क्षेत्रका प्रतिनिधि भएको बृहत्तर बैठक वर्षमा दुईदेखि तीन पटक बस्छ। नीतिगत विषयमा वार्ता गर्दा र गठबन्धन सम्झौता कार्यान्वयन प्रक्रिया तय गर्दा आफ्नो पार्टीलाई कसरी प्रस्तुत गर्ने भन्ने कुरा यस्ता बैठकमा निर्धारण हुन्छ। कस्तो अडान लिने भन्ने विषयमा पनि बैठकले निर्देशन गर्छ। यसबाट सम्बन्धित पार्टीका सदस्यलाई मात्रै नभई समग्र राष्ट्रलाई फाइदा पुग्छ।

कोलम्बिया

आदर्श अवस्थामा पार्टीले आफ्ना विभिन्न तहमा सञ्चार गर्ने प्रणाली स्थापना गर्नुपर्छ। सबै समूहले सञ्चारका लागि आफ्ना 'वास्तविक' प्रणाली स्थापना गर्ने भए पनि यी औपचारिक प्रणालीका माध्यमलाई अनावश्यक हल्ला र द्वन्द्व कम गर्न उपयोग गर्न सकिन्छ।

उदाहरण

जर्मनीमा गठबन्धन व्यवस्थापन संरचना^{२६}

१. नियमित कुराकानी : गठबन्धन बनाउनका लागि वार्ता गर्ने टोली गठबन्धन बनिसकेपछि स्थायी तर अनौपचारिक संस्थामा बदलिन्छ, जहाँ सबै मुख्य निर्णय गरिन्छन्। यो समूह हरेक दुई हप्तामा एक पटक बस्छ। यसमा गठबन्धनमा सामेल सबै पार्टीका वरिष्ठ नेता सामेल हुन्छन्। यस समूहमा १२ जनासम्म सदस्य हुन्छन्।
२. पार्टीहरूका संसदीय दलको नियमित समन्वय बैठक : १२-१५ जनासम्म सदस्य हुने यस्ता बैठकमा चान्सलर र मन्त्रिपरिषद्का अन्य सदस्यलगायत संसदीय पार्टीका वरिष्ठ सदस्यले भाग लिन्छन्। यस्तो बैठकमा सदस्यहरूलाई जानकारी आदानप्रदान गर्ने र संसदीय रणनीति समन्वय गर्ने अवसर मिल्छ।
३. नीतिगत कार्यसमूह : यस्ता समूह खास नीतिगत विषयका आधारमा गठन भएका हुन्छन्। तिनमा गठबन्धनमा सामेल सबै पार्टीका बराबरी सदस्य हुन्छन्। ती सबै आफ्ना क्षेत्रका प्राविधिक विषयका विज्ञ हुन्छन्। यसो गर्दा गठबन्धनका सदस्यले आ-आफ्ना नीतिगत विज्ञताबाट लाभ लिन सक्छन्। अनि, राजनीतिक नेताहरूले पनि प्राविधिक र जटिल विषयको भ्रष्टमा अल्मलिनुपर्दैन।
४. उच्चस्तरीय संयन्त्र : यस संयन्त्रमा गठबन्धनमा रहेका सबै पार्टीका मुख्य नेता सामेल हुन्छन्। नियमित वार्तामा सुल्झन नसकेका समस्या अथवा मतभेद यस संयन्त्रमा सुल्झाइन्छन्।

२६ आडम र ब्रौम, कोअलिसन्स।

पार्टीका विभिन्न गतिविधि गरिरहने ।

आफ्नो पार्टी गठबन्धनमा रहेका बेलामा पनि पार्टीहरूले आफ्ना गतिविधि गरिरहनुपर्छ । गठबन्धन सम्भौतामा उल्लेख नभएका नीतिका बारेमा पार्टीले आफ्नो दृष्टिकोण प्रस्तुत गर्न कार्यक्रम आयोजना गर्न सक्छन् । आफ्ना सफलताबारे प्रकाश पार्न र आफूले भोगेका कठिनाइ बताउन पार्टीले आन्तरिक बैठक र आमसभा गर्न सक्छन् ।

गठबन्धनबाट आफ्नो पार्टीमा परेको प्रभाव निरन्तर मूल्यात्तन गर्ने र आवश्यक परेमा उपचारात्मक उपाय अपनाउने ।

गठबन्धनमा काम गर्दा त्यसमा रहेका पार्टीलाई धेरै पटक गठबन्धन छाडौं जस्तो लाग्न सक्छ । वर्कसिट ९क मा गठबन्धनबाट प्राप्त उपलब्धि र त्यसका चुनौती अनि आफ्ना प्राथमिकताका नीति अघि बढाउने काम, पार्टीको समग्र छवि तथा पार्टी समर्थकमा गठबन्धनबाट परेको प्रभावको मूल्याङ्कन नियमित रूपमा गर्न राजनीतिक पार्टीले उपयोग गर्न सक्ने ढाँचा प्रस्तुत गरिएको छ । आफ्नो पार्टीको कार्यकुशलताका सम्बन्धमा आममानिसको विचार कस्तो छ भन्ने जाँच सर्वेक्षण पनि गर्न सकिन्छ । उदाहरणका लागि, नर्वेमा सन् २००१-२००५ मा गठबन्धन सरकार बनाएका बेलामा गठबन्धनका सदस्यले गठबन्धन सरकारका कार्यकुशलताका सम्बन्धमा मतदाताका विचार बुझ्न मतदाता सर्वेक्षण गराए । त्यस सर्वेक्षणमा दुईवटा मुख्य खण्ड थिए । पहिलोमा गठबन्धन सरकारको कार्यकुशलता (पहिलेको एकल सरकारका तुलनामा) का सम्बन्धमा आममानिसका विचार बुझ्न खोजिएको थियो । दोस्रो खण्डमा गठबन्धनमा रहेका पार्टीका सदस्यलाई आफ्नो पार्टीको कार्यकुशलतासम्बन्धी प्रश्न सोधिएको थियो । दोस्रो खण्डका प्रश्नले गठबन्धनका सदस्य पार्टीलाई पार्टीको उचित प्रचार-प्रसार कायम राख्न रणनीति बनाउन र गठबन्धनभित्र आफ्नो अलग पहिचान कायम राख्न सहयोग गरे । पार्टीले आफ्नो कार्यकुशलताको जसरी समीक्षा गरे पनि यस्तो विश्लेषणका आधारमा पार्टीले गठबन्धन बनाउँदा लिएका लक्ष्य पूरा नभईकनै गठबन्धन त्याग्ने निर्णय गर्न सक्छन् । अथवा, पार्टी शुरूमा भनिएको अवधिसम्म गठबन्धनमा रहिरहन सक्छन् ।

अनुभव

गठबन्धनमा काम गर्दा : आफ्नो पार्टीको पहिचान कायम राख्ने

रोमानिया

गठबन्धनका रहेका समयमा जहिले पनि पार्टीले आफ्ना विचारलाई आत्मसात गर्नुपर्छ र आफ्नो वैचारिक विशिष्टतासँग मिल्दो काम गर्नुपर्छ । यस्तो काम गर्न पाउने विषयमा साभेदारहरूबीच गठबन्धन बनाउँदाका शुरूकै चरणमा, वार्ताकै बेला सबैले स्वीकार गरेको हुनु उत्तम हुन्छ । यसो गर्दा पार्टीभित्र मात्र होइन गठबन्धनका सबै सदस्यले आफ्ना सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण नीति/विचार कायम राखिरहन पाउँछन् भन्ने कुरा स्पष्ट हुन्छ । गठबन्धन कायम रहेसम्म यस्ता महत्त्वपूर्ण विषयलाई आदर गर्दा हरेक पार्टीको पहिचानको भावना वृद्धि हुन्छ ।

बेल्जियम

पार्टीले सदस्य र अरू सरोकारवालाई नियमित रूपमा जानकारी दियो । मन्त्रीहरूले त्रैमासिक रूपमा क्षेत्रीय भेला आयोजना गरे ।

द नेदरल्याण्ड्स

यो ठूलो चुनौतीपूर्ण काम हो । गठबन्धनको सदस्य भएका बेलामा पनि पार्टीले आफ्ना कार्यक्रम गर्नुपर्छ । पार्टीले आफ्ना विचार एवं नीति प्रवर्द्धन गर्न र बाह्य संसारसँगको सम्बन्ध सुदृढ पार्न संसद्मा नयाँ काम थाल्न सक्छन्, नागरिक समूहसँग बैठक गर्न सक्छन् । पार्टी गठबन्धनप्रति प्रतिबद्ध हुनैपर्छ तर नयाँ, पहिले नदेखिएका समस्या आउन सक्छन् । त्यसैले, समय बित्दै जाँदा गठबन्धन सम्झौता कार्यक्रममा नपरेका विषयमा पनि गर्नुपर्ने काम आइलाग्छन् । आफ्नो छवि राम्रो पार्नका लागि पार्टीले केही राजनीतिक मुद्दालाई प्राथमिकता दिएर तिनमा काम गर्न सक्छ । अनुभवले के भन्छ भने आफ्नो राजनीतिक पहिचानमा जोड दिने सबैभन्दा राम्रो काम भनेको आफ्नो पार्टीको सञ्चार माध्यम र सञ्चारका साधन उपयोग गर्नु हो, जसले गर्दा पार्टीले आफ्ना कामका बारेमा लक्षित समूहलाई जानकारी दिन सक्छ । गठबन्धनका अन्य साभेदारलाई अर्को पार्टीले लिएका सञ्चार नीतिबारेमा थाहा हुन्छ, त्यसैले आफ्ना कुरा बताउँदा साँचो कुरा मात्रै बताउनुपर्छ ।

आयरल्याण्ड

हरेक पार्टीका वरिष्ठ र कनिष्ठ मन्त्रीका साथै पार्टीका वरिष्ठ नेताबीच नियमित भेटघाट हुनुपर्छ । यस्ता भेटघाटमा उनीहरूले आफ्ना सबैभन्दा बढी चासोका विषयका नीति कार्यान्वयनको अवस्था र आफ्नो कार्यकुशलताबारेमा समीक्षा गर्नुपर्छ । यो काम व्यवस्थित ढङ्गले गरिएमा यसका आधारमा सञ्चार नीति बनाउन सकिन्छ, जसले गर्दा पार्टीलाई आफ्नो अलग पहिचान कायम राखिरहन सहयोग पुग्छ । तर, यस काममा धेरै हौसिनु हुँदैन । गठबन्धनले गरेका निश्चित काम वा गठबन्धनका निश्चित सफलताको जस एउटा पार्टीले लिएको जस्तो देखिएमा यो ज्यादै संवेदनशील कुरा हुन्छ । विभिन्न पार्टीबीच आपसी सम्बन्ध कायम राख्न र विभिन्न समयमा उठ्ने संवेदनशील विषय हल गर्न पार्टी-पार्टीबीच व्यवस्थापन संरचना जरुरी हुन्छ ।

आफ्नो कार्यकुशलता समीक्षा गर्न गठबन्धनले औपचारिक संयन्त्र बनाउनुपर्छ । निर्वाचन गठबन्धनका लागि यस्तो समीक्षा गर्ने उपयुक्त समय निर्वाचनको परिणाम आइसकेपछि हो । त्यति बेला उसले चुनाव प्रचार अभियानका सबल र दुर्बल पक्षका साथै गठबन्धनबीचको समन्वयका बारेमा पनि समीक्षा गर्नुपर्छ । सरकार बनाउने र विधायिकी गठबन्धन हो भने गठबन्धनले बनाएका कार्यक्रममा उल्लेख भएका लक्ष्य हासिल गर्ने दिशामा भएका प्रगतिबारे वार्षिक रूपमा समीक्षा गर्नुपर्छ । गठबन्धनका कुनै क्षेत्रमा निश्चित पार्टीले आफ्ना विचारका आधारमा अलग ढङ्गले काम गरेका छन् भने उनीहरूले त्यसो गर्दा हात लागेका लाभ र हानिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ । यस क्रममा प्राप्त केही जानकारी (जस्तै, नीतिगत विषयमा हासिल भएका सफलता) आममानिसलाई बताउन सकिन्छ । अन्य जानकारी पार्टीको रणनीति बनाउन उपयोग गर्न सकिन्छ ।

पाँचौँ चरण : सिकिएका पाठको अभिलेख

गठबन्धन भङ्ग हुने केही साभा कारण यसप्रकार छन् :

नीतिगत मतभेद हुनु : राष्ट्रिय बजेट, रक्षा, स्वास्थ्य सेवा जस्ता विषयमा लिनुपर्ने नीतिका सम्बन्धमा गठबन्धनका साभेदारबीच व्यापक मतभेद हुन सक्छ । गठबन्धनमा बसिरहनका लागि आफूले कुनै पनि हालतमा नछाड्ने अडान लिएका विषयमा अडान फेरुपर्ने अवस्था आएमा निश्चित सदस्यले गठबन्धन छाड्ने चलन पनि छ ।

नेताहरूबीच मतभेद हुनु : गठबन्धन निर्माणका लागि व्यक्तिगत अथवा अनौपचारिक सम्बन्ध औपचारिक संरचना र विधि जति नै महत्त्वपूर्ण हुन्छन् । अरू सबै कुरा ठीक भए पनि गठबन्धनमा सामेल पार्टीका नेताबीच सम्बन्ध बिग्रँदा पनि गठबन्धन भङ्ग हुन सक्छ ।

गठबन्धनबाट फाइदाभन्दा बेफाइदा बढी हुनु : गठबन्धनमा रहेका केही पार्टीले गठबन्धनमा बस्दा फाइदाभन्दा बेफाइदा (नीतिगत अडान र/अथवा जनसमर्थनका क्षेत्रमा) बढी भएको निष्कर्ष निकाल्न सक्छन् (यस्तो क्षति ठूला दललाई भन्दा साना दललाई बढी हुने गरेको छ) ।

पार्टीभित्र मतभेद हुनु : कहिलेकाहीँ, गठबन्धनमा रहेका एक वा त्योभन्दा बढी पार्टीभित्र गठबन्धनमा रहिरहने विषयमा यति बढी मतभेद हुन्छ कि उसले गठबन्धनका अरू साभेदारप्रतिको आफ्नो प्रतिबद्धता पूरा गर्न सक्ने अवस्था हुँदैन । यस्तो विवादबाट पार्टीको एकतामा पुगेको क्षतिको पूर्ति गर्न पार्टी गठबन्धनबाट अलगिन्छ ।

गठबन्धन बनाउँदाको उद्देश्य पूरा हुनु : जुन उद्देश्यले गठबन्धन भएको थियो त्यो उद्देश्य पूरा भएपछि (उदाहरणका लागि, निर्वाचन सकियो, गठबन्धन सरकारको आयु पूरा भयो आदि) गठबन्धनका सदस्य अब उप्रान्त आ-आफ्ना ढङ्गले अघि बढ्न सहमत हुन सक्छन् ।

गठबन्धन सफल साबित भयो र उसलाई जनताको अत्यधिक समर्थन मिले जस्तो देखियो भने गठबन्धनका साभेदार त्यही गठबन्धनमा बसिरहन सक्छन् । यस्तो अवस्थामा गठबन्धनमा रहेका पार्टीका सामु निम्न विकल्प हुन्छन् :

- **विकल्प १ : नवीकरण ।** निर्वाचन गठबन्धनमा सामेल भएका पार्टी चुनावपछि पनि गठबन्धन संयन्त्रलाई सामान्य संशोधन गरेर वा नगरीकन नवीकरण गर्न सहमत हुन सक्छन् । अधिकांश अवस्थामा गठबन्धनका साभेदारले आगामी निर्वाचनमा प्रस्तुत गर्ने नीतिगत विषयमा सहमत हुनुपर्छ ।
- **विकल्प २ : पुनर्वार्ता ।** निर्वाचनपछि पार्टीहरूले निर्वाचनका लागि बनाइएको गठबन्धनका अनुभव र पाठका आधारमा निर्वाचन गठबन्धनलाई बिउँताउन फेरि बृहत् वार्ता गर्न सक्छन् । यस्तो वार्तापछि पार्टीहरूबीच अलि बढी लचिलो गठबन्धन बन्न सक्छ अथवा एकदमै बृहत् र विस्तृत विवरण उल्लेख गरिएको गठबन्धन सम्भौता हुन सक्छ ।
- **विकल्प ३ : आ-आफ्नै ढङ्गले अघि बढ्ने ।** गठबन्धनका साभेदारले निर्वाचन गठबन्धन नबनाईकन एक्लाएकलै ढङ्गले निर्वाचनमा जाने सहमति गर्न सक्छन् । यसो गर्दा चुनावमा पर्याप्त सिट जितिएका खण्डमा आगामी सरकार बनाउन गठबन्धन गर्ने सहमति (यस्तो सहमतिका बारेमा सार्वजनिक रूपमा घोषणा गर्न पनि सकिन्छ) गर्न सक्छन् ।

त्यसपछि हुने निर्वाचनबाट निम्न किसिमका परिदृश्य देखिन सक्छन् :

- **पराजय** : सरकारमा पुग्न बनाइएको गठबन्धन अथवा पार्टीले त्यसपछि हुने निर्वाचनमा शासन गर्न आवश्यक पर्ने मत नपाउन सक्छ । यसको अर्थ हो – त्यस गठबन्धन अथवा पार्टीले केही समय सत्ताबाहिर बस्नुपर्छ । निर्वाचनमा हार भएपछि पहिले गठबन्धनमा सामेल भएका पार्टीले आ-आफ्नै ढङ्गले चल्ने वा गठबन्धनमा बसेर प्रतिपक्षीको भूमिका निर्वाह गर्ने भन्ने कुरामा विचार गर्न सक्छन् ।
- **पुनर्गठन** : मतदाताले समर्थन नगरेकाले, पार्टीभित्र मतभेद भएकाले र/अथवा आफ्ना लक्ष्यमा पुग्नका लागि एकलै सक्षम छु भन्ने लागेर गठबन्धनमा रहेका एक वा त्यसभन्दा बढी पार्टीले गठबन्धन छाडेर एकलै अघि बढ्ने विचार गर्न सक्छन् । यस्तो अवस्थामा बाँकी रहेका गठबन्धनका साभेदारले सरकार गठन गर्नका लागि आवश्यक मत पुऱ्याउन एक वा त्यसभन्दा बढी नयाँ सदस्य थप्न सक्छन् । यसरी गठबन्धन (निर्वाचन गठबन्धन होस् वा सरकार बनाउने होस्) बनाउनका लागि वार्ताका पूरै प्रक्रिया अपनाउनुपर्छ ।
- **नवीकरण** : निर्वाचनका लागि बनाइएको गठबन्धनले सरकार चलाउने मत पायो भने पनि नयाँ सरकारका नीति र सरकारका पद बाँडफाँटका विषयमा सहमतिमा पुग्न वार्ता हुनुपर्छ । गठबन्धनको कुनै सदस्यको चुनावी परिणाम पहिलेको भन्दा धेरै फेरिएको हुन सक्छ । यसले निर्वाचनपछि सरकार बनाउन गठन गरिने गठबन्धनका वार्तालाई प्रभाव पार्छ ।

गठबन्धनबाट प्राप्त उपलब्धि र यसबाट सिकिएका पाठको समीक्षा गर्ने ।

गठबन्धनमा रहेका पार्टी अब एकलै अघि बढ्ने भए पनि अथवा गठबन्धनमै बस्ने भए पनि हरेक गठबन्धन निर्माणका अनुभवबाट सिकिएका पाठको समीक्षा गर्नु र त्यसलाई लिपिबद्ध गर्नु जरुरी हुन्छ । यसले निम्न कामलाई सम्भव बनाउँछ :

- गठबन्धन निर्माणबाट आफ्नो पार्टीमा परेका राम्रा र नराम्रा प्रभावको स्पष्ट चित्र आकलन गर्न,
- गठबन्धन बनाउँदा के पाठ सिकियो भन्ने कुरा पत्ता लगाउन, जुन निकट वा दूर भविष्यमा अर्को गठबन्धन बनाउने बेलामा काम लाग्छ, र
- अबको बाटो तय गर्न ।

गठबन्धनबाट पार्टीको छवि तथा जनधारमा परेको प्रभावको मूल्यात्कन गर्ने र अबको बाटो तय गर्ने काममा पार्टीका विभिन्न तहका सञ्जठनलाई संलग्न गराउने ।

धेरैजसो अवस्थामा गठबन्धन बनाउँदा आफ्नो पार्टीमा के प्रभाव पऱ्यो र त्यसबाट के पाठ सिकियो भन्ने कुरा नेतालाई थाहा हुन सक्छ । तैपनि, यस विषयमा व्यवस्थित रूपमा शृङ्खलाबद्ध छलफल चलाउनुपर्छ । यसले निम्न काममा सहयोग पुऱ्याउँछ :

- के राम्रो भयो र के राम्रो भएन भन्ने विषयमा विभिन्न विचार थाहा पाउन,
- मानिसलाई (खासगरी असन्तुष्टहरूलाई) आफ्ना कुरा सुनाउने अवसर दिन, र
- पार्टी (अथवा गठबन्धन) लाई बलियो बनाएर अगाडि बढ्ने विषयमा नयाँ विचार लिन ।

यस सन्दर्भमा पार्टीका स्थानीय सञ्जठनबाट आउने विचार एकदमै उपयोगी हुन्छन् । यी सञ्जठनले देशभरिका आफ्ना सदस्य र समर्थकसँग गाढा सम्बन्ध राखेका हुन्छन् । यिनीहरूले सर्वसाधारणका विचार व्यक्त गर्न सक्छन् । यस प्रक्रियालाई विभिन्न तरिकाले व्यवस्थित गर्न सकिन्छ । यसमा पार्टीका विभिन्न तहका दृष्टिकोण आउनुपर्छ :

- पार्टी नेतृत्वको,
- सार्वजनिक रूपले निर्वाचित पदाधिकारीको,
- तल्लो तहका संरचना र सदस्यको, र
- भ्रातृ/भगिनी सङ्गठन (उदाहरणका लागि, महिला र युवा सङ्गठन, मजदुर युनियन) को ।

यसबाहेक, समीक्षा गर्दा गठबन्धन निर्माणका हरेक चरणमा सिकिएका पाठका बारेमा पार्टीका सरोकारवालाहरूका विचार बुझ्नुपर्छ । उदाहरणका लागि, नवेमा सन् २००१-२००५ सम्म गठबन्धन सरकारमा काम गरिसकेपछि केआरएफका मुख्यालयका पदाधिकारीले भूतपूर्व मन्त्री र उनीहरूका सहयोगी कर्मचारी, संसदीय दलका सदस्य, पार्टी संरचनामा काम गरिरहेका कर्मचारीका विचार बुझ्न परामर्श गरे । यसपछि सिकिएका पाठका बारेमा समीक्षा गरियो र पार्टीको राष्ट्रिय कार्यकारी परिषद्ले त्यसलाई अन्तिम रूप दियो ।

कहिलेकाहीँ, गठबन्धनले आफ्नो पार्टीलाई धेरै ठूलो क्षति पुऱ्याएको देखिएमा नेतृत्वले राजीनामा दिन सक्छ, नयाँ नेतृत्व छान्नुपर्ने हुन सक्छ । यसो भएमा नयाँ नेतृत्व छान्नका लागि गरिने प्रचार अभियानमा गठबन्धनबाट पार्टीमा परेको प्रभाव र आगामी कार्यदिशाको मुद्दा हाबी हुन सक्छ । जे भए पनि, गठबन्धनमा आफ्नो पार्टीको कार्यकुशलताको समीक्षा गर्ने उपयुक्त प्रक्रिया अघि बढाउन जरुरी हुन्छ । यसलाई यस्तो किसिमले व्यवस्थित गर्नुपर्छ, जसले पार्टीका नेतालाई दोष लगाउनेभन्दा पनि सिकिएका पाठ लिपिबद्ध गर्ने सार्थक अवसर सिर्जना गर्छ ।

हो, धेरै कुरा गठबन्धन बनाउने विषयमा निर्णय लिन अपनाइएको प्रक्रियामा भर पर्छ । यस्तो प्रक्रिया समावेशी थियो भने पार्टीका नेताहरूले त्यसको जिम्मा आफूले मात्र लिनुपर्दैन । तर, के के पाठ सिकिए र भविष्यमा कस्ता सुधार गर्नुपर्छ भन्ने कुरा थाहा पाउने प्रक्रियामा भने पार्टीको बृहत्तर सङ्गठनलाई संलग्न गराउनुपर्छ । परामर्श प्रक्रिया अपनाएर यो जिम्मेवारी अरूलाई समेत बाँड्न सकिन्छ । भविष्यमा गठबन्धन बनाउँदा के कस्ता अपेक्षा राख्नुपर्छ भन्ने कुरा थाहा दिन पनि परामर्श प्रक्रिया उपयोगी हुन्छ । निर्णय प्रक्रिया समावेशी थिएन भने भविष्यमा यी र यस्ता विषयमा निर्णय लिँदा कस्तो प्रक्रिया अपनाउनुपर्छ भन्ने विषयमा पनि छलफल गर्न सकिन्छ ।

गठबन्धन निर्माणका अनुभवको समीक्षा गर्नका लागि तल केही विकल्प दिइएका छन् । यीबाहेक अन्य विकल्प पनि हुन सक्छन् ।

विकल्प १ : स्थापित परामर्श संयन्त्रमार्फत यो विषय छलफलका लागि प्रस्तुत गर्ने ।

अधिकांश पार्टीमा स्थापित परामर्श संयन्त्र हुन्छन् । गठबन्धन निर्माणबाट पार्टीमा परेको प्रभाव र त्यसबाट सिकिएका पाठबारे समीक्षा गर्न यस्ता संयन्त्र उपयोग गर्न सकिन्छ । यस्ता संयन्त्र निम्नबमोजिम हुन सक्छन् :

- राष्ट्रिय कार्यकारी परिषद्को बैठक,
- संसदीय दलको बैठक,
- भ्रातृ/भगिनी संस्था (उदाहरणका लागि, महिला र युवा सङ्घ) को बैठक, र
- पार्टीको सम्मेलन/अधिवेशन ।

गठबन्धनमा काम गर्दा हासिल अनुभव र सिकिएका पाठका बारेमा पार्टीका विभिन्न तहका सङ्गठनका नियमित बैठकमा छलफल गर्न सकिन्छ । अथवा, विशेष बैठक बोलाउन सकिन्छ, जुन बैठक गठबन्धनका अनुभवको समीक्षा गर्ने र अबको बाटो तय गर्ने विषयमा मात्र केन्द्रित हुन्छ ।

विकल्प २ : विशेष परामर्श बैठक आयोजना गर्ने ।

गठबन्धन निर्माणबाट पार्टीमा ठूलो र नराम्रो प्रभाव पऱ्यो भन्ने लागेको छ भने विशेष परामर्श प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने हुन सक्छ । यसलाई पार्टी पुनः उत्थानको बृहत् अभियानका रूपमा लिन पनि सकिन्छ । यस्तो प्रयास अन्तर्गत गठबन्धन निर्माण प्रक्रियाको अध्ययन गरी सुभाब दिन आयोग गठन गर्न पनि सकिन्छ । सदस्यसँग शृङ्खलाबद्ध परामर्श बैठक आयोजना गर्न सकिन्छ । सदस्यहरूबीच सर्वेक्षण गर्न सकिन्छ । अनलाइन र सामाजिक सञ्जाल उपयोग गर्न सकिन्छ । पार्टीको विशेष महाधिवेशन पनि गर्न सकिन्छ । यसबाहेक, जनमत सर्वेक्षण गराउन पनि सकिन्छ, जसले पार्टीसम्बन्धी आममानिसका धारणा, गठबन्धन सरकारमा पार्टीको कार्यकुशलता र भविष्यमा पार्टीले ध्यान दिनुपर्ने क्षेत्रका सम्बन्धमा धेरै जानकारी दिन सक्छ । दोस्रो चरणमा भनिएभैं, नर्वेली पार्टीलाई सन् २००१-२००५ को गठबन्धन सरकारमा आफूलाई कुन ठाउँमा राख्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्न जनमत सर्वेक्षणले महत्त्वपूर्ण सहयोग गरेको थियो ।

वर्कसिट ९क र ९ख मा समीक्षा गर्दा ख्याल गर्नुपर्ने केही प्रश्न दिइएका छन् । जस्तोसुकै अवधारणा अपनाए पनि यी प्रश्नमा विचार पुऱ्याउनुपर्छ ।

भविष्यमा गठबन्धन बनाउन प्रयास गर्दा पहिलेका गठबन्धनबाट सिक्िएका पाठ उपयोग गर्नुपर्छ ।

अनुभव

सिक्िएका पाठ

कोलम्बिया

गठबन्धनले पार्टीको आन्तरिक एकता ध्वस्त पऱ्यो । यसले पार्टीभित्र मतभेद ल्यायो । आन्तरिक छलफल गरेर र पार्टीको महाधिवेशन आयोजना गरेर हामीले यसलाई हटाउनुपर्छ ।

बेल्जियम

पार्टीका सदस्य र सांसदका अपेक्षा व्यवस्थापन गर्ने काम अर्थात् यो पार्टीको बहुमतको सरकार होइन, पार्टीले सत्तामा साभेदारी मात्र गरेको हो भन्ने कुरा बुभाउनु सबैभन्दा ठूलो चुनौती थियो ।

रोमानिया

सबै राजनीतिक प्राणिसँग सौहार्दपूर्ण सम्बन्ध कायम राख्नुपर्छ । आज जो शत्रु छ, ऊ भोलि मित्र हुन सक्छ ।

अर्जेन्टिना

गठबन्धनका सदस्यबीचको भिन्नता (व्यक्तित्व, मत र सरकारी पदका अर्थमा) सबैभन्दा ठूलो चुनौती थियो । केही काम गरेर यीमध्ये केही भिन्नता हटाउन हामी सफल भयौं । ती काम यसप्रकार थिए : हामीले राष्ट्रिय र स्थानीय तहमा विधायिकी एजेण्डा तयार गर्दा हाम्रो गुणात्मक प्रभाव प्रदर्शन गर्नु र हाम्रो नेतृत्वशैली (सहमति निर्माण तथा विविधता र जटिलतालाई आदर गर्ने चलनमा आधारित हाम्रो अवधारणा) देखायौं ।

उदाहरण

लिबरल डेमोक्र्याट्सका अनुभवबाट सिकिएका पाठ^{२७}

संयुक्त अधिराज्यमा सन् २०१०-२०१५ सम्म शासन गरेको कन्जरभेटिभ र लिबरल डेमोक्र्याटबीचको गठबन्धनको अन्तिम महिनामा इन्स्टिच्युट फर गभर्मेन्ट नामक संस्थाले लिबरल डेमोक्र्याट पार्टीका वरिष्ठ नेताले लेखेको एउटा कार्यपत्र प्रकाशन गर्‍यो । त्यस प्रकाशनमा कन्जरभेटिभ पार्टीसँग मिलेर सरकार बनाउँदा सिकिएका केही पाठ र भविष्यमा गठबन्धन बनाउँदा के गर्नुपर्छ भन्ने विषयमा केही सिफारिस उल्लेख गरिएका छन् । यो सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध दस्तावेज थियो, जसमा सरकारका कार्यसञ्चालनसँग सम्बन्धित धेरै विषयमा प्रकाश पारिएको थियो । त्यसका साथै, गठबन्धनबाट आफ्नो पार्टीमा परेका केही प्रभावका बारेमा पनि लेखकले प्रकाश पारेका थिए । त्यस दस्तावेजले यस्तो समीक्षा (यसका साथै, बढी संवेदनशील विषयमा गरिने पार्टीको आन्तरिक गोप्य समीक्षा) कति महत्त्वपूर्ण र उपयोगी हुन्छ भन्ने कुरा देखाएको छ । त्यस कार्यपत्रमा उल्लेख भएका मुख्य कुरा तल दिइएका छन् :

“गठबन्धनलाई राम्रो र काम गर्न सक्ने बनाउन सरकारले कुनै विषयमा निर्णय गर्नुपर्दा ती विषयमा गठबन्धनका साभेदारलाई ‘पहिले नै थाहा दिनुपर्छ’ भन्ने सिद्धान्त अपनाउनुपर्छ ।” प्रधानमन्त्रीकहाँ जाने सबै दस्तावेज उपप्रधानमन्त्री (लिबरल डेमोक्र्याट) ले हेर्नुपर्छ र त्यसमा उल्लेख भएका कदमसँग उनी सहमत हुनुपर्छ भन्ने कुरा पहिले नै, वार्ताका क्रममै यी दुईवटा पार्टीले सहमति गरेका थिए । गठबन्धन सरकारले काम थालेपछि यो कुरा पहिले सोचेभन्दा धेरै महत्त्वपूर्ण साबित भयो ।

“कार्यविधिका सम्बन्धमा सकेसम्म बढी विस्तृत विवरण शुरूकै चरणमा तयार गर्नुपर्छ ।” सञ्चार माध्यमसम्मको पहुँच र ठूला काम/नीति घोषणा गर्ने अवसरका सम्बन्धमा डेमोक्र्याटका नेताहरूले भिन्न-भिन्न खालको अनुभव गरेका थिए । मन्त्रपरिषद्का समितिले सुल्झाउन नसकेका विषय सुल्झाउन गठबन्धन कमिटीको बैठक बोलाइनेछ भन्ने कुरा शुरूकै सम्भौतामा उल्लेख भएको भए पनि यस्तो बैठक बसेन भन्दा हुन्छ । ती नेताले के सल्लाह दिएका छन् भने भविष्यमा गठबन्धन कमिटीमा हवीप र क्याबिनेट मन्त्रीहरू रहनुपर्छ । सञ्चार माध्यमसम्मको पहुँच जस्ता विषयमा उठेका मतभेद यस कमिटीले सुल्झाउनुपर्छ । यस कमिटीले सुल्झाउन नसकेका विषय मात्रै उच्चपदस्थ नेताकहाँ पठाउनुपर्छ ।

“सरकारी संयन्त्र र पदसम्बन्धी आफ्ना ‘माग’ शुरूमै स्पष्ट पाऱ्यो भने आफ्नो अवस्था बलियो हुन्छ र समय बचत हुन्छ ।” लिबरल डेमोक्र्याटले नीतिगत विषयमा वार्ताको तयारी गर्न धेरै समय खर्च गरेका थिए । कन्जरभेटिभले चाहिँ नीति र सरकारी पद दुवै विषयमा राम्रो तयारी गरे जस्तो देखिन्छ । भविष्यमा गठबन्धन बनाउँदा आफ्नो पार्टीले प्रभावशाली मन्त्रालयका मन्त्री र अभू बढी राजनीतिक सल्लाहकारको पद माग गर्नुपर्छ भनी ती नेताले लेखेका छन् ।

गठबन्धन सरकारको अवधि सकिएपछि गरिएको निर्वाचनमा कन्जरभेटिभ पार्टीले बहुमत हासिल गर्‍यो र सरकार चलाउन गठबन्धन बनाउनुपरेन ।

२७ निक हार्भे, “आफ्टर द रोज गार्डेन : ह्यारास लेसन्स फर द स्मलर कोअलिसन पार्टी अबाउट हाव टु बि सिन एण्ड हर्ड इन गभर्मेन्ट,” द इन्स्टिच्युट फर गभर्मेन्ट, फेब्रुअरी २, २०१५, http://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/After%20the%20rose%20garden_0.pdf.

वर्कसिट १ : गठबन्धन बनाउँदा गर्नुपर्ने कामको सूची

पहिलो चरण : पार्टीको रणनीति तयार गर्ने

जुन पार्टीले वार्ता गर्नु भन्दा अघि राम्रो रणनीति बनाएको छ, त्यो पार्टी रणनीतिक साभेदार पत्ता लगाउन, आफूलाई फलदायी हुने सम्भौता गर्ने गरी वार्ता गर्न र गठबन्धन निर्माणका क्रममा आउने कठिनाइ हटाउन बढी सफल हुने सम्भावना हुन्छ ।

- गठबन्धन बनाउनुका उद्देश्य तय गर्ने ।
- कानुनी प्रावधान हेर्ने ।
- पार्टीका आन्तरिक नियम अध्ययन गर्ने ।
- गठबन्धन बनाउनका लागि पार्टीका लागि के कस्ता थप आन्तरिक नियम र कार्यविधि चाहिन्छन् भन्ने पत्ता लगाएर त्यससम्बन्धी कुरा पार्टीभित्र भन्ने ।
- रणनीति बनाउन टोली गठन गर्ने, रणनीति बनाउने टोलीले निम्न अनुसारका काम गर्नुपर्छ :
 - पार्टीका सबल र दुर्बल पक्षको समीक्षा गर्नुपर्छ,
 - सम्भावित साभेदारका बारेमा सम्भव भएसम्म बढी अनुसन्धान गर्नुपर्छ,
 - पार्टीको नीतिका प्राथमिकता तोक्नुपर्छ । कुन पार्टीलाई पहिलो प्राथमिकता दिने, कुनलाई दोस्रो प्राथमिकता दिने र कुनै हालतमा छाड्न नहुने अडान के हो भन्ने स्पष्ट पार्नुपर्छ,
 - गठबन्धन बनाउँदा आफूले राख्ने मागका प्राथमिकता तोक्ने (मन्त्री पद अथवा उम्मेदवार सिट, कर्मचारीसम्बन्धी व्यवस्था आदि), पहिलो र दोस्रो प्राथमिकताका साथै कुनै हालतमा नछाड्ने माग के हुन् भन्ने प्रष्ट पार्नुपर्छ,
 - गठबन्धनको संरचना कस्तो हुने तथा सम्भौतापत्रमा कुन कुन विषय (उदाहरणका लागि, भूमिका र जिम्मेवारी, विवाद समाधान विधि आदि) उल्लेख गर्नुपर्छ, त्यसको मस्यौदा तयार गर्नुपर्छ,
 - वार्ता प्रक्रियाका लागि (उदाहरणका लागि, संरचना, विधि, प्रबन्ध, बाह्य सञ्चार कसरी गर्ने आदि) प्रस्ताव मस्यौदा गर्नुपर्छ,
 - 'संयोजक' अथवा औपचारिक सभाध्यक्ष चाहिन्छ कि भन्ने विचार गर्नुपर्छ,
- पार्टीको समर्थन र विश्वास प्राप्त अनि अरू पक्षले आदर गर्ने सानो वार्ता टोली गठन गर्नुपर्छ (वार्ता टोली रणनीति बनाउने टोलीभन्दा अलग बनाउने विचार छ भने) ।
- सम्भावित साभेदारको नाडी छाम्नुपर्छ : मनमिल्ने साभेदारसँगको गठबन्धन सफल हुने सम्भावना बढी हुन्छ भन्ने कुरा ख्याल गर्नुपर्छ ।

दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता

यस चरणमा हरेक पार्टी आफूले तयार गरेका रणनीतिका आधारमा वार्तामा बस्छन् र गठबन्धन बनाउँदाका शर्तका सम्बन्धमा सहमतिमा पुग्छन् भन्ने आशा गरिन्छ ।

- वार्ता थाल्नु वार्ता गर्ने : वार्ता प्रक्रियाका नियम र कार्यविधि तय गर्ने ।
- पहिले सजिलो विषयमा वार्ता गर्ने : यसो गर्दा आपसी विश्वास र सकारात्मक वातावरण तयार हुन्छ ।
- तर, “सबै विषयमा सहमति नभइकन कुनै पनि विषयमा भएको सहमतिलाई सहमति मानिने छैन” भन्ने सिद्धान्त अपनाउनुपर्छ ।
- वार्ताको निर्णय लेख्ने ।
- आवश्यक परेमा कठिन प्राविधिक विषय छलफलका लागि कार्यसमूहमा पठाउने ।
- मिलन विन्दु पत्ता लगाउन विभिन्न अवधारणा अपनाउने ।
- मतभेद अन्त्य गर्नका लागि विभिन्न विकल्पमा विचार गर्ने, आवश्यक परेमा असहमत हुन सहमत हुने ।
- गठबन्धनमा पछि आउन सक्ने विवाद समाधान गर्ने विधिका बारेमा अहिले नै सहमति बनाउने ।
- पार्टीभित्र छलफल गर्नुपर्ने र वार्ता नसकिउज्जेल कुरा गोप्य राख्नुपर्ने अवस्थाका बीच सन्तुलन कायम गर्ने ।

तेस्रो चरण : गठबन्धनको थालनी

सहमति भएर वार्ता टुङ्गिन थालेपछि सम्झौतामा औपचारिक रूपले हस्ताक्षर गर्नुपर्छ । यस चरणमा सहमति भएका शर्त विस्तृत रूपमा उल्लेख भएको सम्झौतापत्रलाई अन्तिम रूप दिइन्छ, विभिन्न राजनीतिक दलका आधिकारिक निकायबाट अनुमोदन गरिन्छ र गठबन्धन बनेको सार्वजनिक घोषणा गरिन्छ ।

- गठबन्धनका दैनिक कामकारवाहीलाई निर्देश गर्ने गरी विस्तृत विवरण राखिएको लिखित सम्झौताको खाका तयार गर्ने ।
- सम्झौता अनुमोदनसम्बन्धी पार्टीका नियम पालना गर्ने ।
- अनुमोदन गरिएको सम्झौताका बारेमा पार्टीका सबै निकाय र सदस्यलाई जानकारी दिने ।
- पार्टीले सम्झौता अनुमोदन गरिसकेपछि त्यसबारे सार्वजनिक जानकारी दिने ।

चौथो चरण : गठबन्धनमा काम गर्दा

गठबन्धनका साभेदारले सम्भौता लागू गर्दा आपसमा राम्रो सम्बन्ध कायम राख्नुपर्छ । हरेक पार्टीले गठबन्धनप्रतिको दायित्व र पार्टीको अलग पहिचान राख्नुपर्ने बाध्यताका बीचमा सन्तुलन मिलाउनुपर्छ ।

- गठबन्धनका नेताको भूमिकाप्रति विशेष ध्यान दिने ।
- गठबन्धनका संसदीय समूहका नेता छान्दा (यस्तो गर्नुपर्छ भने) विचार पुन्याएर छान्ने ।
- सञ्चारको स्पष्ट नीति तय गर्ने ।
- सञ्चारका औपचारिक र अनौपचारिक दुवै माध्यम उपयोग गर्ने ।
- आपसमा सञ्चार गर्न र सानातिना विवाद समाधान गर्न राजनीतिक सल्लाहकारको सेवा लिने ।
- आवश्यक परेका खण्डमा विशिष्टीकृत उपसमिति बनाउने ।
- सार्वजनिक रूपमा बोल्दा एउटै विचार बोल्ने, सबै पार्टीका सदस्यलाई मञ्चमा स्थान दिने ।
- मतभेदलाई बन्द कोठाभित्र सुल्झाउने ।
- गठबन्धनभित्र आफ्नो छुट्टै स्थान बनाउने ।
- पार्टीका केही मुख्य नेता सरकारमा नजाने ।
- पार्टी सङ्गठनलाई वार्तासम्बन्धी विषयमा जानकारी दिइरहने, वार्ता सम्बन्धमा परामर्श लिइरहने ।
- पार्टीका विभिन्न गतिविधि आयोजना गर्ने ।
- गठबन्धनबाट आफ्नो पार्टीमा परेका प्रभावको निरन्तर अनुगमन गर्ने र आवश्यक परेमा नराम्रा असर हटाउन उपाय अपनाउने ।

पाँचौँ चरण : सिकिएका पाठको अभिलेख

निश्चित समयपछि गठबन्धनमा संलग्न पार्टीले अब एकलै अधि बढ्ने निर्णय गरे पनि वा अर्को गठबन्धन बनाउने निर्णय गरे पनि यो गठबन्धन बनाएर त्यस अन्तर्गत काम गर्दा के पाठ सिकियो भन्ने समीक्षा गरेर त्यसको अभिलेख राख्ने काम गर्नुपर्छ। यसो गर्दा गठबन्धनबाट आफ्नो पार्टीमा परेका राम्रा र नराम्रा प्रभावको चित्र स्पष्ट हुन्छ र त्यसका आधारमा भविष्यमा गठबन्धन बनाउँदा के कसो गर्नुपर्छ भन्ने थाहा हुन्छ।

-
- गठबन्धनका उपलब्धि र त्यसबाट सिकिएका पाठको समीक्षा गर्ने।
 - गठबन्धनले आफ्नो पार्टीमा पारेको प्रभाव मूल्याङ्कन र भविष्यमा जाने बाटो तय गर्ने काममा पार्टीका विभिन्न तहका सङ्गठनलाई समावेश गर्ने।
 - भविष्यमा गठबन्धन निर्माणको प्रयास गर्दा यसबाट सिकिएका पाठ उपयोग गर्ने।

वर्कसिट २ : कानुनी प्रावधान हेर्ने

उद्देश्य : गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी कानुनी प्रावधानबारे पार्टीलाई सतर्क गराउन र ती प्रावधान पालना गर्न सहयोग गर्नु ।

उपयोगकर्ता : पार्टीको रणनीति बनाउने टोली ।

उपयोग गर्ने समय : पहिलो चरण – पार्टीको रणनीति बनाउँदा ।

गठबन्धन बनाउने विचार गरेका पार्टीले आफ्नो देशका कानुनी प्रावधानमा यी कुरा खोज्नुपर्छ :

गठबन्धन निर्माण र त्यस अन्तर्गत सहकार्यका सम्बन्धमा के कस्ता बन्देज छन् ? गठबन्धन बनाएर काम गर्न के कस्ता कानुनी प्रावधान पूरा गर्नुपर्छ ?

निम्न कुरामा ध्यान दिनुपर्छ :

- गठबन्धन कसले, के उद्देश्यका लागि बनाउन पाउँछ ?
- गठबन्धन बनाउँदा विशेष राजनीतिक वित्त विनियोजन गर्नुपर्ने अथवा प्रतिवेदन बुझाउनुपर्ने प्रावधान छ ?
- समानुपातिक प्रतिनिधित्व प्रणालीमा गठबन्धन सूचीका लागि यति प्रतिशत मत ल्याउनैपर्छ भन्ने केही प्रावधान छ ? (समानुपातिकतर्फ यस्तो थ्रेसहोल्ड प्रत्यक्षतर्फ भन्दा फरक हुन सक्छ ।)

गठबन्धन दर्ता गराउन के कस्ता दस्तावेज चाहिन्छन् ?

यी कुरामा पनि ध्यान दिने :

- सम्भौतापत्रमा समावेश हुनैपर्ने कुरा के के हुन् ?
- गठबन्धन दर्ता गर्दा के कस्ता कागजात र अनुमोदन संलग्न गर्नुपर्छ ?

निर्वाचन आयोग वा पार्टी दर्ता गर्ने निकायमा गठबन्धन दर्ता गर्दा कागजात पेश गर्ने समय तालिका कस्तो छ ?

यी कुरामा विचार पुऱ्याउने । यी काम गर्ने अन्तिम म्याद कहिलेसम्म हुन्छ पत्ता लगाउने :

- गठबन्धनले कानुनी मान्यता लिइसक्नुपर्ने,
- उम्मेदवारी दर्ता गर्ने, र
- चुनाव प्रचार-प्रसार अभियानमा लागेको खर्चको विवरण बुझाउने ।

वर्कसिट ३ : पार्टीको सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र जोखिम

उद्देश्य : रणनीतिक गठबन्धन साभेदार छनोट र वार्ता रणनीति तयार गर्न आवश्यक जानकारी भेला गर्नु ।

उपयोगकर्ता : पार्टीको रणनीति बनाउने टोली ।

उपयोग गर्ने समय : पहिलो चरण – पार्टीको रणनीति बनाउँदा ।

रणनीति तयार गर्दा पार्टीका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र जोखिम विश्लेषण गर्ने चलन छ । यस कामलाई विभिन्न सन्दर्भमा उपयोग गर्न सकिन्छ । जस्तै : व्यापारमा, व्यक्तिगत पेशागत विकासका लागि र राजनीतिमा । गठबन्धन निर्माणका सन्दर्भमा यस्तो विश्लेषण पार्टीको त्यस्तो रणनीति तयार गर्न उपयोग गरिन्छ, जसले निम्न काम गर्छ :

- पार्टीको सबल पक्षलाई अभि सुदृढ पार्छ,
- दुर्बल पक्ष हटाउन सहयोग गर्छ,
- कुनै पनि अवसरबाट अधिकतम फाइदा दिलाउँछ, र
- जोखिम व्यवस्थापन गर्छ ।

सबल पक्ष	दुर्बल पक्ष
<ul style="list-style-type: none"> • आफ्नो पार्टीले के काम राम्रोसँग गर्न सक्छ ? • आफ्नो पार्टीको कुन पक्षलाई अरूले सबल पक्ष ठानेका छन् ? • आफ्नो पार्टी कुन नीतिगत क्षेत्रमा बलियो छ ? आममानिसले कुन नीतिगत क्षेत्रमा आफ्नो पार्टीलाई बलियो ठानेका छन् ? • कुन जनसाङ्ख्यिक क्षेत्र (उदाहरणका लागि, लैङ्गिक, उमेर, भौगोलिक क्षेत्र, सामाजिक-आर्थिक अवस्था) मा आफ्नो पार्टी सबैभन्दा बढी लोकप्रिय छ ? 	<ul style="list-style-type: none"> • कुन नीतिगत क्षेत्रमा पार्टीले सुधार गर्नुपर्नेछ ? • कुन जनसाङ्ख्यिक समूहमा पार्टी सबैभन्दा कम लोकप्रिय छ ? • आफ्नो पार्टीको कुन पक्षलाई अरूले कमजोर पक्ष ठानेका छन् ? • कुन क्षेत्रमा आफ्नो पार्टीको स्रोत-साधन अरू पार्टीको भन्दा कम छ ? • अधिकांश सदस्यले गठबन्धन निर्माणका कामलाई समर्थन गर्लान् ?

अवसर	जोखिम
<ul style="list-style-type: none"> • अरू पार्टीका कुन कुन कमजोरी हटाउन वा आवश्यकता पूरा गर्न आफ्नो पार्टीले उनीहरूलाई सहयोग गर्न सक्छ ? • अरूसँग गठबन्धन बनाउँदा पार्टीलाई के फाइदा होला ? • कुन राजनीतिक मुद्दामा पार्टी बढी प्रभावशाली हुने सम्भावना छ ? 	<ul style="list-style-type: none"> • सम्भावित गठबन्धनका साभेदारसँग गठबन्धन निर्माणका अरू कुन कुन विकल्प छन् ? • गठबन्धन निर्माणले गर्दा आफ्नो पार्टीमा कस्तो असर पर्ला/आफ्नो पार्टीको छवि कसरी धमिलिएला ? • अरू पार्टीलाई साँच्चै विश्वास गर्न सकिन्छ ? • गठबन्धन बनाउँदा पार्टीको छवि धमिलिने अथवा समर्थक समूहको सहयोग गुम्ने गरी कुनै राजनीतिक लेनदेन गर्नुपर्ने अवस्था आउन सक्ला ?

विकल्प : सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र जोखिम अनि समय

गठबन्धनलाई धेरै कुराले असर गर्छन् । निर्वाचन समय तालिका, उम्मेदवारी दर्ता गर्ने अन्तिम म्याद, अरू गठबन्धन बन्ने सम्भावना र सरकार गठन गरिसक्नुपर्ने अन्तिम म्याद जस्ता कुराले गठबन्धन निर्माण गर्दा कुन विकल्प छान्ने भन्ने निर्धारण गर्छ । पार्टीका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र जोखिम विश्लेषण गर्ने क्रममा पार्टीका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र जोखिम पछिसम्म जस्ताको तस्तै रहलान् अथवा बिग्रेर जालान् अथवा सुध्रेलान् भन्ने कुरामा ध्यान दिनुपर्छ । अर्को शब्दमा तलको अवस्थामा पार्टीका सबल पक्ष, दुर्बल पक्ष, अवसर र जोखिममा कस्तो असर पर्छ भनी हेर्नुपर्छ :

- केही पनि नगर्दा के कस्तो असर पर्छ ?
- केही पनि नगरे भविष्यमा अवस्था सुध्रेला, बिग्रेला अथवा जस्ताको तस्तै रहला ?

वर्कसिट ४ : नीति र गठबन्धनमा भूमिकाबारे प्राथमिकता तोक्ने

- उद्देश्य :** गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी वार्ताको तयारीका लागि आवश्यक जानकारी भेला गर्ने ।
- उपयोगकर्ता :** पार्टीको रणनीति बनाउने टोली (र वार्ता टोली, रणनीति टोली र वार्ता टोली अलग अलग भएका खण्डमा) ।
- उपयोग गर्ने समय :** पहिलो चरण- पार्टीको रणनीति बनाउँदा (यति बेला यो वर्कसिट भरिसकेको हुनुपर्छ) ।
दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता गर्दा (यति बेला यो कागज सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा काम लाग्छ) ।

पार्टीको नीतिगत अडान के हो भन्ने कुरामा ध्यान दिनुपर्छ । गठबन्धन बनेका खण्डमा आफ्नो पार्टीले कस्ता नेतृत्वदायी भूमिका र जिम्मेवारी निर्वाह गर्नुपर्ने हुन्छ भन्ने कुरामा पनि विचार पुऱ्याउनुपर्छ । चुनावी गठबन्धनका सन्दर्भमा चुनाव प्रचार अभियानका समयमा निर्वाह गर्नुपर्ने विभिन्न भूमिका र जिम्मेवारी (जस्तै : प्रचार अभियानका लागि सन्देश बनाउने, उम्मेदवार छनोट र प्रचार-प्रसार अभियानको नेतृत्व गर्ने आदि) मा ध्यान दिनुपर्छ । सरकार बनाउन गठन गरिने गठबन्धनमा सरकारका कार्यक्रम, मन्त्री पद अथवा अन्य सरकारी कामका बारेमा ध्यान दिनुपर्छ ।

यीमध्ये कुन नीति, कुन भूमिका र कुन जिम्मेवारी तपाईंको पार्टीका लागि सबैभन्दा बढी महत्वपूर्ण छन् ? निम्न कुराका आधारमा प्राथमिकता तोक्नुहोस् :

- आफ्नो पार्टीको पहिचान,
- जनमानसमा परेको आफ्नो पार्टीको छविलाई विचार गर्दा कुन नीति र/अथवा पद (उम्मेदवारी सिट, मन्त्री पद र अन्य) आफ्ना पार्टीका लागि सान्दर्भिक हुन्छ ?
- पार्टीका समर्थक/सदस्यले पार्टीले के गरोस् भन्ने आशा गरेका छन् ?

तल दिइएको तालिका उपयोग गरेर हरेक नीति अथवा भूमिका/जिम्मेवारीको प्राथमिकताक्रम तोक्नुहोस् । हरेकका पहिलो छनोट र त्यसका विकल्प पत्ता लगाउनुहोस् । कुन कुरा कतिसम्म त्याग्न सकिन्छ र कुन कुरा कुनै पनि हालतमा त्याग्न सकिँदैन भन्ने कुरा पत्ता लगाउनुहोस् । तलको तालिकामा आवश्यकता अनुसार जति पनि लहर थप्न सकिन्छ ।

पार्टीको प्राथमिकतामा परेका नीति र तिनमा आफ्नो अडान	पहिलो विकल्प	दोस्रो विकल्प	अडानबाट अलिकति पछि हट्नु	कुनै पनि हालतमा त्याग्न नसकिने अडान

वर्कसिट ५ : गठबन्धनका साभेदारको स्वार्थ पत्ता लगाउने

उद्देश्य : गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी वार्ताको तयारीका लागि आवश्यक जानकारी भेला गर्ने ।

उपयोगकर्ता : पार्टीको रणनीति बनाउने टोली (१ वार्ता टोली, रणनीति टोली र वार्ता टोली अलग अलग भएका खण्डमा) ।

उपयोग गर्ने समय : पहिलो चरण- पार्टीको रणनीति बनाउँदा (यति बेला यो वर्कसिट भरिसकेको हुनुपर्छ) ।

दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता गर्दा (यति बेला यो कागज सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा काम लाग्छ) ।

गठबन्धनका हरेक साभेदारका अनि आफ्ना स्वार्थ, माग र आकांक्षा पत्ता लगाउने । तिनलाई तल दिइएको तालिकामा राख्ने । सबैभन्दा दायौंको कोठा (कोलम) मा हरेक शीर्षकलाई तल दिइएभैं ट्राफिक लाइट प्रणालीको जस्तो रङ दिने ।

- हरियो : साभेदार र आफ्ना स्वार्थ/आकांक्षा मिलेका विषयमा ।
- पहेँलो : सबै पार्टीको मिलन विन्दुमा पुग्न सामान्य संशोधन आवश्यक पर्ने विषयमा ।
- रातो : विभिन्न पार्टीका स्वार्थ/आकांक्षा एक अर्कासँग अमिल्दा वा विपरीत खालका भएका विषयमा ।

		उनीहरू	
	हामी	पार्टी १ मिल्न सक्ने अवस्था (रातो, पहेँलो, हरियो)	पार्टी २ मिल्न सक्ने अवस्था (रातो, पहेँलो, हरियो)
नीति			
हरेक पार्टीका नीतिका प्राथमिकता के हुन् (उनीहरूका दस्तावेजका आधारमा, उनीहरूका मतदानका रेकर्डका आधारमा) विभिन्न पार्टीका नीतिगत प्राथमिकताबीच भएका मुख्य समानता र असमानता के के हुन् ?			
संरचनागत प्रावधान			
सामान्य हरेक साभेदारले वार्तामा आउँदा उनीहरूका कस्ता स्रोत-साधन वा सबल पक्षको उपयोग गर्नुपर्छ ?			

		उनीहरू	
	हामी	पार्टी १ मिल्न सक्ने अवस्था (रातो, पहेँलो, हरियो)	पार्टी २ मिल्न सक्ने अवस्था (रातो, पहेँलो, हरियो)
<p>निर्वाचन गठबन्धन उम्मेदवार छनोट गर्दा कस्ता सूत्र अथवा अवधारणा अपनाउनुपर्छ ?</p> <p>चुनावी अभियानका कुन पक्षलाई पार्टीहरूले आफ्ना तरिकाले चलाउनुपर्छ ?</p> <p>संयुक्त रूपमा गरिने चुनावी प्रचार अभियानका लागि कस्तो खालको संयुक्त संरचना/संयन्त्र आवश्यक पर्ला ?</p>			
<p>सरकार चलाउने र विधायिकी गठबन्धन समन्वयका लागि कस्तो संरचना (उदाहरणका लागि, कार्यकारीमा, संसद्मा, पार्टी संरचनामा) चाहिन्छ ?</p> <p>गठबन्धनका बीचमा भूमिका र जिम्मेवारीका विषयलाई कसरी टुङ्गो लगाउने (कुन पार्टीलाई कतिवटा र कुन मन्त्रालय दिने भन्ने कुराको टुङ्गो लगाउन कस्तो सूत्र उपयोग गर्ने) ?</p>			
<p>सञ्चार</p>			
<p>सामान्य सञ्चारलाई कसरी व्यवस्थित गर्ने ? गठबन्धन पार्टीभित्र सञ्चार, सञ्चार माध्यमसँग सञ्चार र आममानिससँग सञ्चार कसरी गर्ने भन्ने विचार गर्नुपर्छ ।</p>			
<p>निर्वाचन गठबन्धन चुनाव प्रचार अभियान रणनीति र सन्देश तयारी जस्ता कुरामा कसरी समन्वय गरिन्छ (प्रवक्ता, सञ्चार माध्यम, प्रचार अभियानका काम आदिमा विचार पुऱ्याउनुपर्छ) ?</p>			

वर्कसिट ६ : गठबन्धनका लागि गरिने वार्ताका फाइदा र बेफाइदा

उद्देश्य : गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी वार्ताको तयारीका लागि आवश्यक जानकारी भेला गर्ने ।

उपयोगकर्ता : पार्टीको रणनीति बनाउने टोली (र वार्ता टोली, रणनीति टोली र वार्ता टोली अलग अलग भएका खण्डमा) ।

उपयोग गर्ने समय : पहिलो चरण- पार्टीको रणनीति बनाउँदा (यति बेला यो वर्कसिट भरिसकेको हुनुपर्छ) ।

दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता गर्दा (यति बेला यो कागज सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा काम लाग्छ) ।

तल दिइएको तालिकाको उपयोग गरेर सम्भावित गठबन्धन निर्माण गर्दा आफ्नो पार्टी र अरू पार्टीलाई पुग्ने फाइदाको नक्साङ्कन गर्नुपर्छ । हरेक प्रश्नमा सम्भावित जोखिम र फाइदाको लेखाजोखा निम्न दृष्टिकोणबाट गर्नुपर्छ : पार्टीले प्राथमिकतामा राखेका नीतिलाई अधि बढाउने काममा, पार्टीलाई प्रचारमा आइरहने बनाउने काममा, पार्टी र मतदाता/समर्थकबाट पाउन सकिने सहयोगका सम्बन्धमा ।

	पार्टीले प्राथमिकतामा राखेका नीतिलाई अगाडि बढाउन	पार्टीलाई प्रचारमा आइरहने बनाउन (उम्मेदवार सिट, सरकारमा नेतृत्वदायी भूमिका आदिमार्फत)	पार्टीको सङ्गठन र मतदाता/समर्थकबाट पाइने समर्थन	मतदाताबाट पाइने सहयोग
गठबन्धनका लागि सम्झौता गर्दा हाम्रो पार्टीलाई के फाइदा हुन्छ ?				
गठबन्धनका लागि सम्झौता गर्दा हाम्रो पार्टीलाई के जोखिम हुन्छ ?				
गठबन्धनका लागि सम्झौता गर्दा हाम्रो पार्टीलाई के बेफाइदा हुन्छ ?				
आउन सक्ने जोखिम कसरी हटाउन सकिएला ?				

	पार्टीले प्राथमिकतामा राखेका नीतिलाई अगाडि बढाउन	पार्टीलाई प्रचारमा आइरहने बनाउन (उम्मेदवार सिट, सरकारमा नेतृत्वदायी भूमिका आदिमार्फत)	पार्टीको सञ्चालन र मतदाता/समर्थकबाट पाइने समर्थन	मतदाताबाट पाइने सहयोग
गठबन्धनका लागि सम्झौता गर्दा अरु पार्टीलाई के फाइदा हुन्छ ?				
गठबन्धनका लागि सम्झौता गर्दा अरु पार्टीलाई के जोखिम आइलागछ ?				
आउन सक्ने जोखिमलाई उनीहरूले कसरी हटाउन सक्लान् ?				
गठबन्धनका लागि सम्झौता गर्दा अरु पार्टीलाई के बेफाइदा हुन्छ ?				

वर्कसिट ७ : वार्तापछि हुने सम्झौताका सर्वोत्तम विकल्प र आपसी लाभ

उद्देश्य : गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी वार्ताको तयारीका लागि आवश्यक जानकारी भेला गर्ने ।

उपयोगकर्ता : पार्टीको रणनीति बनाउने टोली (र वार्ता टोली, रणनीति टोली र वार्ता टोली अलग अलग भएका खण्डमा) ।

उपयोग गर्ने समय : पहिलो चरण- पार्टीको रणनीति बनाउँदा (यति बेला यो वर्कसिट भरिसकेको हुनुपर्छ) ।

दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता गर्दा (यति बेला यो कागज सन्दर्भ सामग्रीका रूपमा काम लाग्छ) ।

हाम्रो पार्टीको अन्तिम लक्ष्य के हो ? (उदाहरणका लागि, गठबन्धन बनाएर त्यसमार्फत हाम्रो पार्टीले कुन लक्ष्य/उद्देश्य हासिल गर्ने आशा गरेको छ ?)	
वार्तापछि सम्झौता गर्ने काममा सर्वोत्तम विकल्प के छन् ? अर्को शब्दमा, गठबन्धन बनाउने वार्ता असफल भएका खण्डमा हाम्रो पार्टीका सामु के कस्ता विकल्प अथवा उपाय छन् ?	
के सहयोग गर्दा गठबन्धन बनाउने वार्ता सफल हुन्छ र यसका साभेदार सबैले लाभ पाउँछन् ?	
हाम्रो पार्टीले वार्तामा सहभागी भएका अन्य पार्टीलाई के दिन सक्छ ?	वार्तामा सहभागी भएका अरू पार्टीले हामीलाई के दिन सक्छन् ?
आफ्नो अडानका पक्षमा वकालत गर्न हाम्रो पार्टीले के कस्ता तर्क र वस्तुनिष्ठ मापदण्ड प्रस्तुत गर्न सक्छ ?	

वर्कसिट दक : गठबन्धन बनाउने सम्झौताको ढाँचा

उद्देश्य : सम्झौतापत्र तयार गर्न सहयोग गर्ने ।

उपयोगकर्ता : वार्ता टोली र पार्टीको नेतृत्व ।

उपयोग गर्ने समय : दोस्रो चरण – वार्ता गर्दा ।
तेस्रो चरण – गठबन्धनको थालनी
(सम्झौतापत्रको मस्यौदा गर्दा र त्यसलाई अन्तिम रूप दिँदा ।)

- गठबन्धनको नाम
- गठबन्धनमा संलग्न पार्टी
- बृहत्तर लक्ष्य, उद्देश्य र सिद्धान्त
- गठबन्धनको व्यवस्थापन संरचना र प्रक्रिया
सरकार बनाउनका लागि गठन गरिएको गठबन्धनमा सरकारी पदको बाँडफाँट र कर्मचारी व्यवस्थापनका विषय पनि स्पष्ट हुनुपर्छ ।
निर्वाचनका लागि गठबन्धन बनाउन लागेको हो भने त्यसमा उम्मेदवार छान्ने, चुनाव प्रसार अभियान चलाउने र पैसा उठाउने/वित्तीय व्यवस्थापन गर्ने (सान्दर्भिक भएका खण्डमा गठबन्धनमा सामेल सदस्यबीचका सरकारी अनुदान बाँड्ने विधि र चुनावको खर्चसम्बन्धी विवरण बुझाउने कामसम्बन्धी विधि पनि) उल्लेख गर्नुपर्छ ।
- नीतिगत प्रतिबद्धता
यसमा संसदीय दलले गठबन्धनलाई सहयोग गर्ने प्रतिबद्धताका साथै कुन कुरामा फरक मत राख्न सकिन्छ भन्ने कुरा लेख्नुपर्छ ।
- विवाद समाधान गर्ने विधि,
- गठबन्धन कायम रहने अवधि (यसलाई भङ्ग गर्ने वा नवीकरण गर्ने व्यवस्था, आवश्यक परेमा) ।

वर्कसिट दख : गठबन्धन सम्झौतासम्बन्धी जाँचसूची

उद्देश्य : सम्झौतापत्र तयार गर्न सहयोग गर्ने ।

उपयोगकर्ता : वार्ता टोली र पार्टीको नेतृत्व ।

उपयोग गर्ने समय : दोस्रो चरण – वार्ता गर्दा ।
तेस्रो चरण – गठबन्धनको थालनी
(सम्झौतापत्रको मस्यौदा गर्दा र त्यसलाई अन्तिम रूप दिँदा ।)

- गठबन्धनको व्यवस्थापन कसरी गर्ने भन्ने विषय (नीतिगत सम्झौता, जानकारी आदानप्रदान गर्ने विषयका प्रावधान र विवाद समाधानलगायतका) मा स्पष्ट पार्न चाहिने सबै कुरा सम्झौतामा परेका छन् ?
- हरेक पार्टीले सम्झौता अनुमोदन गर्न कस्तो विधि अपनाउनुपर्छ ?
- सम्झौता अनुमोदन गराउने अनुमोदन तालिका कस्तो छ ?
- सबै पार्टीका नियम र विधि पालना गरिएका छन् ?
- सम्झौता सार्वजनिक/घोषण गर्ने विधि र समय तालिका कस्तो छ ?

वर्कसिट ९क : गठबन्धनमा हुँदाका अनुभवको मूल्याङ्कन र सिकिएका पाठको अभिलेख

उद्देश्य : गठबन्धनले सम्पन्न गरेका काम र उसले सामना गरेका चुनौती, गठबन्धनबाट हरेक पार्टीमा परेका प्रभावको मूल्याङ्कन गर्नु, जसले गर्दा आवश्यक परेको खण्डमा सुधारका उपाय अपनाउन सकिन्छ ।

उपयोगकर्ता : पार्टीभित्रका विभिन्न समूह (उदाहरणका लागि, निर्वाचित प्रतिनिधि, युवा/महिला विभाग) सँगको परामर्शमा पार्टीका नेता ।

उपयोग गर्ने समय : चौथो चरण – गठबन्धनमा काम गर्दा र पाँचौँ चरण : सिकिएका पाठको अभिलेख राख्दा ।

गठबन्धनले हासिल गरेका उपलब्धि र यसको चुनौती अनि गठबन्धनबाट हरेक पार्टीमा परेको प्रभाव समीक्षा गर्दा पार्टीका लागि उपयोगी ढाँचा तलको टेबलमा दिइएको छ ।

	गठबन्धनको व्यवस्थापन	निर्वाचन नतिजा	सार्वजनिक नीति	जनसमर्थन
मुख्य उपलब्धि के के हुन् ?				
गठबन्धनका मुख्य चुनौती के हुन् ?				

	पार्टीका नीति अधि बढाउन	पार्टीको प्रचार-प्रसार गर्न / सार्वजनिक छवि (उदाहरणका लागि, नेतृत्वदायी निकायमा बस्न पाउनु) बढाउन	पार्टी सङ्गठन र सदस्यबाट सहयोग पाउन	पार्टीका समर्थक र मतदाताबाट सहयोग पाउन
गठबन्धनमा बस्दा हाम्रो पार्टीमा कस्तो प्रभाव पर्‍यो ?				

भविष्यमा गठबन्धन बनाउनु जरुरी छ अथवा यस्तो विकल्प खुला छ भने यसअघि गठबन्धन बनाउँदाका अनुभवका आधारमा निम्न कुरामा विचार पुऱ्याउनुपर्छ :				
अर्को गठबन्धनबाट के फाइदा हुन्छ ?				
अर्को गठबन्धनबाट के बेफाइदा हुन्छ ?				
सम्भावित जोखिम कसरी कम गर्न सकिन्छ ?				

माथिका विश्लेषणका आधारमा पार्टीले निम्न विकल्पमध्ये एउटा छान्न सक्छ ।

विकल्प १ : एकलै अधि बढ्ने । निम्न अवस्थामा पार्टीले एकलै अधि बढ्ने बाटो रोज्न सक्छ : अब गठबन्धन बनाइरहनु आवश्यक छैन, गठबन्धन बनाउँदा फाइदाभन्दा बेफाइदा बढी हुन्छ अथवा पार्टीले क्षति बेहोर्नुपर्ने र त्यसको पूर्ति गर्न आफ्नो पार्टीको छवि बनाउन फेरि प्रयास गर्नुपर्ने भयो भन्ने लागेमा (कहिलेकाहीँ पार्टीले अलि पहिले नै गठबन्धन छाड्न सक्छन् । यसो गर्दा उनीहरू चुनाव नजिकिँदै जाँदा गठबन्धनका अरू साभेदारभन्दा भिन्न देखिन्छन्) ।

विकल्प २ : गठबन्धनमै बसिरहने । माथिको विकल्पमा पार्टीहरू पहिलेकै साभेदार भएको अथवा साभेदार थपघट गरिएको गठबन्धनमा रहन सक्छन् ।

गठबन्धनमै रहने निर्णय गरे पनि पार्टीले आन्तरिक रणनीति बनाउन र गठबन्धन निर्माण चक्रका अरू चरणमा जान थाल्नुपर्छ । गठबन्धनमा पहिलेकै साभेदार रहे पनि र गठबन्धन तुलनात्मक रूपमा सफल प्रमाणित भए पनि पार्टी रणनीति र गठबन्धन प्रक्रियाका अन्य पक्षको समीक्षा गर्नु उपयुक्त हुन्छ । उदाहरणका लागि, पहिलेको गठबन्धन निर्माणबाट प्राप्त उपलब्धि र चुनौती अनि पार्टी र यसका समर्थकमा परेको प्रभावका आधारमा हरेक पार्टीले मन्त्री परिषद्का सिट पुनः बाँडफाँट हुनुपर्ने, उम्मेदवारको सिट फेरबदल हुनुपर्ने (निर्वाचन गठबन्धन भएमा), सञ्चार संरचना र नीतिगत मञ्च फेरिनुपर्ने विचार राख्न सक्छन् ।

वर्कसिट १ख : गठबन्धनमा हुँदाका अनुभवको मूल्याङ्कन र सिकिएका पाठको अभिलेख

उद्देश्य : गठबन्धनले सम्पन्न गरेका काम र उसले सामना गरेका चुनौती, गठबन्धनबाट हरेक पार्टीमा परेका प्रभावको मूल्याङ्कन, जसले गर्दा आवश्यक परेका खण्डमा सुधारका उपाय अपनाउन सकिन्छ ।

उपयोगकर्ता : पार्टीभित्रका विभिन्न समूह (उदाहरणका लागि, निर्वाचित प्रतिनिधि, युवा/महिला विभाग) सँगको परामर्शमा पार्टीका नेता ।

उपयोग गर्ने समय : चौथो चरण – गठबन्धनमा काम गर्दा र पाँचौँ चरण : सिकिएका पाठको अभिलेख राख्दा ।

भविष्यमा गठबन्धन बनाउँदा चाहिने जानकारी राख्नका लागि पार्टीले गठबन्धन निर्माणचक्रका हरेक चरणमा आफ्ना सबल पक्ष र आफूले भोगेका चुनौतीको समीक्षा गरी त्यसको दस्तावेज बनाउनुपर्छ । त्यसै गरी, भविष्यमा गठबन्धन गर्दा के के सुधार गर्नुपर्छ भन्ने कुराको रेकर्ड पनि राख्नुपर्छ ।

	कुन कुरा राम्रोसँग भयो ?	आफूले सामना गर्नुपरेका मुख्य चुनौती के के हुन् ?	भविष्यमा कस्तो सुधार गर्नुपर्छ ?
<p>पहिलो चरण : पार्टीको रणनीति बनाउँदा</p> <p>निम्न क्षेत्रमा पार्टीका कार्यकुशलतामा विचार पुऱ्याउनुपर्छ :</p> <ul style="list-style-type: none"> गठबन्धन निर्माणसम्बन्धी पार्टीका आन्तरिक नियम (बाह्य नियम पालना गर्नुपर्छ भने ती नियम पार्टीले कसरी पालना गर्‍यो) । पार्टीको रणनीति टोली र वार्ता टोलीको गठन । वार्ता रणनीति तयारी । पार्टीका विभिन्न निकाय (उदाहरणका लागि, शाखा, पार्टीका विभिन्न सङ्गठन आदि) को समावेशीकरण/अथवा उनीहरूसँग परामर्श । 			

	कुन राम्रोसँग भयो ?	आफूले सामना गर्नु परेका मुख्य चुनौती के के हुन् ?	भविष्यमा कस्तो सुधार गर्नुपर्छ ?
<p>दोस्रो चरण : गठबन्धनका लागि वार्ता निम्न कुरामा ध्यान दिने :</p> <ul style="list-style-type: none"> • वार्ताका नियम, संरचना र व्यवस्थापन । • वार्ताको परिणाम । • वार्ताका बेला पार्टीका निकायसँग परामर्श । 			
<p>तेस्रो चरण : गठबन्धनको थालनी निम्न कुरा ख्याल गर्नुपर्छ :</p> <ul style="list-style-type: none"> • सम्झौतापत्रको संरचना, त्यसका अन्तरवस्तु र त्यो कति विस्तृत छ भन्ने कुरा, • सम्झौताका लागि पार्टीको औपचारिक अनुमोदन लिने काम, • सम्झौताका बारेमा पार्टीका समर्थक र आममानिसलाई जानकारी दिँदा । 			
<p>चौथो चरण : कार्यान्वयन निम्न काममा प्रभावकारिता विचार गर्नुहोस् :</p> <ul style="list-style-type: none"> • औपचारिक र अनौपचारिक सञ्चार (गठबन्धनका साभेदारबीच, पार्टी र यसका जनाधारबीच, आममानिससम्म) । • गठबन्धनमा आउने विवाद समाधानका लागि संयन्त्र । • औपचारिक र अनौपचारिक सञ्चार, पार्टीभित्र र केन्द्रीय कार्यसमितिलगायतका पार्टीका निकायसँग परामर्श । 			

केस स्टडी

चिले

चिलेमा संयुक्त गठबन्धनले तानाशाहलाई हराएर प्रजातन्त्र स्थापना गरेर बीस वर्ष शासन गर्‍यो ।

सर्गियो बितार, पूर्व मन्त्री, चिले

प्रजातान्त्रिक गठबन्धनले तानाशाहलाई पराजित गरेर राज्य सञ्चालन गर्न थाल्दा धेरैजसो अवस्थामा ठूलठूला राजनीतिक र आर्थिक चुनौती सामना गर्नुपर्छ । प्रजातान्त्रिक सुधार हासिल गर्न गठबन्धनबीच सम्बन्ध सुमधुर हुनुपर्छ तर यसो गर्न निकै कठिन हुने गरेको छ । राजनीतिक दलबीच शुरूमा भएका सहमति प्रायः भङ्ग हुन्छन् र प्रजातान्त्रिक शक्तिहरू विभाजित हुन्छन् । चिलेको प्रजातन्त्रका लागि पार्टीहरूको गठबन्धन यसको अपवाद बन्यो । यो गठबन्धन के अर्थमा तुलनात्मक रूपमा अनौठो छ भने यसले माथि भनिएका जस्ता दशा भोग्नुपरेन । यो गठबन्धन सन् १९८८ मा पिनोसेको शासन अर्थात् बढाउनका लागि गरिएको जनमत सङ्ग्रहका बेला त्यसको विपक्षमा लामन बनेको थियो । यो गठबन्धन त्यसपछिका हरेक चुनाव जित्न सफल भयो । यसले गर्दा सन् १९९० देखि २०१० सम्म यस गठबन्धनले चिलेमा शासन गर्‍यो । सर्गियो बितारले यस लेखमा गठबन्धन कसरी बन्यो भन्ने कुराको वर्णन गरेका छन् । त्यस गठबन्धनबाट सिकिएका पाठबारे पनि उनले बताएका छन् । यस लेखमा उनले गठबन्धनले निम्न काम कसरी गर्‍यो भन्ने कुरा भनेका छन् :

- हरेक निर्वाचनभन्दा अगाडि आर्थिक र सामाजिक विषयमा सबै सहमत भएको नीतिको मस्यौदा तयार गर्‍यो,
- यस्तो संवाद गर्‍यो, जसले गठबन्धनका पार्टीका विभिन्न तह तथा सामाजिक आन्दोलनले गठबन्धनलाई विश्वास गरे,
- प्रजातान्त्रिक सुधार लागू गर्दा सामना गर्नुपरेका विरोधलाई ध्यान दिँदै एकताबद्ध हुनुपर्ने आवश्यकता महसुस गर्‍यो,
- सरकार र राजनीतिक दलका नेताहरूबीच समन्वय कायम गर्‍यो, र
- जिम्मेवार आर्थिक नीति, अनुकूल आर्थिक अवस्था र अन्तर्राष्ट्रिय समर्थनबाट फाइदा उठायो ।

सर्गियो बितार इन्टर-अमेरिकन डायलगाको ग्लोबल ट्रेन्ड इनिशियटिभका निर्देशक तथा चिलेको फाउन्डेसन फर डेमोक्रेसीका सभापति हुन् । केही पहिले उनी राष्ट्रपति मिचेल ब्याचेलेटको मन्त्रपरिषद्मा सार्वजनिक निर्माणमन्त्री थिए । त्यसअघि उनी शिक्षामन्त्री, खानीमन्त्री, सिनेटर तथा तीन पटकसम्म पार्टी फर डेमोक्रेसीका सभापति भएका थिए । उनी अहिले पनि चिलेको भविष्यका लागि विकास प्रस्ताव तयार पार्छन् । उनले अन्तर्राष्ट्रिय आर्थिक तथा राजनीतिका लागि ल्याटिन अमेरिकी केन्द्र नामको संस्थाको स्थापना गरेका थिए । उनले सन् १९८७ देखि १९९३ सम्म त्यस संस्थाको सभापतिको रूपमा काम गरेका थिए । उनी चिलियन काउन्सिल फर

प्रोस्पेक्टिभ एण्ड स्ट्राटेजी तथा नाइट्रेट म्युजियम कर्पोरेशनका सभापति हुन् । उनी नागरिक शान्ति प्रतिष्ठानका उपसभापति पनि छन् । उनले अब्राहम लोबेन्थलसँग मिलेर डेमोक्रेटिक ट्रान्जिसन्स : कन्भर्सेशन विथ वर्ल्ड लिडर्स नामक पुस्तकको सम्पादनसमेत गरेका छन् । यो किताब सन् २०१५ मा जोन्स हर्षिन्स विश्वविद्यालय प्रेसबाट प्रकाशन भएको छ ।

सन् १९८८ को जनमत सङ्ग्रहमा जनरल पिनोसेको हार भएपछि प्रजातन्त्रका लागि राजनीतिक दलहरूको गठबन्धनले सन् १९९० देखि २०१० सम्म लगातार चार कार्यकाल चिलेमा सरकार चलायो । यो राजनीतिक तथा सामाजिक शक्तिहरूको सन् १९७५ देखि १९८९ सम्मको लामो अवधिको सहकार्यको परिणाम थियो ।

सन् १९७३ मा युनिडाड पार्टी (यूपी) का राष्ट्रपति सालभाडोर एलेन्देको सरकारलाई सेनाले अपदस्थ गरेपछि मध्यपन्थी (क्रिश्चियन डेमोक्रेटाट) र वामपन्थी (समाजवादी तथा कम्युनिष्ट) हरू नराम्रोसँग विभाजन भए । उनीहरूले प्रतिनिधित्व गर्ने सामाजिक क्षेत्र पनि विभाजन भयो ।

तथापि, सन् १९७५ मा तानाशाह पिनोसेले प्रजातान्त्रिक संस्थाहरूमाथि अत्यधिक दमन र विनाश मच्चाएपछि प्रजातान्त्रिक राजनीतिक शक्तिहरूले उनीहरूका कामका बीचमा समन्वय गर्न थाले । त्यसका लागि उनीहरूले अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घसंस्थाको ठूलो सहयोग र समर्थन पाए । समाजवादी नेताहरूले आफूलाई वास्तविक समाजवाद परीक्षण गर्ने समाजवादी गुटबाट अलग गरे । उनीहरू युरोपका प्रजातान्त्रिक समाजवादीले लागू गरेका सामाजिक प्रजातान्त्रिक विचारसँग नजिकिए ।

यही समयमा निरङ्कुशता विरुद्ध सङ्घर्ष गरिरहेको क्रिश्चियन डेमोक्रेटिक पार्टी (पीडीसी) को एउटा समूहले पिनोसेको निरङ्कुशतालाई आफू एकलैले परास्त गर्न सकिँदैन भन्ने निष्कर्ष निकाल्यो । परिवर्तनको पक्षमा रहेका तर यूपीको विरोध गर्ने क्रिश्चियन डेमोक्रेटिक पार्टीका नेताले पहिले युरोप, ल्याटिन अमेरिका र संयुक्त राज्यमा बसिरहेका यूपीका नरामपन्थी नेताहरूसँग वार्ता थाले ।

चिलेभित्रै पनि थुप्रै राजनीतिक समूह स्थापना भए । सबैभन्दा पहिले खुलेको यस्तो समूह संवैधानिक समूह २४ हो । यो समूह सन् १९७९ मा स्थापना भएको थियो । यो समूह पिनोसेले लादेको संविधानको साटो प्रजातान्त्रिक संविधान लेख्ने उद्देश्यले खडा भएको थियो । यस समूहका नेतामध्येका एक प्याट्रिसियो एलविन प्रजातन्त्र आएपछि चिलेका पहिलो राष्ट्रपति भए ।

सन् १९८२ मा मध्यपन्थी र कम्युनिष्टबाहेकका वामपन्थी दल मिलेर प्रजातान्त्रिक गठबन्धन बनाए । भण्डै त्यसै समयमा तामाखानीका मजदुरहरू ज्याला बढाउनुपर्ने माग गर्दै हडतालमा उत्रिए र पहिलो पटक नागरिकको ठूलो विरोध जुलुस निस्कियो । सन् १९८५ मा सान्टिएगोका प्रमुख पादरीले निरङ्कुशता विरुद्ध वैकल्पिक राजनीतिक उपाय खोज्न बृहत् राष्ट्रिय मेलामिलाप कायम गर्न बैठक आयोजना गरे ।

सन् १९८६ मा नागरिक सभाले पेशाकर्मी, युनियन तथा महिला र विद्यार्थी आन्दोलनलाई एउटै मोर्चामा आबद्ध गर्‍यो । सन् १९८७ मा सैनिक सरकारले नयाँ जनमत सङ्ग्रह घोषणा गर्दा भनेर प्रजातन्त्रवादी नेताहरूले निष्पक्ष चुनावका लागि समिति खडा गरे । अर्को वर्ष सन् १९८८ मा एलिएन्जा डेमोक्रेसिया पुनर्गठन भयो । यसको उद्देश्य पिनोसे सरकारलाई अर्को आठ वर्ष शासन सञ्चालन गर्न म्याद थप्ने प्रस्तावमाथिको जनमत सङ्ग्रहमा त्यस्तो प्रस्तावका विरुद्धमा अभियान चलाउनु थियो । यस अभियान अन्तर्गत मतदान केन्द्रमा प्रतिनिधिका

रूपमा बस्ने नागरिकलाई तालिम दिइयो । विपक्षी नेताहरूले देशका विभिन्न भागको भ्रमण गरे । यस संस्थाले चुनावको पर्यवेक्षणका लागि विदेशी पर्यवेक्षकहरू ल्याउन अन्तर्राष्ट्रिय सहयोगका लागि अनुरोध गर्‍यो । साथै, समानान्तर मतगणनासमेत गर्ने निर्णय गर्‍यो ।

यस अवधिमा एक अर्काबीच अत्यधिक मात्रामा तालमेल कायम भयो । राजनीतिक दलसँग आबद्ध अनुसन्धान केन्द्रहरूले अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूको सहयोगमा देशका समस्या तथा मुद्दाबारे अध्ययन गरे । आमसहमति कायम गर्न मञ्च खडा गरे । निर्वासनमा रहेका धेरै मानिस स्वदेश फर्किए । बाह्य तथा आन्तरिक मित्रशक्तिहरू साभारणनीति बनाउने काममा जुटे ।

निकै लामो र कठिन यस प्रक्रियाले व्यक्तिगत, दलगत र नीति निर्माण तहमा आपसमा विश्वासको वातावरण सिर्जना गर्न सहयोग पुऱ्यायो । उनीहरूबीच यस्तो सहमति भयो – एकलैले यो काम गर्न सकिँदैन, यसका लागि सामाजिक र राजनीतिक शक्तिको बृहत्तर गठबन्धन आवश्यक पर्छ । चिलेमा प्रजातन्त्र, मानव अधिकार र समतामूलक आर्थिक विकास प्रवर्द्धन गर्ने विषयमा सम्भौता भयो ।

गठबन्धनले सन् १९८८ को जनमत सङ्ग्रहमा सफलता हात पऱ्यो र सन् १९८९ को राष्ट्रपति र संसदीय चुनावको तयारीमा जुट्यो । शुरूमा १७ वटा राजनीतिक दल आबद्ध भएको यो गठबन्धन तीव्र गतिमा ४ ठूला दलको गठबन्धनमा परिणत भयो । पीडीसी, समाजवादी पार्टी (पीएस), पीपीडी र च्याडिकल पार्टी यस गठबन्धनका सदस्य थिए । पहिले मध्यपन्थी र वामपन्थीका रूपमा परस्पर विरोधमा रहेका यी दलको गठबन्धन राजनीतिक विकासको ठोस आधार बन्न पुग्यो, जसले चिलेमा दुई दशकसम्म मिलीजुली सरकार चलायो । यो पश्चिमी गोलार्द्धमा सबैभन्दा लामो समयसम्म कायम भएको गठबन्धन बन्न पुग्यो ।

यो आश्चर्यलाग्दो गठबन्धन थियो । यसका लागि हरेक समूहमा परिवर्तन र खुलापन आउनु जरूरी थियो । यसको परिणामस्वरूप यो गठबन्धन चुनाव जित्न मात्र गठन भएको नभई राज्य सञ्चालनका लागि बनेको गठबन्धन हुन पुग्यो ।

यो गठबन्धन किन टिक्‍यो ?

निरङ्कुश सरकारले प्रजातान्त्रिक संस्था नष्ट गरेको थियो । उसले दमन र मानव अधिकार उल्लङ्घन गरेर चिलेका जनतामा दुःख, कष्ट र गरिबी थोपरेको थियो । यसले गर्दा चिलेका जनता र राजनीतिक दल एकताबद्ध रहन प्रेरित भए । यसका साथै प्रजातान्त्रिक सरकार सञ्चालनका शुरूका आठ वर्ष (सन् १९९०-१९९८) पिनोसे प्रधान सेनापतिका रूपमा रही रहेकाले पनि गठबन्धन कायमै रहनु आवश्यक भयो ।

तथापि, गठबन्धनबीच विवाद र असहमति हुनु अपरिहार्य थियो । यो समस्या समाधान गर्न दलहरूले हरेक चुनावभन्दा अगाडि सरकारका कार्यक्रम तय गरे । निर्वाचित राष्ट्रपतिलाई दलगत स्वार्थभन्दा माथि उठेर सरकार गठन गर्ने अधिकार प्रदान गरिएको थियो । यसका साथै राजनीतिक दलहरूले राष्ट्रपतिको उम्मेदवार छनोटका लागि समेत प्रारम्भिक छनोट प्रणाली बनाएका थिए । पिनोसेले स्थापित गरेको अनौठो निर्वाचन प्रणालीले पनि उनीहरूलाई एकगठ बनायो । यस निर्वाचन प्रणालीले चिलेलाई दुईवटा राजनीतिक खेमामा बाँड्यो । त्यहाँको कंग्रेसमा यी दुवै खेमाका भण्डैभण्डै बराबरी सदस्य थिए ।

संसद्को चुनाव र राष्ट्रपतिको चुनाव एकसाथ गरियो । संविधानले राष्ट्रपतिको निर्वाचन पुनः गराउन दिँदैनथ्यो (अहिले पनि दिँदैन) । यस व्यवस्थाले राष्ट्रपतिलाई कार्यक्रममा केन्द्रित हुन, बाँकी रहेका काम सम्पन्न गर्न र नयाँ सुधार गर्न आगामी निर्वाचनमा गठबन्धनका राष्ट्रपतिका उम्मेदवारलाई सहयोग गर्न बाध्य बनायो ।

कुशल आर्थिक व्यवस्थापन र तीव्र विकासका साथै सुदृढ सामाजिक नीतिले गर्दा पनि गठबन्धनमा एकता कायम राख्न बल पुग्यो । गठबन्धनले शासन गरेको अवधिमा गरिबी ३८ प्रतिशतबाट १२ प्रतिशतमा झर्नो भने प्रतिव्यक्ति आय दोब्बर हुन पुग्यो ।

सन् १९९० र २०१० को बीचमा गठबन्धनले चार पटक राष्ट्रपति चुनाव जित्यो, छ पटक संसदीय चुनाव जित्यो र पाँच पटक नगरपालिकाको चुनाव जित्यो । त्यसपछि प्याट्रिसियो एलविन, एडुवाडो फ्रे, रिकार्डो लागोस तथा मिचेल ब्याचलेटले सफलतापूर्वक सरकार चलाए । संयुक्त गठबन्धन सफल हुँदाहुँदै पनि दोस्रो दशकको प्रवेशसँगै यो गठबन्धनमा कलह शुरू भयो । प्रजातन्त्र सुदृढ भइसकेको थियो । सन् २००६ मा पिनोसेको मृत्यु भयो । आर्थिक र सामाजिक अपेक्षा तीव्र रूपमा अगाडि आए, जसलाई पूरा गर्ने काम प्रजातन्त्रको पुनःस्थापना गर्ने कामभन्दा ज्यादा कठिन थिए ।

अझ बढी समानता हुनुपर्ने र मध्यम आय भएका क्षेत्रको थप सहभागिता हुनुपर्ने आकाङ्क्षा जस्ता विषय हल गर्ने अवधारणामा दलहरूबीच मतभेद देखापऱ्यो । कांग्रेस (संसद्) का केही सदस्यले गठबन्धन परित्याग गरे । सन् २०१० मा दक्षिणपन्थी संयुक्त गठबन्धनले राष्ट्रपति निर्वाचन जित्यो र चार वर्ष शासन गर्‱यो ।

लामो समयसम्म टिकेको यस गठबन्धनले चिलेको इतिहासको दिशा परिवर्तन गरिदियो । चिलेले राष्ट्रिय संस्कृतिलाई कसरी व्याख्या गर्नुपर्छ र राजनीतिक मनोवृत्तिलाई क्रमिक परिवर्तनका दिशामा कसरी दह्रो बनाउनुपर्छ भन्ने कुरा यस गठबन्धनलाई थाहा थियो । सन् २०१४ मा यसै गठबन्धनको विस्तारित गठबन्धन 'नयाँ बहुमत' चार वर्षका लागि पुनः सत्तामा आयो, जसको नेतृत्व राष्ट्रपति मिचेल ब्याचलेटले गरे । यसले कर प्रणालीमा सुधार गरेर, शिक्षामा सुधार गरेर र नयाँ संविधान बनाएर सरकारी निकायलाई पुनर्जीवित गर्‱यो ।

नर्वे

नर्वेलीहरू सधैंजसो भन्ने गर्छन् – वादविवादमा जो सुदृढ हुन्छ, उसैले ज्यादा त्याग गर्नुपर्छ ।

सेल माग्ने बोन्डभिक, पूर्व प्रधानमन्त्री, नर्वे

नर्वेमा गठबन्धन बनाउनुको उद्देश्य सरकार बनाउनु हो । त्यसैले सहमति र मेलमिलाप निर्माण निकै महत्वपूर्ण कुरा हो । यस लेखमा सेल माग्ने बोन्डभिकले वार्ताका सबै पक्षमा र गठबन्धन सरकारमा काम गर्दा वार्तालाप र लेनदेनको महत्वबारेमा चर्चा गरेका छन् । उनले जोड दिएका केही कुरा यसप्रकार छन् :

- गठबन्धन निर्माणका लागि आपसी लेनदेनको सम्झौतामा पुन नर्वेका राजनीतिक दलले अवलम्बन गरेका विभिन्न तरिका,
- गठबन्धनका नीति तयार गर्न सहमतिमा पुन पर्याप्त समय लगाउनु र प्रयास गर्नुको महत्व,
- गठबन्धन बनाउनका लागि वार्ता गर्दा आफ्नो दलको अलग पहिचान कायम गर्न पार्टीले गरेका प्रयास,
- गठबन्धनको समयमा गठबन्धनमा रहेका दलबीच, पार्टीका नेताबीच तथा आफ्ना सदस्यबीच दोहोरो सञ्चारको महत्व ।

सेल माग्ने बोन्डभिक सन् १९९७ देखि २००० र २००१ देखि २००५ सम्म दुई कार्यकाल नर्वेका प्रधानमन्त्री भए । यी दुवै कार्यकालमा उनी गठबन्धन मन्त्रिमण्डलका प्रमुख रहे । उनी सन् १९७३ देखि २००५ सम्म संसद् सदस्य थिए । सन् १९८० र १९९० का दशकका अधिकांश समयमा उनी क्रिश्चियन डेमोक्रेटिक दल (केआरएफ) का नेता थिए । सन् २००६-२००७ मा उनले उत्तरपूर्वी अफ्रिकाको हर्न अफ अफ्रिका प्रायद्वीपमा संयुक्त राष्ट्रसङ्घका महासचिवको विशेष दूत भएर काम गरेका थिए । उनले विभिन्न समयमा परराष्ट्रमन्त्री, शिक्षा तथा चर्चमन्त्री र प्रधानमन्त्री कार्यालयमा उनको पार्टी केआरएफका तर्फबाट राज्य सचिवको जिम्मेवारी पनि सम्हालेका थिए । हाल उनी शान्ति तथा मानव अधिकारका लागि ओस्लो सेन्टर फर पिस, डेमोक्रेसी एण्ड ह्युमन राइट्सका संस्थापक र सभापति हुन् । उनले क्यान्ड.थिओल. (Cand.Theol.) उपाधि हासिल गरेका छन् । उनी नर्वेको लुथरन चर्चमा सन् १९७९ मा पादरी पदमा पदस्थापना भएका थिए ।

गठबन्धन निर्माण गर्नु भनेको लेनदेन गर्नु हो, सबै दलले केही पाउनु हो । गठबन्धन बनाउँदा दलहरू आफ्नो प्रभाव बढाउन र सरकार बनाउन अरू शक्तिसँग मिल्छन् । गठबन्धन बनाउँदा यसका सबै सहयोगी दलले केही न केही कुरा त्याग्नुपर्छ । यसो गर्दा दलका निश्चित नीतिलाई थाति राख्नुपर्ने हुन सक्छ अथवा पार्टीका अडानलाई नरम पार्नुपर्ने हुन्छ । यसका साथै हरेक दलले गठबन्धनमा काम गरेका बेलामा पनि आफ्नो नीतिगत पहिचान/छवि कायम राख्न प्रयास गर्नुपर्छ । यसो गर्दा पार्टी र जनताले त्यस पार्टीका नीतिलाई मूल्याङ्कन गर्ने तरिका फरक पर्न सक्छ ।

निर्वाचनभन्दा अगाडि गठबन्धन बन्नु नर्वेमा सामान्य कुरा भइसकेको छ । यस्तो गठबन्धनले संयुक्त नीति प्रस्तुत गर्छ र संयुक्त गठबन्धनका मञ्चमा आधारित भएर आफ्ना धारणा अधि साँच्चै । ज्यादा संवेदनशील विषयलाई अलग्गै टुङ्गो लगाइन्छ । यिनका बारेमा निश्चित दलका दृष्टिकोणबाट छलफल गरिन्छ । सामान्यतया, यस्ता मुद्दाका बारेमा निर्वाचनपछि, सरकार गठन गर्ने बेलाका वार्तामा छलफल गरिन्छ । निर्वाचनपछिको दुई वा तीन हप्ताभित्र प्रमुख मुद्दाहरूमा सम्झौता हुन्छ । सन् १९९७ मा यस्तो सम्झौता केआरएफ,

सेन्टर पार्टी र लिबरल पार्टीका बीचमा भएको थियो । यी दलले निर्वाचनभन्दा पहिले नै संयुक्त रूपमा अघि बढ्ने निर्णय गरेका थिए । संवेदनशील विषयमा निर्वाचनपछि सहमति कायम गर्ने र यसो गर्दा निर्वाचन परिणामका आधारमा प्राथमिकता तोक्ने गरी थाती राखिएको थियो । यसको अर्थ हो – सबैभन्दा बढी मत ल्याउने दलका विचारले वार्तामा प्राथमिकता पाउनु ।

सामान्यतया नर्वेमा निर्वाचनभन्दा पहिले गठबन्धन बनाउने गरिए पनि निर्वाचनपछि सरकार गठनका लागि बहुमत पुऱ्याउन गठबन्धन गर्ने कुरा पनि सामान्य भइसकेको छ । सन् २००१ मा केआरएफ, सेन्टर पार्टी र लिबरलको गठबन्धनले सरकार बनाउने बहुमत दिन मतदातासँग आग्रह गर्‍यो तर उसले बहुमत पाएन । त्यसैले केआरएफ, कन्जरभेटिभ पार्टी र लिबरल पार्टीले सरकार गठन गर्न बहुमत पुऱ्याउन गठबन्धन बनाए । निर्वाचनपछि गठबन्धन बनाइएको थियो । त्यसैले गठबन्धन बनाउने वार्तामा सामान्य तथा संवेदनशील सबै विषयमा छलफल गरियो । यो गठबन्धन बनाउँदा आर्थिक मुद्दामा सहमति कायम गर्न निकै कठिन भयो । यस विषयमा दलहरूबीच मतभेद निकै भएकाले र चुनावभन्दा पहिले यस विषयमा कुरै नभएकाले पनि चुनौती उत्पन्न भयो ।

नीतिगत विषयमा सम्झौता गर्दा विशेष गरेर दुईवटा तरिका अपनाइन्छन् – कि त मध्यमार्गी बाटो अपनाइन्छ कि त सबै मुद्दामा एकमुष्ट रूपमा वार्ता गरिन्छ ।

संवेदनशील विषयमा मध्यमार्गी बाटो अपनाउँदा सबै दलले आफ्ना अडान केही मात्रामा छाड्ने गर्छन् । उदाहरणका लागि, सन् २००१ मा सरकार बनाउन गठबन्धन गर्ने पार्टीका बीचमा करसम्बन्धी नीति लिँदा मध्यमार्ग अपनाइएको थियो । कन्जरभेटिभ दल चार करोड नर्वेजियन क्रोनर कर घटाउनुपर्ने मागमा अडिग थियो । लिबरल पार्टी दुई करोड घटाउनुपर्छ भन्ने अडानमा थियो । केआरएफले भने एक करोड घटाउनुपर्ने अडान लिएको थियो । अन्ततः चार वर्षमा दुई करोड क्रोनर कर घटाउने गरी दलहरूबीच सहमति भयो ।

यसको विकल्पमा, गठबन्धनमा रहेका दलहरूले मुख्य प्राथमिकतामा राखेका विषयलाई एकमुष्ट बनाइन्छ र ती विषयमा एकमुष्ट रूपमा लेनदेन गरिन्छ । यसो गर्दा एउटा दलले आफ्ना केही मुद्दा छाड्छ । त्यसको साटो अरू दलले उसका केही मुद्दा स्वीकार गर्छन् (विशेष गरी, पार्टीका समर्थकले छाड्ने नहुने ठानेका मुद्दामा) । नर्वेका पार्टीहरूले यस्तो तरिका प्रायः बढी प्रभावकारी हुने गरेको र त्यसले पार्टी र मतदातालाई बढी सन्तुष्टि दिएको अनुभव गरेका छन् । यसो गर्दा आफ्ना मुख्य मुद्दालाई गठबन्धनले स्वीकार गरेर तिनलाई सरकारी नीतिमा समावेश गरेको भनी हरेक दललाई चित्त बुझाउने ठाउँ हुन्छ ।

सन् २००१ मा केआरएफले अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग रकम बढाउने कुरालाई दह्रोसँग उठाएको थियो । उसले त्यसका लागि कुल राष्ट्रिय उत्पादनको एक प्रतिशत छुट्याउन प्रस्ताव राखेको थियो । लिबरल पार्टीले सार्वजनिक निकायको पारदर्शितामा जोड दिएको थियो । कन्जरभेटिभ पार्टी भने आन्तरिक व्यापारका लागि उपयुक्त वातावरण तयार गर्नुपर्ने पक्षमा थियो । वार्ता गर्दा तीनवटै दलका यी मुख्य मुद्दालाई स्वीकार गरियो । सरकारले यी तीनवटै मुद्दा कार्यान्वयन गर्‍यो । सबैले केही न केही कुरा पाएको महसुस हुने वातावरण बनाएर गठबन्धनलाई सुदृढ र शासन गर्नका लागि एकगठ बनाउनु विशेष जरुरी थियो ।

कुनै गठबन्धनमा थुप्रै राजनीतिक दल सामेल हुन्छन् । उनीहरू राजनीतिक रूपमा निकै भिन्न विचार राख्ने भए पनि सरकार चलाउने गठबन्धनमा बस्न सहमत हुन्छन् । यस्तो अवस्थामा वार्तालाई वार्तामा बसेका पार्टीहरूले गठबन्धनमा सामेल नहुँदाभन्दा सामेल हुँदा बढी फाइदा हुन्छ भन्ने महसुस गर्ने गरी अगाडि बढाउनु जरुरी हुन्छ । हरेक दलले आफ्ना धेरै अडान त्यागेर गठबन्धनमा बस्नु फाइदाजनक छ कि छैन भन्नेबारेमा निर्णय लिनुपर्छ । कहिलेकाहीँ नर्वेका राजनीतिक दलले कुनै विषयमा फरक मत राख्नुपर्छ अथवा कुनै प्रस्तावको विरोध गर्नुपर्छ भन्ने ठान्छन् । यस्तो भएका धेरै उदाहरण छन् । सन् १९८३ मा गर्भपतनसम्बन्धी मुद्दामा सरकारमा रहेको गठबन्धनमा चर्को मतभेद भयो । गठबन्धनका बहुमत पार्टीले खुला गर्भपतनलाई मान्यता दिने कानूनको समर्थन गरेपछि केआरएफले विरोध जनायो । यसले गर्दा संसद्मा यस विषयमा मतदान हुँदा सरकारमा रहेका पार्टीहरूले बहुमत र अल्पमतका आधारमा पक्ष-विपक्षमा मतदान गरे ।

सन् २००१ मा युरोपेली युनियनको प्याटेन्ट (सर्वाधिकार) सम्बन्धी निर्देशनको विषयलाई लिएर पनि यस्तै मतभेद भयो । यो निर्देशिकाले बायोटेक्नोलोजी (वनस्पतिका प्रजाति र मानव जिनलगायतका जिउंदा वस्तु) का क्षेत्रमा भएका विकासको प्याटेन्ट दिन मिल्छ कि मिल्दैन भन्ने विषयमा युरोपेली युनियनका सदस्य राष्ट्रका कानुनी प्रावधानमा समानता ल्याउने प्रयास गरेको थियो (नर्वे युरोपेली युनियनको सदस्य राष्ट्र होइन तर ऊ युरोपेली आर्थिक क्षेत्रको सदस्य भने छ । यसमार्फत नर्वेले युरोपेली युनियनसँग धेरै सम्झौता गरेको छ) । यस निर्देशिकाले युरोपभरि ठूलो विवाद खडा गऱ्यो । जीवित वस्तुमा प्याटेन्टको कुरा गर्नु कतिको नैतिक कुरा हो भनी विभिन्न समूहले चासो उठाए । कन्जरभेटिभ पार्टीले निर्देशिकाको समर्थन गऱ्यो भने लिबरल र केआरएफले विरोध । यस विषयमा संसद्मा मतदान भयो । यो निर्देशिका लागू गर्नुपर्छ भन्ने पक्षले संसद्मा बहुमत ल्यायो ।

गठबन्धनबीच मतभेद असामान्य होइनन् । धेरै विषयमा गठबन्धनबीच मतभेद देखिए भने यसले गठबन्धनको छवि धुमिल्याउँछ भनेर सबै गठबन्धनले यस्ता मतभेद सकेसम्म कम गर्न कोसिस गर्छन् । तर, यस्ता मतभेदका विषयमा छलफल गर्ने मञ्च हुनु जरुरी छ किनभने प्रजातान्त्रिक मूल्यका दृष्टिले यस्ता विषयमा पारदर्शी ढङ्गले बृहत् छलफल हुनुपर्छ । यसो गर्दा महत्वपूर्ण विषयमा छलफल हुने पार्टीका बैठकमा यस्ता कुरामा पनि छलफल हुन्छ । यस प्रक्रियाले गठबन्धनमा रहेका सबै पार्टीलाई गठबन्धन आफ्नो पार्टीको हितमा छ कि छैन र गठबन्धन सरकारमा बसिरहने कि बाहिरिने भन्ने विषयमा निर्णय गर्न सहयोग गर्छन् ।

सन् २००१ मा कन्जरभेटिभ पार्टी, केआरएफ र लिबरल पार्टीबीच मतभेद भएर गतिरोध उत्पन्न भयो । यसले गर्दा सरकार गठनसम्बन्धी वार्ता स्थगन गर्नुपर्‍यो । मन्त्रालयको बाँडफाँट, स्थानीय निकायसम्बन्धी नीति र करका विषयलाई लिएर यस्तो मतभेद उत्पन्न भएको थियो । तर, पछि कन्जरभेटिभ पार्टीको अनुरोधमा वार्ता फेरि थालियो । गठबन्धन निर्माण गर्दा होस् वा सरकार सञ्चालन गर्दा दलहरूले सन्तुलनको नीति अपनाउनुपर्छ भन्ने कुराको यो एउटा उदाहरण हो । आफ्नो पार्टीको पहिचान कायम राख्न वार्ता स्थगन गरिएको थियो । तथापि, वार्ता फेरि कसरी शुरू गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको पनि यो राम्रो उदाहरण हो । आन्तरिक वार्ता चल्दै गर्दा पार्टीले आफ्ना अडान फेर्न सक्छन्, जसले गर्दा गठबन्धन निर्माणको काम अघि बढ्छ ।

यसका साथै नर्वेका नीति निर्मातासामु विज्ञको राय लिने विकल्प पनि छ । सरकारले राष्ट्रिय महत्वका विषयमा कुनै नयाँ प्रस्ताव गर्दा विज्ञहरूको राय लिने आमप्रचलन भइसकेको छ । विज्ञहरूले सरकारी धारणाको विपक्षमा सुझाव दिन सक्छन् तर दलहरूले ती रायलाई आफ्ना दलका नीतिमा कसरी सामेल गर्न सकिन्छ भन्ने तरिकाको खोजी गर्छन् । कहिलेकाहीँ बीचको बाटो अपनाएर सम्झौता गरिन्छ । दलको पहिचानै गुम्ने गरी सम्झौता गर्नुपर्ने अवस्था आयो भने पार्टीले त्यसो गर्न सक्दैन । यस्तो बेलामा गठबन्धनभित्र भविष्यमा आफ्नो भूमिका के हुने भन्नेबारे पार्टी प्रष्ट हुनुपर्छ ।

यी उदाहरणले के देखाएका छन् भने गठबन्धनका लागि आधार तयार गर्न प्रशस्त समय लगाउनुपर्छ र प्रशस्त प्रयास गर्नुपर्छ । गठबन्धनका आधार तयार गर्न सबै दल लाग्नुपर्छ र उनीहरूले आफ्ना अडान प्रस्तुत गरेर यस काममा योगदान गर्नुपर्छ । यस कामका लागि गठबन्धनबीच सञ्चार हुनुपर्छ, उनीहरूले एक अर्काका एजेण्डा बुझ्नुपर्छ र वार्ता प्रक्रियाप्रति उनीहरूको सम्मान हुनुपर्छ । तर, सबैभन्दा महत्वपूर्ण कुरो हो- दलहरूबीच विश्वास हुनुपर्छ । उनीहरू गठबन्धन निर्माण प्रक्रियाप्रति विश्वस्त हुनुपर्छ । गठबन्धनमा नरहँदाभन्दा गठबन्धनमा रहँदा राजनीतिलाई प्रभाव पार्ने अवसर बढी हुन्छ भन्ने कुरामा पार्टीहरूले विश्वास गर्नुपर्छ ।

कुनै पनि दलले आफ्नो दलको नीति तथा कार्यक्रम बनाउँदा आमनागरिक तथा आफ्ना सदस्यले दिएका सुझावलाई ध्यान दिनु उनीहरूको दायित्व हो । तर, कहिलेकाहीँ त्यस्ता सुझावलाई समेट्न कठिन हुन्छ । त्यस्तै गरी, कहिलेकाहीँ राजनीतिक दलहरूले अलोकप्रिय तर आवश्यक नीति अघि सार्नुपर्ने हुन्छ । सन् २००५ मा नेटोको सदस्यता र युरोपेली आर्थिक क्षेत्रसँगका सम्झौताका

विषयमा वामपन्थी समाजवादी पार्टी, सेन्टर पार्टी र लेबर पार्टीको गठबन्धनबीच अत्यधिक मतभेद भयो । वामपन्थी समाजवादी यी दुवै प्रस्तावको विपक्षमा थियो भने सेन्टर पार्टी युरोपेली युनियन सम्भ्रौताको विपक्षमा थियो । लेबर पार्टी दुवै प्रस्तावको पक्षमा थियो । संसद्मा यी दुवै प्रस्तावका पक्षमा प्रष्ट बहुमत थियो, जसलाई वामपन्थी समाजवादी पार्टी र सेन्टर पार्टीले स्वीकार गरे ।

नर्वेमा एउटा भनाइ छ – वार्तामा शक्तिशालीले त्याग देखाउनुपर्छ । राजनीतिक एजेण्डा अघि बढाउने र सहमति कायम गर्ने मामिलामा यो भनाइ मनन गर्नु उपयोगी हुन्छ ।

गठबन्धनमा बसेर साना दलले उपलब्धि हासिल गर्न सक्छन् । सन् १९९७ मा केआरएफले उठाएका मुख्य मुद्दामध्ये बालस्याहार भत्ता पनि एक थियो । केआरएफ पार्टीले बालबालिका भएका आमाबाबुलाई 'बालस्याहार भत्ता' दिने प्रस्ताव गर्‍यो । बच्चालाई सरकारी अनुदानमा सञ्चालित बालगृहमा राख्ने वा वैकल्पिक व्यवस्था गर्ने दुवै खालका आमाबाबुलाई यस्तो भत्ता दिन प्रस्ताव गरिएको थियो । सत्ता गठबन्धनमा रहेका अरू दुईवटा पार्टीले केआरएफको यो प्रस्ताव स्वीकार गरे र यस विषयमा सम्भ्रौता भयो ।

नर्वेका अनुकरणीय अभ्यास र त्यहाँको गठबन्धनबाट सिकिएका पाठले के देखाएका छन् भने गठबन्धनले साना दललाई फाइदा उठाउन सहयोग गर्छ ।

नर्वेमा राजनीतिक जवाफदेही सम्बन्धमा रिपोर्टिङ गर्ने औपचारिक संयन्त्र छ । आफ्नो प्रतिवेदनमा प्रधानमन्त्री तथा राजनीतिक दलका नेताहरूले गठबन्धनका समयमा गरिएका प्रतिबद्धतामध्ये कति पूरा भए तथा कति पूरा हुन सकेनन् भन्ने कुरा उल्लेख गर्नुपर्छ । राजनीतिक दलका प्रतिवेदन सार्वजनिक गरिन्छन् । पार्टीका अधिवेशन सम्बन्धित पार्टीका सदस्य र पत्रकारका लागि खुला हुन्छन् । दलको अधिवेशनका बेला र सरकारले लेखा र कार्यक्रमका उपलब्धिका बारेमा प्रतिवेदन पेश गर्दा आममानिसले दल र सरकारका गतिविधिमाथि निगरानी राख्न पाउँछन् । सरकार र दलहरूका बारेमा सार्वजनिक रूपमा आलोचना गर्न मतदातालाई छुट छ । निश्चित राजनीतिक दलका विचार तथा नीतिलाई जनताको समर्थन छ कि छैन भन्ने कुरा उनीहरूले अर्को निर्वाचनमा देखाइदिन्छन् ।

अन्त्यमा, उदयीमान प्रजातान्त्रिक मुलुकका राजनीतिक दलहरूलाई दिइएका केही सुझाव र सिफारिस यस्ता छन् :

१. राजनीतिक दलहरूले नीति निर्माणमा आफ्ना कार्यकर्तालाई सामेल गराउनुपर्छ । यसो गर्दा दलका कार्यक्रमलाई अगाडि बढाउन र सहभागिताका लागि प्रेरित गर्न सहयोग मिल्छ, जुन प्रजातान्त्रिक विकासका लागि जरूरी कुरा हुन् ।
२. राजनीतिक दलहरूले फरक विचार स्वीकार गर्नुपर्छ, कदर गर्नुपर्छ, जसले गर्दा भेदभाव विरुद्ध काम गर्न सकिन्छ ।
३. सत्तासीन गठबन्धनले प्रतिपक्षीका भनाइ सुन्नुपर्छ । उनीहरूसँग अन्तरक्रिया र कुराकानी गर्नुपर्छ ।

आयरल्याण्ड

आयरल्याण्डमा गठबन्धनका अनुभव : ...के कुरा व्यावहारिक हुन्छ ?

जोन ब्रुटोन, पूर्व प्रधानमन्त्री, आयरल्याण्ड

आयरल्याण्डमा गठबन्धन सरकार बनाउने चलन सामान्य भइसकेको छ । यस लेखमा आयरल्याण्डका पूर्व प्रधानमन्त्री जोन ब्रुटोनले गठबन्धन सरकारमा बस्दाका आफ्ना अनुभवलाई लिपिबद्ध गरेका छन् । उनले चार पटकसम्म विभिन्न गठबन्धन सरकारमा बसेर काम गरिसकेका छन् । उनले लेखेका छन् :

- संसद्मा बहुमत हुँदा ठूलो सहयोग पुग्छ,
- गठबन्धन सरकारमा सामेल तेस्रो पार्टीले तनाव कम गर्न सक्छ,
- गठबन्धनको उतार-चढाव निम्न कुरामा भर पर्छ – गठबन्धन बनेको पृष्ठभूमि, पार्टीको प्रतिनिधित्वको तुलनात्मक अवस्था, आर्थिक अवस्था, फरक मतको व्यवस्थापन प्रणाली तथा व्यवस्था र साना दलले निर्वाह गर्नुपर्ने कठिन भूमिकाबारेको बुझाइ ।

अन्य कुराका साथै उनले यस लेखमा हरेक मन्त्रालयका राजनीतिक सल्लाहकारहरूले गठबन्धन सरकारमा सम्बन्ध कायम गर्न महत्वपूर्ण भूमिका खेल्छन् भन्ने कुरा औँल्याएका छन् । आफ्ना दलका मन्त्रीबीचको नियमित बैठकले गठबन्धन सरकारमा सामेल अन्य दलसँग तनाव उत्पन्न गराउन सक्ने विषयलाई पहिले नै सम्बोधन गर्न राजनीतिक सल्लाहकारले कस्तो भूमिका खेल्छ भन्नेबारेमा पनि उनले उल्लेख गरेका छन् ।

जोन ब्रुटोन आयरल्याण्डका पूर्व प्रधानमन्त्री हुन् । उनी सन् १९६९ मा पहिलो पटक फिन गेल पार्टीका तर्फबाट संसद् सदस्यमा चुनिएका थिए । उनी सन् १९९० मा पार्टीका नेता भए । सन् १९९४ मा उनले सरकारको नेतृत्व गरे । उनी सन् १९८१-१९८२ र १९८६-१९८७ मा अर्थमन्त्री, १९८२-१९८३ मा उद्योग तथा ऊर्जामन्त्री, १९८३-१९८६ मा वाणिज्य तथा पर्यटनमन्त्री भए । त्यसअघि सन् १९७३-१९७७ सम्म उनी संसदीय सचिव (राज्य मन्त्री) थिए । उनी युरोपियन युनियनका तर्फबाट अमेरिकाको राजदूतसमेत भइसकेका छन् । हाल उनी आईएफएससी आयरल्याण्डका अध्यक्ष छन् । यो आयरल्याण्डमा आर्थिक सेवा उद्योगको विकास गर्न स्थापित निजी क्षेत्रको संस्था हो । उनी इंगरसोल च्याण्ड पीएलसी र मन्टपेलियर री पीएलसीका बोर्ड सदस्य हुन् । उनी युरोपियन युनियन नीति अध्ययन केन्द्रको बोर्ड सदस्य र वासिङ्टनस्थित एटलान्टिक समुद्रपार सम्बन्ध केन्द्रका विशिष्ट फेलो पनि हुन् । यसका साथै उनी लण्डन स्कुल अफ इकोनोमिक्सको युरोपियन इन्स्टिच्युटका भिजिटिङ फेलो पनि हुन् ।

यस लेखमा मैले अरू देशका लागि उपयोगी हुन सक्ने केही विचार प्रस्तुत गर्न आयरल्याण्डको गठबन्धन सरकारमा काम गर्दाका मेरा व्यक्तिगत अनुभव राखेको छु ।

सबैभन्दा पहिले मैले राजनीति गर्दा सन् १९६९ देखि २००४ सम्म आयरल्याण्डको राजनीतिक परिदृश्य कस्तो थियो भन्नेबारेमा केही बताउनु जरूरी छ ।

यस अवधिमा आयरल्याण्डमा मुख्य रूपमा पाँचवटा राजनीतिक दल अस्तित्वमा थिए। ती सबै दल विभिन्न समयका विभिन्न गठबन्धन सरकारमा संलग्न भइसकेका थिए।

यी राजनीतिक दल यसप्रकार छन् (सबैभन्दा माथि ठूलो दल र त्यसपछि तुलनात्मक रूपमा साना दल क्रमशः राखिएका छन्) :

फियना फेचल (परम्परावादी राष्ट्रवादी पार्टी, जो सन् १९८९ सम्म सैद्धान्तिक रूपमा गठबन्धन सरकारमा सामेल हुने कुराको विपक्षमा थियो) :

- फिन गेल (युरोपियन क्रिश्चियन डेमोक्रेटिक परम्पराको मध्यमार्गी पार्टी),
- लेबर पार्टी (मजदुर युनियनसँग सम्बन्ध भएको प्रजातान्त्रिक समाजवादी पार्टी),
- प्रजातान्त्रिक वामपन्थी (समाजवादी दल, जो पछि लेबर पार्टीमा विलय भयो),
- प्रगतिशील प्रजातान्त्रिक दल (उदार अर्थतन्त्रको पक्षपाती, हाल विघटन भएको)।

मैले सन् १९७३-१९७७, १९८१-१९८२, १९८३-१९८७ र १९९४-१९९७ सम्म विभिन्न चार गठबन्धनमा रहेर काम गरेको छु। आयरल्याण्डमा सन् १९९३-१९९४ मा फियना फेचल र लेबरको, १९८९-१९९२ र १९९७-२००२ मा फियना फेचल र प्रोग्रेसिभ डेमोक्रेटिक गठबन्धन सरकार बने। सन् १९४० र १९५० को दशकमा पनि फिन गेल र लेबरले गठबन्धन सरकार बनाएका थिए।

सन् १९७३ देखि १९७७ सम्म चलेको फिन गेल र लेबरको संयुक्त सरकारमा म सहायक मन्त्री थिएँ। यिनै दुई पार्टीका १९८१ देखि १९८२ सम्मको र १९८३ देखि १९८७ सम्मको दोस्रो र तेस्रो गठबन्धन सरकारका बेला म मन्त्री थिएँ। चौथो कार्यकाल १९९४ देखि १९९७ सम्मको गठबन्धन सरकारमा म प्रधानमन्त्री बनँ।

म सामेल भएका यी सबै गठबन्धन सरकारमा मेरो दल फिन गेल सबैभन्दा ठूलो दल थियो भने आयरिस लेबर पार्टी दोस्रो ठूलो दलका रूपमा रहेको थियो। तेस्रो दल डेमोक्रेटिक लेफ्ट पनि सन् १९९४ देखि १९९७ सम्म सरकारमा सामेल थियो।

तल मैले मेरा अनुभवका आधारमा सिकेका केही पाठ उल्लेख गरेको छु।

संसद्मा बहुमत हुँदा ठूलो सहयोग पुग्छ

सन् १९८१-१९८२ मा सरकार बनाएका राजनीतिक दलले संसद् डेचल (म्हार्षि० मा बहुमत ल्याउन सकेनन् र सरकार थोरै समयमै विघटन भयो।

सन् १९८१ मा सरकार गठन भएलगत्तै आपत्कालीन बजेट पेश हुँदा यस गठबन्धनले बहुमत प्राप्त गर्‍यो तर सन् १९८२ मा पूर्ण बजेट प्रस्तुत गर्दा यसले बहुमत हासिल गर्न सकेन। फलस्वरूप आमनिर्वाचन भयो, जसमा कसैले पनि बहुमत ल्याउन सकेनन्। यसले गर्दा फियना फेचल दलको अल्पमतको सरकार गठन भयो। यस सरकारले झण्डै झण्डै अधिल्लो सरकारले पेश गरे जस्तै बजेट पेश गर्‍यो, जुन बजेट असफल गराउन उनीहरूले अधिल्लो गठबन्धन सरकारका विरुद्ध मतदान गरेका थिए।

गठबन्धन दलहरूबीच आन्तरिक सम्झौता गर्नु ज्यादै कठिन काम हो । सरकारबाहिर रहेका दलसमेतको सहयोगमा बहुमत हासिल गर्न दलका प्रमुख नेतासँग मात्र नभई त्यसपछिका नेताका साथै समग्र दलसँग सम्झौता गर्ने काम अझ जटिल हुन्छ ।

सन् १९८१-८२ को गठबन्धनलाई छोडेर अरू सबै गठबन्धनसँग बहुमत थियो । उसले गर्न लागेका सबै काममा गठबन्धनबीच सहमति थियो । तर, १९८७ को बजेट नीतिमा सहमति नहुँदा १९८३-१९८७ को गठबन्धन सरकार भङ्ग भयो ।

तेस्रो पार्टीले तनाव कम गराउन सक्छ

सन् १९९४-१९९७ मा तीन दलको गठबन्धन सरकार बन्यो । म प्रधानमन्त्री भएँ । आयरल्याण्डको इतिहासमा तीन दलको सरकार बनेको यो पहिलो दृष्टान्त थियो । साथै, यो संसदीय कार्यकालको बीचमा आमनिर्वाचन नभइकन बनेको पहिलो गठबन्धन सरकार थियो ।

यसअघिको उपनिर्वाचनमा संसद्मा विपक्षी दलका रूपमा रहेका दलहरूले जित हासिल गरेकाले दलहरू आमनिर्वाचनमा नगई नयाँ सरकार गठन गर्न सहमत भएका थिए । सन् १९९२ को निर्वाचनपछि लेबर पार्टी र फियना फेचल पार्टीले गठबन्धन सरकार बनाएका थिए । त्यो गठबन्धन सरकार विघटन भएका कारण पनि यो गठबन्धन आवश्यक भयो ।

मेरा विचारमा दुई दलीय गठबन्धनको सरकारभन्दा तीन दलको गठबन्धन सरकार चलाउन सजिलो हुन्छ । किनभने, कुनै दुई दलबीच मतभिन्नता उत्पन्न भए तेस्रो दलले सहमतिमा ल्याउन भूमिका खेल्न सक्छ । गठबन्धनमा दुईवटा दल मात्र छन् भने विवाद उत्पन्न भएका खण्डमा एउटा दलले हार्नुपर्ने हुन्छ । गठबन्धनमा तीनवटा दल सामेल भएको अवस्थामा कुनै पनि विषयमा दुई दलबीच सोभो द्वन्द्वबाट बच्न सकिन्छ ।

गठबन्धनले कसरी काम गर्छ भन्ने कुरा निम्न कुरामा भर पर्छ :

गठबन्धन बन्दाको पृष्ठभूमि

सन् १९७३-१९७७ र १९९४-१९९७ को सरकारमा विभाजन थिएन । यी सरकार गठन गर्ने गठबन्धनमा रहेका पार्टीहरूले सन् १९७७ र १९९७ मा साभा कार्यक्रमका आधारमा मध्यावधि चुनाव संयुक्त रूपमा लडेका थिए । यो गठबन्धन दलहरूबीचको असल सम्बन्धको प्रमाण हो । अर्कोतर्फ, गठबन्धन छाडेर जाने दलहरूले भिन्नाभिन्नै चुनाव लडे । तर, पहिले गठबन्धनमा रहेका दलले अहिलेसम्म बहुमत प्राप्त गरेका छैनन् ।

म सामेल रहेका चारवटै गठबन्धनका आन्तरिक गतिशीलता फरकफरक थिए । तिनमा पहिले सामेल भएभन्दा अलग नेता सामेल भएका थिए । राजनीतिमा नेताका व्यक्तिगत विशेषताको ठूलो महत्त्व हुन्छ । तर, चुनावको सन्दर्भ, पार्टीको आकार र आर्थिक अवस्थाले निकै ठूलो अन्तर ल्याउँछ ।

चुनावभन्दा अगाडि नै संयुक्त कार्यक्रमका आधारमा बनेको गठबन्धनले पूरा अवधि सरकार सञ्चालन गर्ने र त्यसपछिको निर्वाचन पनि संयुक्त रूपमा लड्ने सम्भावना (चुनावपछि मात्र निर्माण भएको गठबन्धनको भन्दा) धेरै हुन सक्छ । सन् १९७३-१९७७ को गठबन्धन

यसको एउटा उदाहरण हो । यसो हुनाका निम्न कारण छन् – दलहरूले भिन्न र प्रतिस्पर्धी कार्यक्रम लिएर चुनाव लडेका छन् भने पछि गठबन्धन बनाउँदा उनीहरूले चुनावमा उठाएका कतिपय मुद्दा त्याग्नुपर्ने हुन्छ । यसले सरकारको आउँदो कार्यकाललाई बढी कठिन बनाउँछ । यस्ता पार्टीले चुनावमा गरेका 'वाचा पूरा नगरेको' आरोप खेप्नुपर्ने हुन सक्छ । तर, चुनावभन्दा अगाडि नै गठबन्धन बनेर, संयुक्त कार्यक्रममा सहमत भए पनि एक अर्काबीच प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने भने त्यो पनि त्यति सजिलो हुँदैन ।

दलले जितेको सिट सङ्ख्या

सन् १९७३-१९७७ मा फिन गेल र लेबर पार्टी सरकार बनाउनुभन्दा पहिले संयुक्त कार्यक्रमका आधारमा चुनाव लडेका थिए । आपसी तालमेल मिलाएर चुनाव लडेकाले गर्दा गठबन्धनमा सामेल पार्टीहरू धेरै सिट जित्न सफल भए । यी दुवै दलका नेता लामो समयसम्म संसद्मा विपक्षमा बस्नुपर्दा निराश थिए । त्यसैले उनीहरूले आफ्ना कार्यकर्ता र समर्थकबीच आधारभूत मतभेद भए पनि मिलेर सरकार बनाउने निश्चय गरेका थिए । लेबर पार्टीको सिट सङ्ख्या बढी भएका कारण सरकारको राजस्व नीतिमा उसका अडानको प्रभाव बढी पर्थो ।

सन् १९८१-१९८२ र सन् १९८३-१९८७ मा सांसद् सङ्ख्याका आधारमा फिन गेल सन् १९७३-१९७७ संसद्को तुलनामा लेबर पार्टीभन्दा बलियो बन्न पुग्यो । सरकारको आर्थिक नीतिमा यसको प्रभाव पर्न गयो । अन्तर्राष्ट्रिय अवस्थाले गर्दा आर्थिक स्थिति निकै कठिन बनेको थियो । त्यसैले वित्तीय नीति तयार गर्नु कठिन कार्य थियो । लेबर पार्टीले सार्वजनिक खर्च घटाउन दिएन । यसले गर्दा राजस्व बढाउनुपर्ने भयो ।

आर्थिक अवस्था

सन् १९९४-१९९७ को तीन दलको गठबन्धनका बेला आर्थिक अवस्था बढी अनुकूल थियो ।

यो सरकारको कार्यकालमा आर्थिक वृद्धि द्रुत रूपमा भएको थियो । त्यसैले वित्तीय नीति तयार गर्न सन् १९८० को दशकमा भन्दा सजिलो भयो ।

फिन गेल ठूलो दल भए पनि लेबरको संसदीय तागत सन् १९८० को दशकको भन्दा बढेको थियो । यसैले गर्दा, सानो दल भए पनि गठबन्धन सरकारमा अर्थमन्त्रीको जिम्मेवारी यस दलले पाएको थियो । यसअघिका गठबन्धन सरकारमा अर्थमन्त्रीको जिम्मेवारी गठबन्धनमा रहेको ठूलो दलले पाउने गरेको थियो । यसले गर्दा वित्त नीतिसम्बन्धी जिम्मेवारी विभिन्न दलमा बाँडियो । पहिले यस्तो हुँदैनथ्यो । यसले दलहरूबीचको तनाव कम गर्‍यो । माथि भनिएँ, गठबन्धनको तेस्रो दल प्रजातान्त्रिक वामपन्थीले अरू दुई दललाई सहमतिमा ल्याउन महत्वपूर्ण भूमिका खेल्‍यो ।

उत्पन्न भएरै छाड्ने मतभेद व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना

सन् १९९४-१९९७ मा दल र मन्त्रीका बीचका नीतिगत मतभिन्नता कम गर्ने प्रणाली स्थापना भएकाले पनि सरकारलाई फाइदा भयो । यसअघिका गठबन्धनमा यस्ता मतभेद भएका थिए ।

तीनवटै दलका मन्त्रीले दुई/दुई जना सल्लाहकार राख्न पाउने व्यवस्था गरियो । उनीहरू राजनीतिक रूपले नियुक्त व्यक्ति थिए ।

यीमध्ये एक जना 'कार्यक्रम व्यवस्थापक' हुन्थे । उनको काम आफ्ना मन्त्री र अरू कार्यक्रम व्यवस्थापकसँग मिलेर गठबन्धनबीच सहमति भएका कार्यक्रम सरकारका सबै निकायले कार्यान्वयन गर्ने वातावरण यकिन गर्नु थियो ।

अर्का परम्परागत खालका राजनीतिक सल्लाहकार थिए, जसको काम आफ्ना मन्त्रीको राजनीतिक स्वार्थ र दलसँगको उनको सम्बन्ध हेर्नु हुन्थ्यो ।

मेरा दृष्टिमा, कार्यक्रम व्यवस्थापनको यो प्रणाली विशेष गरी राजनीतिक रूपमा संवेदनशील विषयका प्राविधिक मतभेद मिलाउन प्रभावकारी साबित भयो । यसअघि मन्त्रपरिषद्को बैठकमा यस्ता विषयमा छलफल गर्दा धेरै समय र शक्ति खर्च हुने गर्दथ्यो ।

सामान्यतया, कार्यक्रम व्यवस्थापकले मतभेद नहटाइकन अथवा नघटाइकन अथवा तीन दलका नेताबीच छलफल नभइकन मैले प्रधानमन्त्रीका हैसियतले मन्त्रपरिषद्मा कुनै पनि प्रस्ताव लगिँँ ।

साना दलका कठिनाइ बुझ्ने विषय

गठबन्धनमा रहेका साना र ठूला दलहरूबीचको सम्बन्ध धेरै नै संवेदनशील हुन्छ । आयरल्याण्डको अनुभवले के देखाएको छ भने सरकारले गरेका कामको अपजस साना दलले बढी पाउँछन् भने कामको जस ठूला दलले बढी पाउँछन् । यसो भएपछि आउँदो निर्वाचनमा साना दलको अवस्था खस्कन सक्ने जोखिम हुन्छ ।

यस्ता समस्याको समाधान गर्ने प्रमुख दायित्व ठूलो दलका नेताको हो, प्रधानमन्त्रीको हो । त्यसका लागि सन् १९९४ देखि १९९७ सम्म मैले सञ्चार माध्यममा देखिने क्रम केही हदसम्म घटाएँ । यसो गर्नुको उद्देश्य लेबर पार्टीका र अन्य मन्त्रीले सञ्चार माध्यममा आउने अवसर पाऊन् भन्ने हो ।

म आफ्ना पार्टीका तर्फबाट मन्त्री भएकाहरूसँग नियमित रूपमा अलग बैठक गर्थे । त्यस्ता बैठकमा गठबन्धन सरकारमा पछि उठ्न सक्ने विषयका बारेमा छलफल हुन्थे । यसो गर्नुको उद्देश्य पार्टी र क्याबिनेट बैठकमा तनाव उत्पन्न गर्न सक्ने विषयलाई हल गर्ने उपाय पत्ता लगाउनु थियो ।

मन्त्रपरिषद्को बैठकमा हुने छलफललाई अन्तिम विकल्प मान्नुपर्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

आडम, रेनर र ब्रौम सेबास्टिएन । कोअलिसन्स एण्ड कोअलिसन मेनेजमेन्ट : एन इन्ट्रोडक्सन टु द आर्ट अफ कोअलिसन गभर्मेन्ट । फ्रेडेरिख न्युमन फाउन्डेसन, २०१३ ।

ओचुओढो, शेम जे. । डअन अफ रेन्बो : द अनटोल्ड इन्ट्रियु अफ केन्याज फस्ट कोअलिसन गभर्मेन्ट । नैरोबी : एडेजे पब्लिसिड एण्ड इन्फर्मेसन सर्भिसेज, २०१२ ।

ओ'डे, जे. ब्रायन । "ज्वाइनिङ फोर्सेस : अ गाइड टु फर्मिड, ज्वाइनिङ एण्ड बिल्डिङ कोअलिसन्स ।" (वासिङ्टन, डी.सी. : नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट, २००४ ।

उड, डुनक्यान । "अ लुक एट मेक्सिकोज पोलिटिकल रिफर्म-द एक्सपर्ट टेक ।" द विल्सन सेन्टर, अक्टोबर १६, २०१३ मा हेरेको, <http://www.wilsoncenter.org/article/look-mexico%E2%80%99s-political-reform-the-expert-take>.

द कन्सेन्सस बिउलिङ इन्स्टिच्युटको वेबसाइट, www.cbuiding.org.

काडिमा, डेनिस र फेलिक्स ओऔर । "द नेसनल रेन्बो कोअलिसन : एचिभमेन्ट्स एण्ड च्यालेन्जेज अफ बिल्डिङ एण्ड सस्टेनिङ अ ब्रोड-बेस्ड पोलिटिकल पार्टी कोअलिसन इन केन्या ।" द पोलिटिक्स अफ पार्टी कोअलिसन इन अफ्रिकामा, डेनिस काडिमाद्वारा सम्पादित, १७९-२२१ । जोहानेसबर्ग : इलेक्टोरल इन्स्टिच्युट फर द सस्टेनेबिलिटी अफ डेमोक्रेसी इन अफ्रिका, २००६ ।

केन्या । द पोलिटिकल पार्टीज एक्ट । २०११, <http://www.cickenya.org/index.php/legislation/acts/item/219-political-parties-act#.VbZPSvIVhBc>.

क्रिस्चौम, इरिक । "जर्मन एसपीडी मेम्बर्स भोट टु ज्वाइन मर्केल डिस्पाइट मिसिभिड्स ।" रियटर्स, डिसेम्बर, १४, २०१३, <http://www.reuters.com/article/2013/12/14/us-germany-coalition-idUSBRE9BD03X20131214>.

"चुज पेमेक्स ओभर द प्याक्ट ।" द इकोनमिस्ट, जुलाई १३, २०१३, <http://www.economist.com/news/leaders/21581730-successful-cross-party-pact-has-broken-congressional-gridlock-it-must-not-become-obstacle>.

ज्याफ्रेलोट, क्रिस्टोफे । "द रिजनालाइजेसन अफ इन्डियन पोलिटिक्स एण्ड द च्यालेन्ज अफ कोअलिसन-बिल्डिङ ।" द कार्नेजी इन्डावमेन्ट फर इन्टरनेसनल पिस, नोभेम्बर ८, २०१२, <http://carnegieendowment.org/2012/11/08/regionalization-of-indian-politics-and-challenge-of-coalition-building/eaq5>.

डागोनबर्ग, योअचिम । "नर्वेज कन्जर्भेटिभ क्लिन्च कोअलिसन डिल ।" रियटर्स, अक्टोबर ७, २०१३, <http://www.reuters.com/article/2013/10/07/us-norway-government-coalition-idUSBRE99600K20131007>.

“दोज अपपिटी सोसल डेमोक्रेटाट्स।” *द इकोनमिस्ट*, नोभेम्बर २१, २०१३, <http://www.economist.com/news/europe/21590587-spd-behaving-if-it-won-election-angela-merkels-efforts-form-new-government>.

नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट। “एडभोकेसी, रिसर्च, कोअलिसन बिल्डिङ, एण्ड नेगोसिएसन।” नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट, फेब्रुअरी १२, २०१५ मा हेरेको, <https://www.ndi.org/dcc-advocacy>.

नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट। *पोलिटिकल पार्टी प्रोग्रामिङ गाइड* (वासिङ्टन, डी.सी. : नेसनल डेमोक्रेटिक इन्स्टिच्युट, २०१४)।

पान्डा, अंकित। “बीजेपी, मोदी विन ल्यान्डस्लाइड भिक्ट्री इन इन्डियन इलेक्सन।” *द डिप्लोम्याट*, मे १६, २०१४, <http://thediplo-mat.com/2014/05/bjp-modi-win-landslide-victory-in-indian-elections/>.

“प्याक्टो पोर मेक्सिको।” नोभेम्बर २९, २०१२, <http://pactopormexico.org/como/>.

फक्स, रुथ। “फाइभ डेज इन मे : अ न्यु पोलिटिकल अर्डर इमर्जेज।” *पार्लियामेन्ट्री अफेयर्स*, ६३ (२०१०) : ६०३-६२२। doi: 10.1093/pa/gsq030.

बेभान्जर, लार्स। “नर्वे इलेक्सन: कन्जर्भेटिभ इम्मा सोल्बर्ग ट्रियुम्फ्स।” *बीबीसी*, सेप्टेम्बर १०, २०१३, <http://www.bbc.com/news/world-europe-24014551>.

ब्यारी, एलेन। “कोलिसन-बिउलिङ सिजन इन इन्डिया।” *द न्युयोर्क टाइम्स*, अप्रिल १२, २०१४, http://www.nytimes.com/2014/04/13/world/asia/coalition-building-season-in-india.html?_r=0.

मिल्ने, रिचर्ड। “डिबेट हेराल्ड्स चेन्ज फर नर्वेज अयल फन्ड।” *फाइनान्सियल टाइम्स*, जून ३०, २०१३, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/8466bd90-e007-11e2-9de6-00144feab7de.html#axzz3cTpCycXW>.

मेक्सिको। *Código Federal de Instituciones y Procedimientos Electorales*. २००८, http://norma.ife.org.mx/documents/27912/276760/2008_COFIPE.pdf/56e9c54e-2481-48f9-9122-a8231dc3806b.

मेक्सिको। *Ley General de Los Partidos Políticos*. २०१४, http://www.ine.mx/archivos2/CDD/Reforma_Electoral2014/descargas/normatividad/LEY%20GENERAL%20DE%20PARTIDOS.htm.

“द म्युचुअल गेन्स एप्रोच टु नेगोसिएसन।” कन्सेन्सस बिल्डिङ इन्स्टिच्युट। सेप्टेम्बर २१, २०१५ मा हेरेको, <http://www.cbuilding.org/cbis-mutual-gains-approach-negotiation>

रुइन, ओलोफ। “मेनेजिङ कोअलिसन गभर्मेन्ट्स : द स्वीडिस एक्सपेरियन्स।” *पार्लियामेन्ट्री अफेयर्स*, ५३ (२०००), ७१०-७२०। doi: 10.1093/pa/53.4.710.

विकिपिडिया कन्ट्रिब्युटर्स। “इन्डोनेसियन प्रेसिडेन्सियल इलेक्सन, २०१४।” *विकिपिडिया, द फ्री इन्साइक्लोपिडिया*, फेब्रुअरी १२, २०१५ मा हेरेको, http://en.wikipedia.org/wiki/Indonesian_presidential_election,_2014.

विकिपिडिया कन्ट्रिब्युटर्स। “ग्रान्ड कोअलिसन (जर्मनी)।” *विकिपिडिया, द फ्री इन्साइक्लोपिडिया*, फेब्रुअरी १२, २०१५ मा हेरेको, [http://en.wikipedia.org/wiki/Grand_coalition_\(Germany\)](http://en.wikipedia.org/wiki/Grand_coalition_(Germany)).

साडा, एन्ड्रेस। “एक्सप्लेनर : हवाट इज द प्याक्टो पोर मेक्सिको ?” अमेरिकाज सोसाइटी-काउन्सिल अफ द अमेरिकाज, मार्च ११, २०१३, <http://www.as-coa.org/articles/explainer-what-pacto-por-m%C3%A9xico>.

स्कोनहार्दत्, सारा । “इन्डोनेसियाज पोलिटिकल पार्टीज हरिड टु बिल्ड कोअलिसन्स ।” *वाल स्ट्रिट जर्नल*, मे १२, २०१४, <http://blogs.wsj.com/searealtime/2014/05/12/indonesias-political-parties-hurrying-to-build-coalitions/>.

हार्भे, निक । “आफ्टर द रोज गार्डेन : हार्स लेसन्स फर द स्मलर कोअलिसन पार्टी अबाउट हाव टु बि सिन एण्ड हर्ड इन गभर्मेन्ट ।” *द इस्टिच्युट फर गभर्मेन्ट*, फेब्रुअरी २, २०१५, http://www.instituteforgovernment.org.uk/sites/default/files/publications/After%20the%20rose%20garden_0.pdf.

होम्स, ब्रेन्टन र सोफिया फर्नान्डिस । २०१० *फेडरल इलेक्सन: अ ब्रिफ हिस्ट्री* । रिसर्च पेपर नं. ८, २०११-१२, पार्लियामेन्ट्री लाइब्रेरी अफ अष्ट्रेलियाका लागि तयार गरिएको, मार्च ६, २०१२, http://www.aph.gov.au/About_Parliament/Parliamentary_Departments/Parliamentary_Library/pubs/rp/rp1112/12rp08.

“Après l’approbation par le conseil national du principe d’intégrer la majorité: Le RNI est d’accord pour participer au gouvernement Benkirane.” *डेभेन्ट्युअर*, अगस्ट ८, २०१३, <http://www.devanture.net/news.php?id=19092#>.

“Maroc - Gouvernement: le RNI prend son temps.” *अफ्रिका टाइम*, जुलाई २९, २०१३, <http://fr.africatime.com/soudan/articles/maroc-gouvernement-le-rni-prend-son-temps>.

USAID
FROM THE AMERICAN PEOPLE

